

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПРОБЛЕМ ВИХОВАННЯ**

**Т. АЛЕКСЄЄНКО, Д. БИБИК,
Л. ГОНЧАР, Т. КУНИЦЯ**

**СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ
СУПРОВІД ДІТЕЙ ВИМУШЕНИХ
ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ**

ПОСІБНИК

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПРОБЛЕМ ВИХОВАННЯ**

**Т. Алексеєнко, Д. Бибик,
Л. Гончар, Т. Куниця**

**СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД
ДІТЕЙ ВИМУШЕНИХ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ**

Посібник

Кропивницький – 2020

УДК 373.2.01, [37.013.42+37.011.3–052]: 364–785.14
С 54

*Рекомендовано до друку вченою радою
Інституту проблем виховання НАПН України
(протокол № 6 від 28 травня 2020 р.)*

Рецензенти:

*Сергєєнко О.М., канд. пед. наук
Харченко Н.В., канд. пед. наук*

С 54 **Алексєєнко Т. Ф, Биби́к Д. Д., Гончар Л. В, Ку́ниця Т. Ю.**
Соціально-педагогічний супровід дітей вимушених переселенців :
посібник; за ред. Т.Ф. Алексєєнко – Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2020.
– 208 с.
ISBN 978-966-189-563-7

У посібнику запропоновано авторське визначення технології соціально-педагогічного супроводу, алгоритм її розроблення й реалізації; розкрито основні характеристики розвивального середовища у конструюванні соціально-педагогічних технологій виховання особистості; представлено варіативний виховний зміст технології соціально-педагогічного супроводу дітей із сімей вимушених переселенців на прикладі групових та індивідуальних форм роботи з дітьми й групами їх членства в умовах формальної і неформальної освіти, педагогічної просвіти батьків.

Рекомендовано шкільним соціальним педагогам і практичним психологам. Може використовуватись у практиці соціальної роботи з дітьми у позаурочній діяльності, у неформальній освіті, у підготовці майбутніх фахівців з соціальної роботи, у роботі з батьками; у соціально-педагогічній підтримці мігрантів і біженців.

УДК 373.2.01, [37.013.42+37.011.3–052]: 364–785.14

ISBN 978-966-189-563-7

© Інститут проблем виховання, 2020
© Колектив авторів, 2020
© ТОВ «Імекс-ЛТД», 2020

ЗМІСТ

Передмова	4
1. Сутнісні характеристики розвивального середовища у конструюванні соціально-педагогічних технологій виховання особистості (Алексєєнко Т. Ф.).....	6
2. Технологія соціально-педагогічного супроводу дітей-переселенців (інших груп мігрантів), її особливості та алгоритм (Алексєєнко Т. Ф.).....	17
3. Соціально-педагогічний супровід формування відповідальної громадянської позиції дітей з сімей вимушених переселенців (Куниця Т. Ю.).....	28
4. Тренінговий курс з формування лідерських якостей у дітей вимушених переселенців (Бибик Д. Д.).....	100
5. Програма соціально-педагогічного супроводу батьків із сімей вимушених переселенців (Гончар Л. В.).....	156

ПЕРЕДМОВА

Розв'язання проблеми підтримки у соціально-педагогічній парадигмі виховання розгортається нами на гуманістичних цінностях, шляхом пошуку інноваційного змісту, форм і методів підтримки дітей із сімей вимушених переселенців у системі соціальних відносин, ціннісних ставлень, профілактики маргіналізації, які можуть бути зреалізовані в освітніх закладах та за місцем проживання і оздоровлення дітей, в індивідуальних та групових формах роботи. За нашим уявленням такі перспективи відкриває *соціально-педагогічний супровід*. Його здійснення відносно дітей із сімей вимушених переселенців детермінується існуючими протиріччями, які полягають у:

- соціальному запиті на формування у підростаючих поколінь відповідальної громадянської позиції та існуючою проблемою її визначеності;
- потребами налагодження позитивного спілкування у середовищі підлітків і високим рівнем його конфліктності на підставі «інакшості», завданнями профілактики маргіналізації;
- прагненням до соціальної успішності й недостатністю у цьому проявів власної активності, завданнями профілактики споживацької позиції;
- проблемами розуміння, розробки, упровадження та опису супроводу як переважно соціального або психологічного та завданнями формування у дітей чітких ціннісних орієнтирів, збагачення виховного компоненту соціально-педагогічної роботи в закладах освіти і за місцем проживання дітей вимушених переселенців та оптимізації змісту підготовки майбутніх соціальних педагогів і соціальних працівників;
- високим попитом фахівців з соціальної роботи і соціальної педагогіки на методичні розробки й недостатністю їх розроблення у соціально-педагогічній парадигмі виховання.

У тексті посібника обґрунтовано конструювання соціально-педагогічних технологій виховання особистості у контексті сутнісних характеристик розвивального формального і неформального

освітнього середовища, виховного потенціалу батьків та завдань просоціального розвитку особистості. Запропоновано й розкрито авторське визначення технології соціально-педагогічного супроводу, її алгоритм, особливості розроблення та упровадження.

Зміст соціально-педагогічного супроводу дітей із сімей вимушених переселенців розроблено й обґрунтовано з урахуванням домінуючих проблем сучасного суспільства і завдань соціального виховання, зокрема щодо формування відповідальної громадянської позиції, лідерських якостей і навичок лідерської поведінки, упередження конфліктів у приймаючій громаді школи і за місцем проживання, налагодження позитивного спілкування підлітків у середовищі ровесників, підвищення виховного потенціалу батьків.

Для фахівців соціальної роботи пропонуються конкретні розробки, поради, додаткові інформаційні матеріали для групової й індивідуальної роботи з молодшими школярами та підлітками (з урахуванням їхніх вікових особливостей розвитку і сприйняття), для роботи з батьками, а також з майбутніми соціальними працівниками з метою відповідної підготовки в системі вищої освіти. Для зручності користування практичними матеріалами використано систему символів, які сприятимуть швидкій орієнтації у формах і змісті такої роботи. Тренінгові заняття також представлено у вигляді планів з обрахунком часу на конкретні теми.

Посібник слугує практичним додатком до розробки авторського колективу *Алексєєнко Т.Ф., Гончар Л.В., Куніця Т.Ю., Бибик Д.Д. Вимушені переселенці: соціально-педагогічні проблеми і досвід підтримки. Монографія / за ред. Т.Ф. Алексєєнко. – Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2020. – 240 с.*

Матеріали посібника можуть використовуватись в умовах формальної і неформальної освіти школярів, просвіти батьків, у фаховій діяльності та підготовці майбутніх соціальних працівників; у соціально-педагогічній підтримці мігрантів та біженців.

Т.Ф. АЛЕКСЄЄНКО,

доктор педагогічних наук, керівник проекту

1. СУТНІСНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ РОЗВИВАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА У КОНСТРУЮВАННІ СОЦІАЛЬНО- ПЕДАГОГІЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ

Конструювання соціально-педагогічних технологій завжди торкається надзвичайно складних проблем, пов'язаних з розвитком особистості та оптимізацією середовища, а тому потребує комплексного підходу. Складність осмислення та розроблення таких технологій пояснюється тим, що їх інтегральний зміст обумовлюється не тільки потребами особистості у соціальній самореалізації (прагненні до якомога більш повної реалізації свого соціального потенціалу та досягнення соціального успіху), подоланні складних обставин її життя, які, зазвичай, є індивідуально вираженими, а й суспільними потребами (обумовленими загальнодержавними інтересами або інтересами територіальної громади). У соціально-педагогічній діяльності це потребує створення таких умов, завдяки яким би у середовищі перебування дорослого чи дитини, на яких така діяльність спрямовується, забезпечувалась не тільки соціально-педагогічна підтримка, а й відбувався б їх особистісний розвиток, виховання на смисложиттєвих цінностях, формувалась соціальна компетентність. Загалом особливості соціально-педагогічної технології значною мірою пов'язується з різними суб'єктивними і об'єктивними факторами середовища перебування особистості. У своїй сукупності вони виступають визначальними конструктами технології та факторами утворення розвивального потенціалу середовища.

Розвивальне середовище – це соціально-педагогічний конструкт

Серед найбільш важливих *суб'єктивних* факторів конструкту визначаються:

- ✓ вікові та індивідуальні можливості й здібності людини;
- ✓ міра й особливості її розуміння сенсу і цінностей життя;
- ✓ набутий рівень знань і досвід;
- ✓ рівень індивідуальних домагань та усвідомлення соціальних очікувань щодо неї від інших;

До найбільш важливих *об'єктивних факторів* середовища як соціально-педагогічного конструкту відносяться:

- ✓ особливості середовища (сімейного, освітнього, ровесників, дозвіллевого тощо);
- ✓ виховний потенціал середовища;
- ✓ адекватність умов середовища потребам його суб'єктів;
- ✓ соціально-педагогічна діяльність, спрямована на оптимізацію умов середовища.

Ось така багатоаспектність виміру соціально-педагогічних технологій спонукає до розкриття сутнісних характеристик розвивального середовища та їх потенціалу у конструюванні умов виховання особистості.

Зазначимо, що для означення середовища використовуються різні визначальні характеристики, наприклад: сімейне, родинне, освітнє, шкільне, учнівське, сільське, міське, вуличне, ровесників тощо. Дана класифікація середовищ розроблена за видовим критерієм. На підставі інших критеріїв середовища також можуть поділятися на благополучні і неблагополучні, сприятливі / несприятливі, близькі / віддалені і так далі.

Однак:

Всі види середовищ містять розвивальний потенціал, міра якого залежить від змістового наповнення.

Змістовні ж характеристики середовищ визначаються тими функціями, які вони виконують, та тими цінностями, яких вони дотримуються або на які орієнтовані.

Важливо те, що ***у розвивальному середовищі забезпечується як розвиток особистості, так і розвиток самого середовища*** – це завжди виявляється в їх якісних змінах, у їх динаміці.

Отже, кожне середовище є розвивальним: воно впливає на розвиток особистості, а особистість впливає на зміну самого середовища.

Структура розвивального середовища містить три базових компоненти:

1. *Предметно-просторовий* (сукупність побутових умов сім'ї, обладнання приміщень освітніх закладів, інфраструктура вуличного середовища тощо).

2. *Соціальний* (соціальний статус, характер міжособистісної взаємодії (батьків з дітьми, дітей між собою, педагога з учнями), міра задоволеності і взаєморозуміння між

ними, залученість кожного у різні види діяльності та колективні справи, згуртованість).

3. *Психодидактичний* (зміст і методи розвивальної взаємодії між дорослим і дитиною, які вкладаються у педагогічну формулу «разом з дитиною». Він виявляється у створенні в середовищі таких умов, де дитина почувається гідною, рівною, відчуває любов і повагу).

Для дитини універсальним розвивальним середовищем є сімейне середовище, в якому тісно переплітаються унікальність предметного середовища, спосіб життя і стиль спілкування. І саме на прикладі сімейного середовища руйнується усталений міф про те, що в ньому розвивальний вплив спрямовується тільки на дитину. Адже насправді відбувається розвиток всіх його суб'єктів – і дітей, і батьків.

Так само і в освітньому середовищі. В ньому розвиваються не тільки учні – воно слугує могутнім мотиватором для професійного та особистісного розвитку вчителів.

Так що є середовищем? Це все те, що оточує особистість, і з чим вона взаємодіє. Основний акцент робимо на взаємодії: від того, в яких взаєминах із середовищем знаходиться особистість (дитина, дорослий) з урахуванням змін, які відбуваються в ній і середовищі її перебування, залежить динаміка розвитку її особистості, формування якісно нових психічних утворень, рис характеру, ціннісних ставлень (І.Бех, Л.Виготський, Д.Ельконін, В.Давидов).

Робимо висновок:

- ◆ ***будь яке середовище є розвивальним, оскільки виступає засобом розвитку особистості, джерелом її знань, умінь, цінностей та ціннісних орієнтацій і соціального досвіду;***

- ◆ *розвивальне середовище – це все те, що оточує особистість, і з чим вона взаємодіє;*
- ◆ *особистісний розвиток відбувається впродовж життя.* Він детермінується різними умовами, факторами і життєвими обставинами тих різних середовищ, в яких людина перебуває протягом свого життя – в батьківській родині, в дитячому садочку, школі, вищі, в оздоровчих таборах, за місцем постійного проживання (у територіальній громаді), за місцем роботи та ін.);
- ◆ *ставлення дитини до середовища визначає її активність у перебігу такого процесу, у соціальному дозріванні та набутті соціальної компетентності, налаштованість на зміну середовища та самозміну.*

Напряму чи опосередковано середовище впливає на всі підсистеми особистості:

- *Фізичну* – зокрема ставлення до свого здоров'я, його збереження та зміцнення.
- *Психічну* – формування свідомості, розвиток емоційного інтелекту (розуміння своїх емоцій та керування ними), стійкість, здатність до захисту і самозахисту від маніпуляцій, негативних впливів.
- *Соціальну* – залученість у різні кола соціальної взаємодії, в систему міжособистісних і міжгрупових відносин; особливості соціального самопочуття, соціальних домагань; можливості самореалізації, набуття життєвого досвіду; рівень соціальної компетентності тощо.
- ◆ *Отже, розвивальне середовище – це середовище, яке сприяє розвитку.*

Однак рушійною силою цих змін (розвитку) все ж виступає власна активність людини у самовизначенні та самовивітанні, її потреби та інтереси.

Поняття «розвивальне середовище» було введено Дж. Равеном, який визначав його як «простір розвитку компетентностей». Згідно його тлумачення, у такому середовищі люди мають можливість прагнути до цілей, які їх цікавлять, і у процесі їх досягнення розвивати свою компетентність, яка за своєю природою може проявлятися лише в органічній єдності з цінностями особистості (Равен Дж., 2001). У формальній та неформальній освіті компетентнісний підхід забезпечується створенням умов, які стимулюють та забезпечують пізнавальний інтерес, процес самопізнання, поєднання теорії і практики, творчу самореалізацію, розуміння необхідності вдосконалення і подальших життєвих перспектив. Розвивальний характер середовища необхідно розбудовувати з урахуванням сучасних підходів в організації освітнього (в тому числі виховного) процесу, підтримуючи активність особистості та спрямовуючи її на ціннісний зміст.

У сучасній науці поняття розвивальне середовище трактується у більш широкому і більш вузькому смислах. У самому широкому контексті розвивальне середовище визначають як *соціокультурний простір*, де процес розвитку особистості здійснюється під впливом як стихійних, так і спеціально організованих впливів. Він розгортається як сукупність різних умов життя особистості.

Ми ж вважаємо, що поняття «середовище» і «простір» не тотожні. За нашим визначенням, і це зафіксовано у словнику-довіднику з соціальної педагогіки (2009) за нашим авторством [10]. У своїх наукових дослідженнях, спрямованих на вивчення та підвищення виховного потенціалу різних типів середовищ (сімейного, освітнього, вуличного, спеціалізованих установ) ми дотримуємось такої позиції послідовно.

Принциповим є розуміння того, що розвиток особистості – це такий безперервний динамічний процес, який супроводжується численними ризиками. Адже він може відбува-

тися як у позитивному, так і в негативному напрямках. Такі ризики можуть виникати для здоров'я і для життя (зокрема, внаслідок дії несприятливих факторів середовища – його конфліктності, асоціальної спрямованості, епатажного способу життя, різних форм насилля). Численні приклади цього спостерігаються у неблагополучних сім'ях, з низьким виховним потенціалом (неблагополуччя може бути як явним, так прихованим), у вуличному середовищі (у неформальних малих групах ровесників, молодіжних субкультурах). Такі ризики виникають і в освітньому середовищі, де набули поширення булінг, мобінг та їх модифікації з використанням інтернет мереж та різних комп'ютерних технологій – кібербулінг, кібермобінг. Ці явища схожі по своїй природі, але такі, що вибудовуються на маніпуляціях і мають особливості прояву [1; 2; 3]. А, отже, потребують професійного втручання щодо послаблення їх впливу або ж його профілактики шляхом розвитку критичного мислення.

Спостерігається закономірність:

- ◆ ***Розвиток особистості*** – це такий ***безперервний динамічний процес***, який супроводжується численними ризиками.

Спостереження за розвитком різних явищ та їх аналіз переконує, що середовище може як «захоплювати», «втягувати» особистість, виступати для неї основним орієнтиром в інтеріоризації (прийнятті) його домінуючих цінностей, так і може зробити її активним творцем, тобто здатним змінити існуючі в ньому умови життєдіяльності. Тому так важливо спрямовувати розвивальний вплив середовища на позитивну динаміку та на утвердження соціально-значущих цінностей і здатність особистості протистояти негативним впливам, розвивати власну активність в собі.

Кожна особистість одночасно є продуктом та творцем того середовища, в якому вона функціонує!

З соціально-педагогічної точки зору *розвинути* – означає посилити, дати можливість проявитися, набути зрілої форми (звичайно, відповідно до вікових можливостей), використати необхідні резерви для вдосконалення когось і чогось.

Особлива роль у процесі конструктивного створення розвивального середовища, яке б сприяло позитивному розвитку особистості у дитини, відводиться батькам і педагогам, їх здатності дозволяти їй робити (з обов'язковим дотриманням умов безпеки) власний вибір, тим самим стимулювати її самостійність, відповідальність та критичне мислення.

Ще у 20 роках минулого століття педагогом С. Шацьким було введено термін «педагогіка середовища», яким і дотепер активно послуговується соціальна педагогіка (С. Шацький, 1964). Середовищний підхід у вивченні стану педагогічних явищ, у тому числі в оцінці станів розвитку особистості у взаємодії з її довкіллям, визначається одним із основних методологічних підходів соціальної педагогіки.

Спостерігаються закономірності:

- ◆ ***Ставлення дитини до середовища (сімейного, освітнього, ровесників та ін.) визначає її активність у перебігу процесу розвитку, в її соціальному дозріванні.***

Ця закономірність характерна не тільки для розвитку особистості дитини, а й для осіб інших вікових груп.

- ◆ ***Особистісний розвиток відбувається впродовж життя.***

Він детермінується різними умовами, факторами і життєвими обставинами тих різних середовищ, в яких людина перебуває протягом свого життя

- у батьківській родині;
- у дитячому садочку;
- у школі;
- у вищі;
- в оздоровчих таборах;
- за місцем постійного проживання (у територіальній громаді);
- за місцем роботи та інших.

◆ ***В освітньому середовищі розвиваються не тільки учні – воно слугує могутнім мотиватором для професійного та особистісного розвитку вчителів.***

◆ ***У сімейному середовищі відбувається не тільки розвиток дітей, а й їхніх батьків. Успішність розвитку дитини передбачає розвиток виховного потенціалу батьків.***

Педагогічною наукою і практикою доведено, що для того, щоб середовище було розвивальним, воно має містити певні **якісні характеристики**, а саме:

- Бути *особистісно-орієнтованим* – враховувати вікові потреби і завдання розвитку дитини, її індивідуальні можливості.
- Бути *гнучким* – здатним до швидкої перебудови у відповідності до потреб підростаючої особистості (які також змінюються по мірі її дорослішання) та змін у суспільстві. Наразі це чітко виявляється в її акселерації, у зміні суспільних пріоритетів і цінностей, зміні способу життя сімей, в цілях і завданнях освітньої реформи. Вони мають бути орієнтирами.
- Бути *відкритим* – до соціальних контактів, нових знань, конструктивних інновацій, інформаційного

контенту суспільства (але його певної вибірковості на засадах критичного осмислення). Замкнене середовище є середовищем догматизму, стримує розвиток особистості і її мислення.

- Бути *варіативним* – враховувати інтереси, нахили, здібності, індивідуальні й соціальні запити та очікування.
- Бути *креативним* – творчим, з новаторськими ідеями, розвивати нестандартне мислення, ініціативність, сприяти творчій самореалізації і розвитку талантів.
- Бути *безпечним* – для фізичного і психічного здоров'я, без відкритих і прихованих форм примусу і насилля, орієнтованим на захист прав дитини і профілактику жорстокості та різних видів насилля.
- Завдання соціальної педагогіки педагогіки – створення ненасильницького розвивального середовища.

Грамотна побудова розвивального середовища потребує дотримання наступних **принципів**:

- ✓ Природовідповідності (врахування індивідуальних та вікових можливостей);
- ✓ полікультурності;
- ✓ раціональної організації (без перенасичення);
- ✓ позитивного емоційного навантаження;
- ✓ систематичного доповнення та оновлення;
- ✓ комфортності (фізичної, психологічної);
- ✓ безпечності (для дітей, для дорослих, для довкілля);
- ✓ активності дітей і дорослих, її підтримки та стимулювання;
- ✓ партнерства (дорослого і дитини, педагогів і батьків, освітнього закладу і сім'ї, школи і громади).

У практиці соціальної роботи названі принципи наповнюються конкретним змістом, залежно від поставлених ці-

лей та тих інтерактивних технологій і методів діяльності, які добираються на їх реалізацію.

У конструюванні соціально-педагогічної технології необхідні:

- ✓ попереднє вивчення соціальної ситуації розвитку дитини, її найближчого середовища;
- ✓ чітке уявлення щодо існуючої проблеми, можливих шляхів її розв'язання;
- ✓ розуміння особливостей цільової групи (вікових, індивідуального сприйняття);
- ✓ чітке визначення мети, завдань, етапів технології;
- ✓ вибір найбільш оптимального рішення у розв'язанні проблеми з урахуванням особливостей цільової групи, умов і розвивального потенціалу середовища упровадження технології, існуючих для цього ресурсів;
- ✓ проектування умов оптимізації середовища впливу на дитину;
- ✓ використання інтерактивних методів роботи;
- ✓ проектування можливостей творчого використання технології й розроблення її варіативного змісту;
- ✓ використання можливостей колективних, командних рішень і форм роботи;
- ✓ проектування індивідуальних програм і форм роботи.

Розглянемо такі можливості на прикладі конструювання технології соціально-педагогічного супроводу.

2. ТЕХНОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ДІТЕЙ-ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ (інших груп мігрантів), ЇЇ ОСОБЛИВОСТІ ТА АЛГОРИТМ

В узагальненому вигляді, за нашим уявленням, соціально-педагогічний супровід можливо інтерпретувати щонайменше з чотирьох позицій:

- 1) як наукову категорію (вид соціально-педагогічної підтримки, соціально-педагогічна технологія). Її обґрунтування передбачає:
 - ✓ оптимізацію змісту професійної діяльності соціального педагога, її адекватність до актуальних потреб і наявних соціально-педагогічних проблем дітей;
 - ✓ потребує опори на чіткі принципи взаємодії, містить цільовий, когнітивний, комунікативний, процесуальний та результативно-оцінний (рефлексивний) компоненти;
 - ✓ фахову соціально-педагогічну діяльність, основними структурними елементами якої визначаються мета, засоби та сам процес такої діяльності, спрямовані на позитивну зміну якості соціальних становищ, суспільних відносин та особистісних якостей тих, хто опинився у складних життєвих обставинах;
- 2) як комплекс цілеспрямованих заходів (або дій) соціально-педагогічного змісту професійної діяльності соціального педагога, що спрямовується на створення умов для цільової групи дітей на досягнення поставленої мети (наприклад: успішної адаптації вимушених переселенців у новому середовищі проживання, їх інтеграції у приймаючу громаду, до кіл соціальної взаємодії тощо) на всіх етапах їх онтогенезу та в різних видах діяльності і соціальної активності (спілкування, навчання, творчої самореалізації, професійного вдосконалення та інших);

- 3) структурною складовою соціально-педагогічної підтримки (як часткову технологію у загальній технології соціально-педагогічної підтримки, які структуруються і співвідносяться за принципом «матрьошки»);
- 4) в інших окремо розроблених технологіях, спрямованих на вирішення конкретних проблем окремих дітей чи груп їхнього членства (як специфічну технологію професійної діяльності соціального педагога, специфіка якої наповнюється конкретно дібраним змістом);

В основу побудови технології соціального-педагогічного супроводу дітей із сімей вимушених переселенців покладається авторське розуміння його сутнісного змісту, яке сформульоване у такому визначенні: ***соціально-педагогічний супровід*** – це професійна діяльність, спрямована на створення умов для упередження розвитку негативних наслідків і різних соціально-педагогічних проблем особистості у складних життєвих обставинах та в середовищі її перебування, інтеріоризацію цінностей та узгодження соціальних очікувань суб'єктів соціальної взаємодії.

В основу розуміння соціально-педагогічного супроводу покладається семантичний і педагогічний зміст поняття, який ґрунтується на базовому понятті «супровід», смислове значення якого трактується як дія, або те, що супроводить яку-небудь дію чи явище.

Соціально-педагогічний супровід дітей із сімей вимушених переселенців як процес розгортається на гуманістичних соціальних цінностях, спрямований на пошук змісту, форм і методів підтримки внутрішніх мігрантів (жертв військового конфлікту) у системі соціальних відносин, ціннісних ставлень, профілактики маргіналізації, які можуть бути зреалізовані в освітніх закладах та за місцем проживання дітей, зокрема шляхом розроблення виховного компоненту соціально-педагогічного супроводу дітей із сімей вимушених переселенців.

Зважаючи на гібридні умови війни та використання маніпулятивних технологій у розколі громадянського суспільства домінуючими ідеями **виховного концепту** соціально-педагогічного супроводу дітей із сімей вимушених переселенців нами визначаються:

- ✓ формування відповідальної громадянської позиції;
- ✓ формування лідерських якостей;
- ✓ налагодження позитивного спілкування у середовищі ровесників;
- ✓ підвищення виховного потенціалу батьків.

Названі ідеї знаходять відображення у змістовному наповненні спеціально розроблених часткових технологій соціально-педагогічного супроводу з урахуванням сучасних викликів, актуальних потреб дітей із сімей вимушених переселенців. На відміну від технологій соціального супроводу та психологічного супроводу, технологія соціально-педагогічного супроводу реалізується у соціально-педагогічній парадигмі виховання.

У найбільш загальному вигляді соціально-педагогічна технологія розробляється з дотриманням наступної **логіки** та **етапів**:

1. Визначаються цілі, завдання і цільові групи учасників.

Варто добре подумати над питаннями:

- Для чого потрібна така технологія?
- Яку проблему вона вирішує?
- На кого розрахована?
- До яких змін вона може призвести? Який результат Ви очікуєте від неї?
- Яка методологія (концептуальна ідея) буде покладатись в її основу?

2. Осмилення змісту конкретної технології:

- Розробляється на підставі даних проведеної діагностики та визначення конкретних проблем і потреб.

- Вибір теми (назви): вона повинна бути актуальною, зрозумілою для виконавців, педагогічно доцільною).
 - Які форми, методи і способи реалізації технології? (добір можливих з урахуванням особливостей цільової групи (віку, проблеми, готовності) та особливостей середовища (сімейного, формальної чи неформальної освіти).
 - Де і в які терміни планується її здійснити?
3. Оцінка можливостей (достатності умов та людських ресурсів):
- Які необхідно створити педагогічні умови?
 - Що ще потрібно для успішної реалізації задуманого?
 - Хто може бути залучений до реалізації технології?
4. Вибір партнерів у реалізації технології:
- Хто і в чому саме може допомогти під час реалізації задуманого?
 - Чи потрібна інформаційна підтримка?
5. Реалізація технології відповідно до мети та окресленого плану (за потреби – певні коригування).
6. Підведення підсумків:
- налагодження зворотного зв'язку з усіма учасниками технології;
 - аналіз її ефективності;
 - визначення подальших перспектив.

Соціально-педагогічний супровід як специфічний вид роботи соціального педагога розкривається в тому, що його здійснюють з урахуванням актуальних потреб і проблем потребуючих та з метою надання їм превентивної і оперативної допомоги у їх розв'язанні, соціально-морального розвитку особистості, саморозвитку та життєвого самовизначення. Його *мета* окреслюється соціальним запитом та конкретними проблемами цільової групи. Щодо дітей із сімей вимушених переселенців вона полягає у створенні умов для успішної інтеграції дітей із сімей вимушених

переселенців у групи ровесників та інші нові соціальні середовища, упередження їх маргіналізації й профілактики конфліктів і споживацтва шляхом розвитку відповідальної громадянської позиції, формування лідерських якостей, налагодження позитивного спілкування, інтеріоризації цінностей та узгодження соціальних очікувань суб'єктів соціальної взаємодії.

З цих міркувань вважаємо принципово важливим у розв'язанні проблеми інтеграції дітей із сімей вимушених переселенців та в організації їх соціально-педагогічного супроводу, щоб у фокусі уваги соціального педагога (соціального працівника) знаходилися такі **цільові групи**:

- ❖ безпосередньо діти-переселенці (їх особистісний розвиток, міра інтеграції у нові кола соціальної взаємодії);
- ❖ найближче оточення таких дітей, а саме: малі групи ровесників і дитячий колектив (школи, класу, за місцем проживання тощо), батьки;
- ❖ інші мешканці приймаючої територіальної громади.

Організацію діяльності в середовищах перебування дітей-переселенців необхідно спрямовувати на формування усвідомленої ідентичності як соціального та особистісного конструкту шляхом згуртування, розвитку дитячого колективу, громадянської свідомості, накопичення дітьми позитивного досвіду спілкування і конструктивної взаємодії, особистісного зростання, підтримки добросусідських стосунків. Таке коло завдань орієнтує і на професійне самовдосконалення соціального педагога та практичного психолога, які працюють у закладах освіти, а також соціального працівника, який працює з дітьми, молоддю та сім'ями у територіальній громаді.

Основні **принципи** соціально-педагогічного супроводу:

- *середовищної обумовленості* (вивчення особливостей статусу і соціального самопочуття переселенців у при-

- ймаючій громаді (школі, класі, референтній групі, за місцем проживання);
- *педагогізації середовища* (здійснення просвітницької роботи з батьками, сусідами, однолітками);
 - *поваги до сімей і дітей*, незалежно від соціального статусу та віку (визнання цінності й гідності кожного, цінності їхнього життєвого досвіду);
 - *уваги до потреб дитини і її сім'ї* (вивчення життєвої ситуації, визначення актуальних потреб, адекватність реагування);
 - *розвитку* (громадянської позиції, лідерських якостей, професійної компетентності; вивчення й аналізування їх у динаміці змін);
 - *варіативності* (розроблення технологій соціально-педагогічного супроводу відносно різних актуальних проблем дітей і груп їх перебування; наповнення технологій варіативним змістом та формами роботи з урахуванням вікових можливостей дітей та особливостей тих середовищ, в яких ці технології реалізуються; розроблення індивідуальних програм супроводу, програм групової роботи);
 - *коректності спілкування* (дотримання професійної етики, етичних принципів соціальної роботи; здійснення супроводу на підставі отримання згоди дитини та з відома батьків);
 - *доцільності у виборі методів* соціально-педагогічної роботи (тільки за результатами попередньо проведеної комплексної діагностики, з урахуванням вікових та індивідуальних можливостей і потреб розвитку; протидії булінгу);
 - *суб'єкт-суб'єктної взаємодії* (встановлення з дитиною довірливих відносин; залучення її у процес активного спілкування і взаємодії, самопомоги і саморозвитку; індивідуальний підхід (з урахуванням життєвої си-

туації та особливостей індивідуального сприйняття); індивідуальне консультування (при потребі; для дітей, для батьків, для інших педагогів);

- *опертя на позитивний соціальний та педагогічний досвід* (врахування попереднього досвіду дитини, її успіхів у різних видах діяльності, здібностей; професійної компетентності педагога щодо спілкування з дітьми і сім'ями групи соціального ризику);
- *професійної компетентності* (знання, поінформованість, навички, уміння; сукупність його особистісних якостей, загальної культури; методична грамотність);
- *міждисциплінарності* (інтегрований підхід у розробленні змісту і конкретних програм соціально-педагогічного супроводу);
- *партнерства* (співробітництва з дитиною, залучення її у процес активного спілкування і взаємодії, самодопомоги і саморозвитку; налагодження конструктивної взаємодії з сім'єю, іншими педагогами, друзями дитини, у складних випадках (особливо якщо є факти неприйняття дитини, її цькування у різних формах мобінгу і булінгу) – з іншими фахівцями для здійснення супроводу дитини у складі мультидисциплінарної команди фахівців).

У здійсненні соціально-педагогічного супроводу основна увага приділяється:

- ✓ розвитку особистості дитини-переселенця у динамічних характеристиках;
- ✓ розвитку дитячого колективу (малій групі її членства – шкільному класі чи референтній малій групі);
- ✓ формуванню у них ціннісних смислів і ціннісних орієнтацій;
- ✓ організації спільної пізнавальної, творчої, добродійної діяльності;

- ✓ конструктивній та доброзичливій міжособистісній і міжгруповій взаємодії.

Основні **завдання** процедури соціально-педагогічного супроводу:

- 1) фахова оцінка ситуації дитини;
- 2) складання плану заходів (індивідуальної програми супроводу) для подолання основної проблеми дитини із сім'ї вимушених переселенців; плану заходів роботи з групою її членства;
- 3) оцінка ефективності супроводу (моніторинг його виконання та динаміки змін).

Пропонована нами специфічна технологія соціально-педагогічного супроводу дітей із сімей вимушених переселенців передбачає реалізацію 9 (**дев'яти**) **етапів**, які становлять його **алгоритм**. А саме:

1. *Діагностичний* етап (з'ясування становища (соціального статусу), особливостей спілкування, соціальної активності дітей із сімей вимушених переселенців у групах ровесників та ін.; визначення стану і потреби у здійсненні соціально-педагогічного супроводу дітей і учнівської молоді із сімей вимушених переселенців у закладах освіти, за місцем проживання та у позашкільних формах діяльності).
2. *Аналітичний* етап: опрацювання та узагальнення зібраної емпіричної інформації, її осмислення, структурування за визначеними критеріями у рівні та рівневі характеристики.
3. *Стратегічний* етап: визначення мети, завдань, основних принципів, соціально-педагогічних умов підтримки дітей із сімей вимушених переселенців та шляхів їх упровадження.
4. *Проектувальний* етап: розробка комплексних та індивідуальних методик, програм соціально-педагогічного супроводу дітей із сімей вимушених переселенців.

5. *Консультативний* етап: групові та індивідуальні консультування учасників соціально-педагогічного супроводу дітей із сімей вимушених переселенців (педагогів, батьків, окремих дітей), відповідна просвітницька робота, навчання (майстер-класи, тренінги) щодо шляхів і умов його здійснення, технологізації процесу.
6. *Експериментальний* етап: передбачає експериментальне обґрунтування та упровадження визначених умов, змісту, форм і методів соціально-педагогічного супроводу дітей із сімей вимушених переселенців за визначеними напрямками з урахуванням існуючих у них станів, вікових особливостей та актуальних потреб його учасників, характерних особливостей тих соціальних середовищ, в яких соціально-педагогічний супровід здійснюється (освітнього, сфери дозвілля, за місцем проживання).
7. *Рефлексивно-оцінний* етап: оцінка ефективності методично-технологічного інструментарію соціально-педагогічного супроводу за визначеними критеріями; при потребі – його доопрацювання; визначення динаміки станів та отримання зворотного зв'язку від суб'єктів соціально-педагогічного супроводу щодо його ефективності, можливих шляхів удосконалення технології. Здійснення узагальненої оцінки, визначення закономірностей, проблем і вироблення рекомендацій. отримання зворотного зв'язку від його учасників (дітей, соціальних педагогів, соціальних працівників, батьків).
8. *Упроваджувальний* етап: передбачає процес упровадження технології соціально-педагогічного супроводу дітей із сімей вимушених переселенців у соціальну та освітню практику.
9. Етап *моніторингу*: оцінка впровадження технології соціально-педагогічного супроводу дітей із сімей вимушених переселенців (та її часткових технологій) у соціальну та освітню практику.

За визначеним алгоритмом може здійснюватися не тільки соціально-педагогічний супровід дітей із сімей вимушених переселенців, а й учнівська та студентська молодь. Також розроблений алгоритм може бути використаним і в інших соціально-педагогічних технологіях та відносно інших цільових груп і вирішення актуальних для них проблем. У їх розробленні надзвичайно важливо передбачити різні, адекватні до віку, актуальних потреб та ресурсів середовищ форми роботи: як з окремими дітьми, так і з групами їх членства та наповнювати їх ціннісним смислом. Тим самим збагачувати зміст розвивального середовища дитини.

Рекомендовані джерела:

1. Алексеєнко, Т.Ф. Інформаційні технології у маніпулюванні свідомістю. *Методист*. 2019, 3 (87). с. 34-39.
2. Алексеєнко, Т.Ф. Маніпулювання свідомістю. Інформаційні технології. *Управління освітою*. 2019, 8 (416). с. 58-63.
3. Алексеєнко, Т.Ф. Явища мобінгу й булінгу у взаєминах особистості та колективу. *Управління освітою*. 2019, 4 (412). с. 46-53.
4. Алексеєнко Т.Ф. Методичні аспекти формування громадянської ініціативності у переселенців підліткового віку в інтернатних закладах освіти. / Т.Ф. Алексеєнко // *Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал*: матеріали звіт. наук.-практ. конф. Ін-ту проблем виховання НАПН України за 2017 рік / [За ред. І.Д. Беха, Р.В. Малиношевського]. – Вип. 6. Івано-Франківськ: НАІР, 2018.
5. *Виховання особистості у добродійній діяльності* : метод. посіб. / [Алексеєнко Т.Ф., Данілова А.П., Малиношевський Р.В. та ін..] / під заг. ред Т.Ф. Алексеєнко. – Ніжин: ПП Лисенко, 2015. 192 с.
6. *Добродійна діяльність школярів* : метод. рекомендації / Т.Ф. Алексеєнко, А.П. Данілова, А.І. Конончук, Т.Ю. Куниця / під заг. ред. Т.Ф. Алексеєнко. – Ніжин: ПП Лисенко, 2015. 104 с. з іл.
7. *Енциклопедія позашкільної освіти* /авт.кол.: Т.Ф. Алексеєнко, Вербицький В.В., Мачуський В.В., Литовченко О.В., Пустовіт та ін.; головний ред. Г.П. Пустовіт. / РДГУ, НМЦ інноваційних технологій виховного процесу НАПН України, РОПППО; – Рівне : О. Зень, 2017.
8. *Організація соціально-педагогічної підтримки школярів групи ризику* : методичний посібник / [Алексеєнко Т.Ф., Жданович Ю.М.,

- Куниця Т.Ю. Сергєєва Н.В.] / за заг. ред. Т.Ф. Алексеєнко. – К.: ТОВ «Задруга», 2017. 168 с.
9. *Програма виховання «У поступі до цінностей»* / Алексеєнко Т.Ф., Журба К.О., Кириленко С.В. та ін. За ред. І.Д.Беха – 2018. Режим доступу: Сайт Інституту проблем виховання НАПН України <https://ipv.org.ua/prohrama-nova-ukrainska-shkola/>
 10. *Соціальна педагогіка: словник-довідник* / за заг. ред. Т.Ф. Алексеєнко. – Вінниця, ООО «Планер», 2009. 548 с.
 11. *Соціально-педагогічна підтримка дітей та учнівської молоді* : монографія / [Алексеєнко Т. Ф., Жданович Ю. М., Малиношевський Р. В. та ін.] / за заг. ред. Т. Ф. Алексеєнко. – К. : ТОВ «Задруга», 2017. 168 с.
 12. *Цінність життя підлітка: світоглядні орієнтири* : Монографія / [В.М. Шахрай (Ред.), Т.Ф. Алексеєнко, Л.В. Гончар, Л.В. Канішевська, Р.В. Малиношевський. Київ, 2019. 136 с.

3. СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД ФОРМУВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОЇ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ПОЗИЦІЇ ДІТЕЙ З СІМЕЙ ВИМУШЕНИХ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ

Жити, означає вибрати. Але щоб зробити правильний вибір, потрібно чітко усвідомлювати хто ти та що ти відстоюєси, куди тобі потрібно та навіщо.

Кофі Аннан

На загальнодержавному рівні визначено, що серед виховних напрямів сьогодні найбільш актуальними виступають патріотичне та громадянське виховання як стрижневі і такі, що відповідають як нагальним вимогам і викликам сучасності, так і закладають підвалини для формування свідомості нинішніх і прийдешніх поколінь, які розглядатимуть державу як запоруку власного особистісного розвитку, що спирається на ідеї гуманізму, соціального добробуту, демократії, свободи, толерантності, виваженості, відповідальності, здорового способу життя, готовності до змін.

Найбільшої уваги щодо громадянського виховання та формування відповідальної громадянської позиції потребують діти з сімей вимушених переселенців через ряд факторів. Зокрема, через наявність негативного досвіду і суперечностей між декларованими державою гарантіями прав безпеки і ситуацією, що склалася в Донецькій і Луганській областях та АР Крим. Сформованість знань про громадянські права людини (дитини), про значення відповідального дотримання обов'язків обов'язки, про можливості реальної участі у демократії відповідно вікових можливостей, розвиток критичного мислення, засвоєння навичок медіаграмотності є важливими складовими відповідальної громадянської позиції підлітка.

Соціально-педагогічний супровід формування відповідальної громадянської позиції дозволяє дитині більш пов-

но самореалізуватися шляхом стимулювання доцільної та успішної поведінки, сприяє соціалізації та накопиченню соціально-значущого досвіду.

Супровід не передбачає гіперопіки супроводжуваного, а спрямований на стимулювання його усвідомленої, цілеспрямованої активності.

Робота з організації соціально-педагогічного супроводу відповідальної громадянської позиції дітей з сімей вимушених переселенців проводиться з такими суб'єктами виховного процесу – дітьми та дитячим колективом і педагогами.

Виходячи з алгоритму здійснення соціально-педагогічного супроводу на діагностичному етапі визначаються:

- ціннісні орієнтації;
- соціальні ролі з якими ідентифікують себе діти-переселенці;
- рівень сформованості відповідальної громадянської позиції;
- ступінь готовності педагогів до здійснення соціально-педагогічного супроводу.

Для цього можуть бути використані стандартизовані та авторські тести, анкети та опитувальники, зокрема, «Ціннісні орієнтації» М.Рокича, тест «Хто я?» М.Куна. Щодо авторських методик, було розроблено анкету «Громадянська позиція школярів», метою якої було визначити як розуміють діти поняття громадянська позиція взагалі і відповідальна позиція зокрема, що вважають її складовими, в який спосіб проявляють її у повсякденному житті.

У роботі з педагогами важливим є визначення, по-перше, розуміння ними поняття громадянської позиції, по-друге, ступень їхньої готовності до здійснення соціально-педагогічного супроводу. Варто звернути увагу на те, що на сьогодні не в усіх закладах освіти є фахівець з соціальної педагогіки, тому залучати до організації соціально-педаго-

гічного супроводу можна також практичних психологів та класних керівників.

На *аналітичному етапі* відбувається опрацювання отриманої емпіричної інформації. Зауважимо, що значна частина респондентів (як дітей, так і педагогів) ототожнюють відповідальну громадянську позицію з патріотизмом.

За І.Д. Бехом та К.І. Чорною «*патріотизм* – це любов до Батьківщини, свого народу, турбота про його благо, сприяння становленню й утвердженню

України як суверенної, правової, демократичної, соціальної держави, готовність відстояти її незалежність, служити і захищати її, розділити свою долю з її долею»[3].

Відповідальна громадянська позиція – це інтегративна якість особистості, яка характеризується високим ступенем громадянськості та правової культури, виявляється у поєднанні громадянської свідомості, прагненні до позитивної самореалізації, морально-вольових якостей й почуттів, а також громадянських вчинках, діях, поведінці (авторське визначення).

Критерії та показники сформованості відповідальної громадянської позиції:

✓ Когнітивно-ціннісний:

– знання про громадянськість та громадянську позицію;

– ставлення до Батьківщини;

– правова культура;

✓ Емоційно-мотиваційний:

– інтерес до соціально-політичного життя школи, міста, країни;

– ставлення до себе як до громадянина;

– потреба у позитивній самореалізації;

✓ Поведінково-діяльнісний:

– дотримання соціальних і правових норм поведінки;

– участь у суспільній діяльності різного рівня;

самостійність та ініціативність у здійсненні соціально-значущої діяльності.

На *стратегічному етапі* визначено *мету*: сформувати відповідальну громадянську позицію у дітей з сімей вимушених переселенців в умовах закладу загальної освіти; *завдання*: розробити програми індивідуального супроводу дітей-переселенців та групові форми роботи; підготувати педагогів для здійснення соціально-педагогічного супроводу формування відповідальної громадянської позиції; *соціально-педагогічні умови*: поєднання індивідуальних і колективних форм роботи з дітьми-переселенцями; врахування вікових, соціальних, психологічних особливостей дітей-переселенців; налагодження взаємодії між усіма суб'єктами освітнього процесу.

Проектувальний та консультативний етапи. Соціально-педагогічний супровід полягає у наданні допомоги дитині у формуванні ставлення до себе, як до громадянина держави, у позитивній самореалізації в цій якості, сприянні самостійності та ініціативності у здійсненні соціально-значущої діяльності. З колективом – реалізується через організацію практичної соціально-значущої діяльності, сприяння вихованцям у прояві ініціативи, творчості у досягненні особистої та колективної мети, формування навичок конструктивної взаємодії у малих групах, набуття досвіду відповідального поведіння у конкретних ситуаціях; засвоєння та реалізацію громадянських прав та обов'язків. З педагогами – через підвищення рівня педагогічної та правової культури, підготовку та оволодіння технологією здійснення соціально-педагогічного супроводу.

В індивідуальній програмі супроводу використано метод самоаналізу у вигляді створення профілю учня, для розвитку аналітичних навичок – прийом «Інсерт», з метою розвитку навичок прогнозування цілей та шляхів їх досягнення – написання есе «Я – через 5 років». Паралельно з індивіду-

альною роботою має відбуватися і групова. Це цикл занять з елементами тренінгу, в яких розглядаються громадянські права та обов'язки; участь молоді у соціально-значущій діяльності; проблеми міграції і мігрантів. Частина занять присвячена розвитку критичного мислення та медіаграмотності підростаючої особистості. Для педагогів запропоновано матеріали щодо громадянської позиції, медіаграмотності (Табл. 3.1.).

Таблиця 3.1.

Індивідуальна програма соціально-педагогічного супроводу формування відповідальної громадянської позиції у дітей з сімей вимушених переселенців.

Форма роботи	Термін проведення
Проведення діагностики сформованості відповідальної громадянської позиції (групова робота)	Вересень
Складання інформаційного профілю (індивідуально)	Вересень
Цикл занять «Громадянство і громадянська позиція» (групова робота)	Жовтень-грудень
Індивідуальні консультації та коригування інформаційного профілю	Жовтень-листопад
Складання есе « Я – через 5 років» (індивідуально)	жовтень
Індивідуальне напрацювання навичок аналітичного сприйняття інформації	Грудень
Контрольний зріз за діагностичними методиками	Січень

Матеріали для індивідуальних занять

Створення профілю учня.

Мета: проаналізувати сильні і слабкі сторони особистості дитини щодо реалізації громадянської позиції.

Перевага цього методу полягає в тому, що дитина сама аналізує себе, свої якості та свої можливості щодо реалізації громадянської позиції.

Інформаційний профіль складається з трьох блоків:

1. Що люди цінують в мені.
2. Що для мене важливо.
3. Як мене підтримати.

Інформація усіх трьох блоків має вміститися на одну сторінку.

Варто наголосити, що заповнення профілю відбувалося саме з позиції дитини, як громадянина.

Наприклад. Хлопець 9-ти класник у блоці «Що люди цінують в мені» зазначив такі свої якості: «я товариський, не конфліктний, довірливий»; в блоці «Що для мене важливо» – довіряти людям, мати багато друзів, щоб в країні був мир; «Як мене підтримати»: «Я не вмію відстоювати свою точку зору, тому що намагаюсь уникати конфліктів. Але іноді ситуація складається так, що погоджуюсь з кимось, мені це шкодить».

15-річна дівчина зазначила, що її вважають спокійною, доброю, щирою. Важливим для неї є можливість вільно спілкуватися рідною мовою, безперешкодно бачитися з рідними та близькими, які залишилися на Донбасі, а потребує вона «більшої впевненості у собі» та хоче стати лідером, щоб «об'єднувати та надихати інших».

Ще один 14-річний восьмикласник написав, цінують його за те, що він веселий і хоробрий, важливим є цікаво і весело проводити час, а «підтримки я не потребую, у мене все добре».

Був серед наших учасників і такі, як 15-річний хлопець, який сказав, що «мене не цікавить, що про мене думають, що для мене важливо – нікого не стосується і допомагати мені не треба» та 14-річна дівчина для якої «важливими є оцінки в школі і ні на що інше в мене немає часу».

По суті, характеризуючи себе, діти виходили зі ставлення до них друзів та однокласників, тобто тих людей, чия

думка і ставлення є найбільш значущими у старшому підлітковому віці.

Під час обговорення, ми запитали: « а дорослі, зокрема батьки, цінують в тобі теж ці якості, які ти зазначив? А вчителі?». Таким чином ми намагалися розібратися з питанням виконання соціальних ролей і тими якостями, які цінують інші в залежності від форми стосунків. Учасникам було запропоновано спитати в батьків, що вони цінують в своїх дітях. Додалися це такі характеристики як слухняність, відповідальність, готовність допомагати по господарству. Але все одно це мало відповідало значущим якостям відповідального громадянина. До заповнення профілю ми поверталися після проведення трьох перших занять циклу «Громадянська позиція» та на кінцевому етапі роботи. Тепер в профілях з'явилися такі якості, за які мене цінують: дотримуюся свого слова, маю свою думку, наполегливість. Серед важливого зазначалося «можливість досягати мети, отримати професію, яка буде приносити задоволення, матеріальне благополуччя і можливість допомагати іншим; жити в мирній країні».

Ще одним індивідуальним завданням для учасників було написання невеликого есе на тему «Я – через 5 років». Для полегшення та спрямування роботи в необхідному напрямку було запропоновано відповісти на такі питання: де ти плануєш жити, вчитися/працювати? Чому? Як проводитимеш вільний час? Яким буде твоє життя? Чи братимеш участь у виборах? Тощо. Після проведення занять циклу було запропоновано доповнити або щось змінити в своєму творі. Зміни та їх причини аналізували разом.

Після восьмого заняття циклу на індивідуальній консультації було використано прийом «Інсерт», метою якого був розвиток навичок аналітичного сприйняття тексту.

Обладнання: папір, ручки, маркувальна таблиця.

Інструкція: Запропонувати дитині текст інформаційного повідомлення. Звернути увагу на те, що під час читання він/ вона мають робити спеціальними позначками в тексті:

- **V** — я це знаю;
- **+** — Це нова інформація для мене;
- **-** — Я думав по-іншому, це суперечить тому, що я знав;
- **?** — Це мені незрозуміло, потрібні пояснення, уточнення.

Після прочитання тексту заповнюється маркувальна таблиця, в кожному стовпчику якої вписується пропозиції з відповідними позначками:

V	+	-	?
Тут тезово записуються терміни і поняття, що зустрічаються в тексті, які вже були відомі	Відзначається все нове, що стало відомо з тексту	Відзначаються протиріччя. Тобто, учасник відзначає те, що йде врозріз з його знаннями і переконаннями.	Перераховуються незрозумілі моменти, ті, що вимагають уточнення або питання, що виникли у міру прочитання тексту.

Даний прийом вимагає від учасника не звичного пасивного читання, а активності й уважності. Він змушує не просто читати, а вчитуватися в текст, відслідковувати власне розуміння в процесі читання тексту або сприйняття будь-якої іншої інформації. На практиці люди часто просто пропускають те, що не зрозуміли. І в даному випадку маркувальний знак «питання» зобов'язує їх бути уважним і відзначати незрозуміле. Використання маркувальних знаків дозволяє співвідносити нову інформацію з наявними уявленнями і знаннями.

Після заповнення таблиці матеріал обговорюється. Обговорення інформації сприяє її систематизації і дає можливість відповісти на запитання, що виникли. При цьому таблиця може поповнитися, або якісь тези вже перейдуть з однієї колонки в іншу.

Рефлексія. На даному етапі обговорюються записи, внесені в таблицю. Йде аналіз того, як накопичуються знання. Шлях від старого до нового стає більш наочним і зрозумілим.

Приєм «Інсерт» змушує згадати те, що вже відомо, тобто те, що потрібно для стадії виклику; дозволяє виокремити з тексту нове, що характерно для стадії осмислення; передбачає самостійний аналіз інформації, інтерактивне обговорення, що прийнятно на стадії роздумів або рефлексії.

До уваги педагога:

Автори прийому - вчені Д. Воган і Т. Естес. Пізніше прийом модифікували Ч. Темпл, К. Мерідіт і Д. Стілл, які запропонували використовувати «інсерт» в технології критичного мислення.

Назва прийому являє собою аббревіатуру:

I — interactive (інтерактивна).

N — noting (пізнавальна).

S — system for (система).

E — effective (для ефективного).

R — reading (читання).

T — thinking (іроздумів).

Переклад досить приблизний, але передає суть методу. Отже, інсерт - це прийом технології розвитку критичного мислення через читання та письмо (ТРКМЧП), що використовується при роботі з текстом, з новою інформацією.

Приклади текстів для аналізу:

1. Верховна Рада ухвалила обов'язковий перехід на біометричні паспорти з 14-ти років ще у липні 2016 року. Це зумовлено тим, що у 14 років людину вважають частково

діездатною. До того ж це і вимоги Євросоюзу щодо лібералізації візового режиму.

Для отримання ID-картки необхідно протягом одного місяця особі, яка досягла 14-річного віку, звернутися особисто до міграційної служби з відповідними документами. При собі треба мати оригінали свідоцтва про народження дитини, ІНН (ідентифікаційний номер фізичної особи), довідку №13 (про реєстрацію місця проживання особи).

Також ви повинні надати паспорти громадянин України обох батьків або 1-го з них. У разі, якщо представником підлітка є опікун, піклувальник - паспорт та інші підтверджуючі документи.

Працівники міграційної служби засобами зв'язку ЄІАС УМП під час прийому відцифровують образ обличчя особи, підпис особи та відбитки пальців рук. Тут же скануються всі потрібні документи. Потім, після проведених перевірок заява направляється на друк до центру персоналізації. Залишається лише чекати виготовлення ID-картки.

Перша ID-картка видається на 4 роки, до виповнення 18 років. Наступне оформлення вже платне. Потім цю картку треба буде поновлювати через кожні 10 років. Оформлення та видача паспорта для тих, хто його отримує вперше, тобто для 14-річних, -- безкоштовно. (взято з сайту Petropavlivka City URL: <https://petropavlivka.city/read/card/2657/yak-otrimati-pasport-gromadyanina-ukraini-u-chotirnadcyyat-rokiv>).

2. «Я – з російськомовної родини. Але коли почув про патріотизм і важливість мати все своє, то надихнувся вчити українську. Взявся читати про нашу державу та її історію. Дізнався про минуле і виникнення України. На цій хвилі зрозумів, що треба переходити на українську й розмовляти нею постійно.

Починав зі створення повідомлень друзям у соцмережах. Доки писав, мав час подумати, зорієнтуватися. Допомагали

словники і сайт-перекладач. Підбираючи потрібні слова, я їх запам'ятовував. Із часом відчув, що зможу говорити. Було складно, бо язик не встигав за думками. Доводилося розмовляти повільно. Розтягував слова, робив паузи й «екав». Ще дивився фільми та серіали українською. Та найбільше допомагала мотивація. Якби не вона, то перехід на українську зайняв би більше часу. Я переконаний, що мова допомогла підняти культурний рівень і розвиватися.

До війни місто Краматорськ було повністю русифіковане. За роки незалежності влада не займалася просвітою та популяризацією українського. Не пропагували культуру. Ніхто не прикладав зусиль, щоб змінити те, що нав'язав Радянський Союз. І вийшла біда. Під час окупації говорити українською було небезпечно для життя. Але зараз її частіше можна почути на вулицях. Головне, що мовою та культурою починає цікавитися молодь.

У людини має бути переконання, що це важливо не для когось, а насамперед для неї самої. Потрібне бажання, щоб докладати зусилля і починати користуватися українською. Змусити це робити дорослу людину – важко. Хіба що через якісь репресії. Але то шлях у нікуди. Тому всі зусилля та гроші потрібно вкладати в дітей, школи, дитсадки, вищі навчальні заклади. Із перших років життя їх має оточувати все українське. Цим потрібно займатися. І за якийсь час будуть зміни. Тоді з кожним новим поколінням української ставатиме більше. (З інтерв'ю Є Гребеннікова Gazeta.ua URL: https://gazeta.ua/articles/mova-newspaper/_vismiyuvalischo-ukrayinska-ce-mova-selyan-iz-takimi-pripiniv-spilkuvatisya/935867)

Матеріали для групових занять

Цикл занять з елементами тренінгу «Громадянська позиція»

Заняття 1.

Кількість учасників: 9+(малі групи по 4-5 осіб)

Час: до 90 хвилин

Мета: визначити ідеї закладені до концепції прав людини; розвиток комунікативних навичок; розвиток навичок співпраці та креативності.

Обладнання: одяг для переодягання, іграшки, побутові предмети тощо, папір і кольорові маркери, кольорові олівці, клей, скотч і картки.

Хід заняття:

Ведучий: сьогодні ми з вами спробуємо визначити основні ідеї, що закладені до концепції прав людини і за допомогою інсценізації представити їх так, щоб було зрозуміло для людей різних культур, які розмовляють різними мовами. Ви не можете використовувати слова взагалі – це має бути пантоміма. Однак можна використовувати будь який реквізит за вашим бажанням.

Спочатку ви маєте об'єднатися у групи.

Вправа «Кольори»

Обладнання: різнобарвні жетончики або кольорові папірці за кількістю учасників.

Перед початком заняття перемішати їх і роздати по одному кожному учаснику. Коли необхідно буде створити міні-групи, треба просто повідомити учасникам, що один колір жетончиків – це перша команда, другий колір – друга тощо.

Ведучий: кожна команда отримає аркуш паперу та набір олівців/маркерів. За 10 хвилин ви маєте обговорити основні цінності, які закладені у права людини, а потім визначити

дві або три, які хотіли б найбільше зобразити за допомогою пантоміми.

У вас буде 30 хвилин для репетиції.

Поради вєдучому:

Варто наголосити учасникам, що це групова робота і кожен має взяти в нїй участь. Не дозволяйте тим, хто відчуває себе невпевнено, відмовлятися від активної участі!

Якщо потрібно дати деякі натяки групам для того, щоб вони почали працювати або завершили обговорення, ви можете наштовхнути їх на думку щодо наступного:

- Права людини — це права, якими людина володіє вже лише тому, що він або вона є людиною; кожна людина має рівні права.
- Права надані усім людям у рівній мірі, універсально і назавжди.
- Права людини є цілісними і взаємозалежними: вас не можуть позбавити права лише тому, що це «менш важливо» або «несуттєво».
- Права людини є основними стандартами, без яких люди не можуть жити гідно.

Групи бажано розвести у різні кімнати, що вони не заважали одна одній.

Презентація результатів

Групи учасників по черзі демонструють свої пантоміми. Глядачі намагаються визначити ключові ідеї пантоміми. Потім дати самій групі, що показувала інсценізацію, можливість коротко пояснити будь-які моменти, які були упущені під час зворотного зв'язку. Повторити цю процедуру для кожного з виступів.

❖ Обговорення

Ведучий: а тепер скажіть, будь ласка, які відчуття у вас виникали під час виконання цього завдання?

– Це було легше чи складніше ніж ви очікували спочатку?

– Чому ви обрали саме ці поняття? Які з них було найважче показати?

– Чи виникали суперечки щодо визначення ідей, що закладені в права людини? Як ви їх вирішували?

– Чи дізналися ви щось нове про права людини?

– Чи було здивування, коли ви зрозуміли, що, насправді, знали більше, ніж думали?

– Чи були спільні і відмінні риси в різних презентаціях?

Поради ведучому:

Якщо група з якою ви працюєте не підготовлена і нічого не знає про концепцію прав людини, варто розпочати вправу з невеличкої вступної промови. Пояснити, що мета вправи полягає в оцінці рівня розуміння та знань про права людини, які учасники отримали протягом свого життя.

Якщо ви хочете зосередити увагу груп на окремих поняттях, ви можете самостійно дати малим групам ключові слова, наприклад, рівність, мир, бідність і солідарність. Даючи різні слова кожній групі, ви охоплюєте більше понять; даючи ж одне й те саме слово кожній малій групі, ви отримаєте цікаву різноманітність вираження.

Як варіант, ви можете провести вправу з елементами малювання: розділити учасників на групи, щоб намалювати плакат, знову ж таки, без слів (тексту), щоб виразити таким чином основні ідеї про права людини.

Вправа на завершення «Я хочу...»

Всі учасники стають у коло і по черзі промовляють фразу, яка починається словами «Я хочу». Висловлювання не коментуються і не обговорюються.

Поради ведучому:

Вправу «Я хочу...» можна використовувати для завершення усіх занять та відслідковувати як змінюватимуться висловлювання. Якщо робота була цікавою і захопливою вони будуть пов'язані з нею.

Заняття 2.

Кількість учасників: 7+ (малі групи 3-4 особи)

Час: до 60 хв.

Мета: формувати знання про Конвенцію по права дитини, розвивати навички аналізу інформації, стимулювати розвиток відповідальності, солідарності, справедливості і рівності.

Обладнання: фліпчарт, плакат з правами дитини, картки з твердженнями (по комплекту для кожної групи).

Підготовка: роздрукувати плакат з правами дитини, підготувати конверти з наборами карток (див. *Інформаційні матеріали*), роздруковані тести до вправи «Як я сприймаю інформацію?».

Хід роботи

Ведучий: наша сьогоднішня зустріч присвячена правам дитини. Документально вони закріплені у Конвенції про права дитини (1989).

Але з початку пропоную вам пройти невеликий тест.

Вправа «Як я сприймаю інформацію?» (15 хв.)

Мета: показати учасникам важливість правильного, врівноваженого сприйняття будь-якої інформації.

Ведучий: кожен з вас отримав листок із завданнями. На виконання у вас є 3 хвилини. Почали!

Поради ведучому:

Зазвичай ця вправа проходить дуже емоційно. Важливо стежити, щоб всі учасники дотримувались інструкції. Екземпляр тесту перед початком роботи потрібно покласти перед учасниками зворотною стороною. Під час виконання завдання на запитання учасників бажано не відповідати. Після виконання тесту дати трохи часу учням на вираження своїх емоцій.

❖ Запитання для обговорення:

- Хто дотримувався інструкції?
- Хто написав своє ім'я у правому верхньому куту?
- Хто дотримувався всіх інструкцій за винятком першої?
- Як ви гадаєте, навіщо ми виконували цю вправу?
- Як сприймання інформації впливає на поведінку людини, на процес прийняття нею важливих рішень?
- Як цьому можна запобігти?
- Як ви вважаєте, яке відношення ця вправа має до теми нашого тренінгу? Чому?

Поради ведучому:

При обговоренні варто звернути увагу учасників на те, що будь-яка інформація а етапі сприймання потребує уваги та перевірки. Наявність у особистості власних поглядів стосовно інформації, які базуються на її цінностях, допомагає людині діяти розмірковано та врівноважено у будь-якій ситуації.

Практичне завдання

Тест до вправи «Як я сприймаю інформацію»

1. Прочитайте все перед тим, як що-небудь зробити.
2. Напишіть своє ім'я у правому верхньому кутку цього листка
3. Обведіть слово «ім'я» у другому реченні.
4. Намалюйте п'ять маленьких квадратиків у лівому верхньому кутку цього листка.
5. Назвіть уголос своє ім'я.
6. Знов напишіть своє ім'я під другим заголовком цього листка.
7. Після першого заголовка напишіть: «так», «так», «так».
8. Обведіть п'яте речення.
9. Поставте «Х» у лівому нижньому кутку цього листка.
10. Якщо вам подобається цей тест, скажіть «Так»; якщо ні, скажіть «Ні».
11. В цьому пункті тесту голосно назвіть своє прізвище.
12. Праворуч на полях цього листка помножте 66 на 7.
13. Обведіть у прямокутну рамку слово «листка» у четвертому пункті цього тесту.
14. Якщо ви вважаєте, що досі правильно дотримувались всіх інструкцій цього тесту, скажіть: «Я зробив це!»
15. Зліва на полях цього листка складіть 69 та 98.
16. Порахуйте уголос у зворотному порядку від 10 до 1.
17. Встаньте, поверніться кругом та сідайте.
18. Голосно вигукніть: «Я майже закінчив! Я дотримувався інструкцій!»
19. Якщо ви дійшли до цього пункту першим, скажіть: «Я краще за всіх дотримувався інструкцій!»
20. Якщо ви уважно все прочитали згідно пункту один, то виконайте пункт два.

Поради ведучому:

Проаналізуйте процес та результат виконання завдання.

Ведучий: Пропонує разом розглянути основні статті Конвенції (*робота з плакатом (Див. с.43)*).

Поради ведучому:

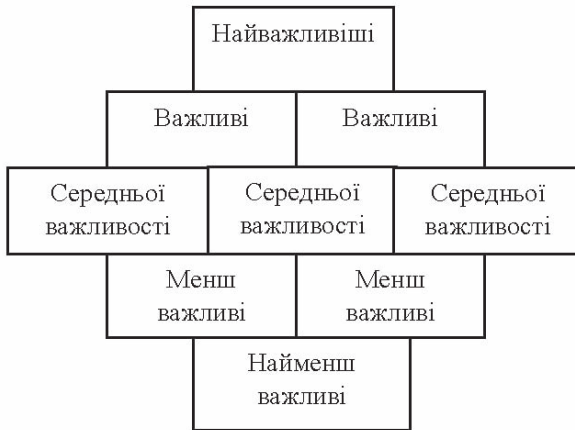
Запитайте учасників, що вони знають про Конвенцію, попросіть перелічити вже відомі їм права дітей. Об'єднайте учасників для роботи у малих групах.

Вправа «Об'єднання по колу»

Учасники сидять у колі і ведучій пропонує порухватися за запропонованою ним схемою. Самий простий варіант: розрахуватися на перший, другий, третій, четвертий, перший, другий і т.д. (варіанти слоганів: Фанта, Кола, Спрайт; чай, кава, капучіно тощо)

Ведучий: кожна група отримала набір карток з дев'ятьма твердженнями. Розташуйте їх у порядку важливості для вас, у формі ромба. У вас є 20 хвилин, щоб обговорити і прийняти рішення про ранжування. Коли усі групи завершать роботу, можете підійти і ознайомитися з результатами роботи інших.

Алмазне ранжування

Поради ведучому:

Зверніть увагу учасників що немає правильних і неправильних способів, за якими можна розкласти картки. Вони повинні визнати, що у різних людей різний досвід, і тому різні пріоритети. Тим не менше, вони повинні спробувати, в кожній з їхніх малих груп, прийти до єдиної думки з приводу ранжирування. Зрештою, в реальному житті, питання повинні бути пріоритетними, а рішення прийматися в інтересах всіх.

❖ Обговорення

Ведучий: Пропонує кожній групі презентувати свій «алмаз».

- Питання для обговорення:
- Що ви дізналися нового?
- Як порівняти «алмази» різних груп? Які подібності та відмінності між ними?
- Чому у різних людей різні пріоритети?
- Люди можуть говорити, що конкретне право є більш важливим, ніж інше для них, але чи правильно ствер-

- джувати, що одне право важливіше за інше саме по собі. Чому?
- Чи виникло бажання у будь-якої з груп після всіх презентацій переглянути свої рішення щодо ранжирування карток? Які аргументи для цього були найбільш переконливими?
 - Яких прав не дотримуються в нашому суспільстві. Чому?
 - Чи існують які-небудь права, яких не має у Конвенції, але ви вважаєте, що вони до неї мають бути включені?
 - Чому дітям потрібна власна Конвенція?
 - Якщо діти хочуть мати свою власну Конвенцію, то чи не потрібно розробити ще й Конвенцію для молодих людей віком від 18 до 30 років? Якщо так, то які спеціальні права має містити така Конвенція для молоді?
 - Наскільки реально складно відстоювати дітям ті права, що прийняті за Конвенцією про права дитини?
 - У який спосіб діти можуть відстоювати свої права?
 - Якщо участь у демократичних процесах є одним із способів для людей, щоб відстоювати свої права, то що ви можете зробити зараз, щоб «відстоювати свої права» у себе вдома, в школі тощо?
 - Які права мають особливе значення для вас конкретно?
 - Які права мають особливе значення для сучасної молоді?

***ІНФОРМАЦІЙНІ МАТЕРІАЛИ**
Конвенція про права дитини

Поради вёдучому:

Сукупність прав дитини або нижче наведений плакат бажано вивести на екран, щоб збільшити текст.

Картки з правами дитини

<p>Дитина має право вільно висловлювати думку з усіх питань, що зачіпають його/її, і думці дитини має бути приділена належна увага. Дитина має право на свободу вираження поглядів.</p>	<p>Право дитини на свободу думки, совісті і релігії має поважатися. Дитина має право на свободу асоціації та мирних зборів.</p>
<p>Жодна дитина не може бути об'єктом свавільного або незаконного втручання в його/її особисте і сімейне життя, житла чи листування. Дитина повинна бути захищена від незаконного посягання на його/її честь і репутацію.</p>	<p>Дитина має право на відпочинок і дозвілля, щоб гратися і вільно брати участь у культурному житті і займатися мистецтвом.</p>
<p>Дитина має право на освіту. Держава повинна зробити початкову освіту обов'язковою і доступною, а також безкоштовною для всіх. Шкільна дисципліна повинна бути узгоджена відповідно з гідністю дитини. Освіта повинна бути спрямована на розвиток особистості, талантів і здібностей, на розвиток поваги до прав людини і основних свобод, у напрямку розвитку свідомого життя у вільному суспільстві в дусі миру, дружби, взаєморозуміння, терпимості і рівності, а також на розвиток поваги до природного середовища.</p>	<p>Кожна дитина, звинувачена у скоєнні правопорушення або злочину, повинна вважатися невинною, поки її провина не доведена, мати юридичну допомогу, яка представлятиме його/її справу, а не примушувати до дачі свідчень чи визнання вини, мати його/її особисте життя, яке повністю поважають, і розглядається в порядку, відповідно його/її віку, обставин та благополуччя. Ні смертна кара, ні довічне тюремне ув'язнення, які не передбачають можливості звільнення, не призначаються за злочини, вчинені дітьми у віці до 18 років.</p>
<p>Дитина повинна бути захищена від економічної експлуатації та від виконання роботи, яка є небезпечною для його/її життя і розвитку. Дитина повинна бути захищена від усіх форм сексуальної експлуатації та сексуального насильства, використання дітей в проституції або в іншій незаконній сексуальній практиці, у порнографії та порнографічних матеріалах.</p>	<p>Держава вживає всіх можливих заходів для захисту та догляду за дітьми, які постраждали від збройних конфліктів.</p> <p>Батьки несуть основну відповідальність за виховання і розвиток дитини.</p>

Заняття 3.

Кількість учасників: 5+

Час: 30 хвилин

Мета: Розвиток розуміння того, як це покидати свої домівки; практика прийняття рішень та навичок досягнення згоди; сприяння співчуттю та солідарності до біженців.

Обладнання: стікери (по 3 для кожного з учасників), олівці або ручки.

Хід заняття

Ведучий: пропоную вам обговорити сьогодні тему міграції. Як ви вважаєте, що спонукає людей залишати свій дім, місто, країну? Міграція частіше викликана позитивними чи негативними подіями в житті людини? А ви знаєте скільки в світі переселенців?

Об'єднання в малі групи «Рахунок по колу»

Ведучий: уявіть собі, що кожному з вас необхідно раптово залишити свій дім, у зв'язку з певною причиною. Ви маєте право взяти з собою лише три речі. Що це буде? Запишіть ці речі на стікерах. Поясніть свій вибір.

Тепер кожна група має об'єднати ці речі за принципом Алмазного ранжирування (див. Заняття 2.)

Після завершення роботи ведучий має дати можливість учасникам ознайомитися з результатами роботи інших груп.

❖ Обговорення

- Чи були якісь незвичні речі, які люди хотіли б взяти з собою?
- Чи було легко визначити послідовність предметів? Якого роду розбіжності виникали були групами?
- Наскільки схожа чи відмінна була послідовність кожної групи?
- Наскільки практичними були учасники? Здебільшого вони думали про їх фізичне виживання, чи вони думали також про свої емоційні чи духовні потреби?

- Наскільки складно було б, якщо вам дійсно довелося тікати?
- За чим би люди найбільше сумували в такій ситуації?
- Чи був цей спосіб реалістичний? Чи завжди люди мають можливість вибрати те, що вони хочуть взяти з собою?
- А як стосовно дітей та молоді? Чи їхні певні потреби враховуються батьками під час збирання речей?
- Що ми можемо зробити, щоб звернули увагу на потреби біженців у нашому суспільстві?
- Які з прав людини особливо захищають біженців?

Заняття 4.

Кількість учасників: 7+

Час: 90 хвилин

Мета: поглибити розуміння причин тероризму і способів боротьби з ним, розвивати навички аналізу інформації і критичного мислення, заохочувати осмислене ставлення і незалежне мислення

Обладнання: ситуаційні картки, «Питання до розгляду» як роздаткові матеріали, аркуш паперу А4 і олівець для кожної малої групи, фліпчарт і маркери.

Хід заняття

Ведучий: скажіть, будь ласка, що ви розумієте під словом «тероризм»?

Запропоновані визначення записуються на фліпчарті.

На сьогодні існує ряд міжнародних документів про боротьбу з тероризмом, але жоден з них не дає чіткого і вичерпного визначення поняття «тероризм». Однією з причин цього може бути те, що держави-члени Організації Об'єднаних Націй часто мають різні тлумачення триваючих конфліктів та різні інтереси у відношенні до певних «терористичних» дій.

Припустіть, що для того, щоб створити таке визначення, необхідна група країн, що не є членами ООН, саме як ваша група учасників!

Поради ведучому:

Поясніть учасникам, що їхня діяльність повинна допомогти їм прийти до свого власного визначення тероризму до кінця цього заняття.

Об'єднання учасників у малі групи по 4-5 осіб.

Ведучий: кожна група отримує однакові набори ситуаційних карток* і аркуш паперу. Обговоріть в групах кожен ситуацію і прийміть рішення – чи дійсно певну ситуацію необхідно вважати прикладом тероризму, надаючи свої пояснення.

За 20 хв. Групи збираються разом і представляють результати.

Поясніть чому саме ці ситуації ви не віднесли до випадків тероризму?

Які ситуації виявилися найбільш складними для оцінки?

Обговоріть відмінності між групами, надаючи кожній стороні можливість пояснити своє рішення.

Кожна група має сформулювати своє визначення тероризму. На допомогу вам будуть

Ситуаційні картки

Питання для розгляду під час вашого обговорення:

- Чи має терористичний акт на меті завжди викликати страх (терор) серед населення?
- Чи вважається будь-яка дія, яке змушує людей боятися, терористичним актом?
- Чи може держава (уряд) займатися тероризмом, або тероризм — це завжди дії проти формальних інститутів країни?
- Чи має тероризм завжди на меті завдавати шкоди цивільному населенню, або він може бути спрямований проти військових цілей чи проти власності?
- Чи може теракт коли-небудь бути виправдано?

Ситуація 1: Група веде збройну кампанію для того, щоб позбутися тоталітарного уряду. Вони заклали бомбу в Міністерстві оборони, яка вибухнула. Убиті 12 осіб.

Ситуація 2: Особа спрямовує свої дії на самотніх матерів, які отримують листи з погрозами їх дітям. Жодного випадку насильства не надходило, але жінки занадто налякані, щоб випускати своїх дітей на вулицю.

Ситуація 3: У війні між двома країнами, одна скидає ядерну бомбу на іншу, під час чого гине близько 100 тисяч мирних жителів.

Ситуація 4: Бомба в конверті відправляється на адресу директора крупної косметичної компанії і важко ранить його. Анонімний бомбардувальник звинувачує компанію в експлуатації тварин.

Ситуація 5: Група веде тривалу кампанію проти військових об'єктів, в тому числі регулярно використовує вибухові речовини. Значна кількість членів збройних сил вбита

Ситуація 6: У боротьбі за незалежність, члени етнічної меншини регулярно бомблять громадські місця. Вони попереджають заздалегідь, щоб люди могли евакуюватися з будівель, але мирні жителі гинуть.

Ситуація 7: У країни є хімічна зброя і вона заявляє про те, що готова використати її, якщо відчує загрозу з боку будь-якої іншої країни.

Ситуація 8: Група злочинців захоплює банк, бере в заручники членів персоналу, а потім розстрілює заручників, щоб замести сліди.

Ситуація 9: Націоналістичні групи патрулюють і контролюють основні міста і регулярно б'ють або залякують людей з інших етнічних груп.

Ситуація 10: Тоталітарна держава керує через залякування свого населення: усі, хто виступає проти, заарештовуються; людей регулярно арештовують, катують і навіть страчують.

Ситуація 11: Група організованих злочинців вимагає гроші у місцевих підприємців. Ті, хто відмовляється дотримуватися вимог, втрачає своє майно через підпали, а іноді їх навіть вбивають.

Ситуація 12: В ході війни проти повстанців армія атакує села безпілотними літаками. Надходить інформація про декілька жертв серед цивільного населення, а деякі навіть загинули цілими сім'ями.

Ситуація 13: Робітники з країни «А» мають кожного дня перетинати територію країни «В». Прикордонники країни «В» завжди турбують громадян з країни «А», ретельно перевіряють посвідчення осіб, часто обшуковуючи їх. Вони часто свавільно затримують людей з країни «А».

Ситуація 14: У місті працює Міжнародна конференція. Поліція отримує повноваження заарештовувати будь-кого і утримувати протягом 12 годин без будь-яких звинувачень. Вони попереджають людей, щоб ті не виходили на демонстрації.

Заняття 5.

Заняття проходить у формі керованої дискусії.

Кількість учасників: 7+

Час: до 60 хвилин.

Мета: розглянути деякі суперечливі аспекти демократії, відпрацювання навичок активного слухання, дискутування, переконування,

Обладнання: папір А4, маркери або олівці.

Підготовка : Зробити два знаки «погоджуюсь» і «не погоджуюсь»* і наклеїти їх на початку і в кінці довгої стіни. По середині кімнати поставити два стільця так, щоб навколо них можна було рухатися.

Хід заняття

Ведучий: сьогодні ми з вами обговоримо кілька питань пов'язаних з демократією. Я прочитаю вам твердження*, а ви має визначитися наскільки з ним згодні і тати уздовж стіни між знаками «погоджуюсь»-«не погоджуюсь»: якщо повністю погоджуєтесь або не погоджуєтесь, то стаєте з відповідного кінця стіни; в іншому випадку розміщуєтесь десь між двома крайніми точками.

Поради ведучому:

Коли всі визначилися із своєю позицією ведучий запрошує двох крайніх учасників сісти на стільці, а всі інші збираються навколо них, стаючи поруч з тим, з чією думкою вони погоджуються «найбільше»; або займають місце в центрі, якщо вони не визначилися.

Ведучий: ті, хто сидять на стільцях мають по одній хвилині для викладення свого обґрунтування згоди або незгоди з твердженням. Ніхто не повинен перебивати або допомагати їм. Всі повинні слухати мовчки.

Після завершення 1 хвилини кожен з вас матиме можливість змінити свою позицію та приєднатися до іншої групи, або залишитися на місці. Визначитися мають усі. Отже виходить одна група людей «за» твердження, що обговорюється, і одна група людей — «проти».

Після цього у вас буде 10 хвилин підготовки аргументів на підтримку своєї позиції і вибір іншого виступаючого для презентації цих аргументів.

Поради ведучому:

Дозвольте двом групам окремо одна від одної підготувати аргументи на підтримку своєї позиції і вибрати іншого виступаючого для презентації цих аргументів.

Після завершення десяти хвилин покликайте групи і запросіть двох нових виступаючих зайняти місця у кріслах і щоб їхні «прихильники» стали навколо.

Надайте кожному виступаючому по три хвилини для презентації аргументів і після цього прихильники з одного чи іншого боку можуть перейти в протилежну сторону, якщо аргументи іншої сторони є більш переконливими.

Дайте групам ще по п'ять хвилин окремо попрацювати над своїми аргументами і вибрати третього виступаючого. Після виступів знову дозвольте людям поміняти свої позиції, якщо вони хочуть.

❖ Обговорення

Ведучий: ви на практиці побачили, що таке плюралізм думок. Питання до тих, хто змінив свою початкову позицію: які саме аргументи вас переконали? Чи, можливо на вас вплинули інші речі, ніж аргументи, які були висловлені, наприклад, тиск з боку оточення, емоції або відчуття ворожості?

Для тих, хто не змінив свою думку в ході обговорення:

- Чи існувала якась мета в обговоренні цих питань?
- Чи можете ви уявити існування яких-небудь свідчень, які б могли переконати вас змінити свою думку?
- Для всіх:
- Чому люди дотримуються різних думок? Що слід з цим робити в демократичному суспільстві?
- Чи в демократичному суспільстві слід толерантно ставитися до всіх думок?
- Яке було відчуття, коли під час дискусії їх представляла інша особа і навпаки, яким були відчуття виступаючого, який повинен відображати думку своїх прихильників?
- Яке відчуття, коли тебе представляють в політичному житті на місцевому і національному рівні або в організації чи асоціації учасників (чи в класі в школі)?
- Які права людини були під загрозою під час цієї справи.

Поради вєдучому:

Перша частина цієї справи, коли учасники розміщуються вздовж лінії, не повинна займати більше декількох хвилин. Суть цього полягає в тому, щоб просто встановити «початкову думку» осіб і щоб вони побачили, де вони перебувають в порівнянні з іншими.

Мета цієї справи полягає в тому, щоб практикувати навички спілкування і переконання, а також обміркування самих питань. Таким чином учасники заохочуються думати не лише про суть і презентацію своїх думок, але й про тип і форму аргументів, які будуть найбільш переконливими для людей по іншу сторону. Вони повинні перетягнути в свою «партію» максимальну кількість осіб.

Крім запропонованих тем, у вас можуть бути свої, які теж можуть бути використані як основа для дискусії. Важливо вибрати твердження, яке буде контроверсійним в рамках вашої групи.

Зверніть увагу, що обговорення одного твердження на різних етапах обговорення займе близько 30 хвилин. Якщо ви хочете використати більше тверджень, відповідно вам потрібно виділити більше часу.

Твердження для дискусії

- У нас є моральний обов'язок використати свій голос під час виборів.
- Ми повинні дотримуватися всіх законів, навіть несправедливих.
- Єдиними, хто має якусь владу в демократичному суспільстві, є політики.
- «Люди отримують таких лідерів, на яких вони заслуговують».
- Люди зобов'язані контролювати щоденну діяльність уряду.
- Свобода слова означає, що можна казати все, що хочеш.
- Неофашистські партії повинні бути заборонені.
- Екстремістам слід заборонити публічні виступи.
- Голосування повинне стати обов'язковим.
- Не варто голосувати за представників до шкільної ради, тому що рада лише дискутує і дає рекомендації; вона не може приймати обов'язкових для виконання рішень.

***Символи «згоден» «на згоден»**

Поради ведучому:

Заохочуйте дітей до аргументації свого вибору відповіді.

Заняття 6.

Кількість учасників: 5+

Час: 35 хвилин

Мета: визначити та узагальнити думки учасників щодо дотримання особистістю громадянських прав та обов'язків, а також сприяти усвідомленню підлітками власної громадянської позиції.

Обладнання: папір А3, малюнки, фотографії, газетні вирізки, кольорові стікери.

Хід заняття

Ведучий: наявність у особистості певної громадянської позиції як системи ціннісних і соціальних орієнтацій та настановлень допомагає їй мати свою точку зору на коло життєвих питань, протидіяти зовнішньому тиску, дотримуватись своїх прав і обов'язків.

Поради вѣдучому:

Доречно буде пригадати, що таке права та обов'язки, якi бувають права.

Вѣдучий пропонує закінчити наступні речення:

- на стікерах жовтого кольору – «Як громадянин я маю право...»,
- на стікерах червоного кольору – «Як громадянин я зобов'язаний...»,
- на стікерах зеленого кольору – «Як громадянин я можу...».

Одна думка – один стікер.

Час виконання завдання – 10 хвилин.

По закінченні всі стікери за кольорами прикріплюються до великих аркушів паперу.

Далі робота продовжується в групах.

Вправа «Кольори» (див. Заняття 1)

Одна група отримує аркуш з думками всіх учнів щодо громадянських прав особистості, друга – аркуш з думками всіх учнів щодо виконання особистістю громадянських обов'язків, третя – з думками учнів щодо їх можливостей, як громадян. Кожна група, на підставі думок учасників, створює загальний плакат (15 хв.). По закінченні кожна група презентує свою позицію.

Поради вѣдучому:

Можна запропонувати учасникам використати власні малюнки, газетні вирізки тощо.

❖ *Обговорення:*

- Чи виникли складності при виконанні завдання?
- Якщо так, то на якому етапі виконання завдання?
- В чому вони виявлялися?
- Про що свідчать результати роботи?

Заняття 7.

Вправа «Метод Джігсо»

Мета: ознайомити учасників з ключовими принципами медіаграмотності, формувати вміння аналізувати, запам'ятовувати, репродукувати інформацію.

Час: 40 хвилин.

Обладнання: картки з мікротемами (фрагментами інформаційного повідомлення (див. матеріали для педагогів), папір, ручки, маркери.

Хід вправи.

Ведучий: щодня кожен з нас стикається з величезною кількістю інформації. Для того, щоб розібратися у цьому розмаїтті ми маємо знати ключові принципи її створення і сприйняття. Сьогодні ми з вами будемо вчитися аналізувати інформацію. Для цього ви об'єднаєтесь у п'ять груп. Кожна група отримає свій текст, який ви маєте прочитати, продумайте спосіб його запам'ятовування і переказу та складете запитання, спрямовані на розуміння сутності тексту. Під час підготовки ви можете записати опорні слова, накреслити малюнки, схеми або кластери, або в будь-який інший спосіб скласти наочну презентацію теми.

Після роботи з текстом групи перерозподіляються таким чином, щоб у кожній виявилися представники всіх п'яти груп.

Ведучий: тепер представник від кожної групи представить іншим учасникам свою тему, використавши свої напрацювання, та обговорити питання, що виникли.

Пояснивши і обговоривши п'ять тем у групі, всі повертаються до своїх початкових груп і ще раз обговорюють загальну тему, що складається з п'яти мікротем.

Мікротема 1. Ключовий принцип №1. ***Всі медіамеседжі сконструйовані.***

Коли ми поширюємо інтернет-мем чи постимо селфі, часто дотримуємося неписаних правил про те, як ці зображення мають виглядати і що повідомляти. Штучні посмішки, позування перед об'єктивом, навіть одяг сприяє поширенню медіаобразів, які не є відображенням нашого реального життя, емоцій, справжніх нас. Коли ви створюєте власний медіапродукт, варто замислитися, який вплив може мати наслідування популярного медіаобразу і які зовнішні впливи і цінності формують ваш контент.

Мікротема 2. Ключовий принцип №2. ***Медіамеседжі формують наше сприйняття реальності.***

Як часто ми користуємося можливістю розповісти позитивні чи менш відомі історії про особисту реальність – яка не є частиною популярних трендів у Твіттері або Інстаграм? Як часто ми йдемо далі заголовків, щоб віднайти нові ракурси, поділитися своїми знахідками та власними думками? Які зображення, статті та відео ми обираємо, щоб поділитися з друзями й колегами — чи справді вони суголосні нашій реальності, а не просто віддзеркалюють популярні думки?

Мікротема 3. Ключовий принцип №3. ***Різняться аудиторії, різняться й розуміння того й самого повідомлення.***

Коли ми публікуємо контент в онлайні, чи думаємо ми про різноманітність своєї аудиторії? Хто може бути випадковою аудиторією? Як ця аудиторія може збільшитися з часом: ідеться про потенційних друзів, колег, роботодавців або інших важливих людей? Ми знаємо історії, коли молоді люди або необережні дорослі публікували такий контент в онлайні, який згодом призводив до проблем зі вступом у виш або прийомом на роботу.

Ми забуваємо, що наш онлайн-контент може легко переміститися далі тих аудиторій, на які ми розраховуємо, навіть якщо ми думаємо, що це приватна комунікація. Ми також можемо забувати: те, що смішно чи буденно для одних, може бути обурливо для інших. Ми не маємо боятися публікувати контroversійний чи неоднозначний контент, але перед цим варто подумати над можливими інтерпретаціями й наслідками, які лежать поза нашими намірами і припущеннями про аудиторію.

Мікротема 4. Ключовий принцип №4. Медіамеседжі містять комерційні втручання.

Медіавласність стала ще більш концентрованою. З одного боку, кількість людей, які контролюють побачене нами в медіа, зростає – адже тепер це й користувачі соцмереж. З іншого боку, більшість новин про світ усе одно контролюється купкою медіакомпаній. Потім ми можемо ділитися цією інформацією в онлайні й виступати як поширювачі недостовірної інформації.

Більшість контенту, який ми створюємо, поширюється безкоштовно, але є ціна, яку ми платимо за ці «безкоштовні» сервіси. Все, що ми публікуємо в онлайні, використовується для того, щоби створити наш профіль як потенційного покупця. Більшість із того, що ми постимо чи поширюємо в соцмережі, може втягнути наших друзів у цю комерційну схему, зазвичай без нашого відома. Комерційна сутність онлайн-медіа впливає на те, що ми обираємо в соцмережі й чим ділимося з друзями.

Крім того, медіавласність виходить на перший план, коли ми говоримо про загрозу мережевому нейтралітету. Якщо певні компанії можуть визначати, які сайти можуть сплачувати більші внески, то більшість із того, що ми публікуємо, буде цензуруватись або обмежуватись – залежно від того, чи відповідає воно критеріям нашого інтернет-провайдера. Власність не лише визначає ті медіа, які ми бачимо чи не

бачимо, але й те, що звичайний користувач може постити та говорити в онлайні, і кому.

Мікротема 5. Ключовий принцип №5. ***Всі медіамеседжі включають точки зору.***

Коли ми постимо фотографії з відпочинку замість фотографій із нашого буденного життя, який меседж ми створюємо стосовно хорошого й поганого у світі? І які неартикульовані меседжі ми посилаємо стосовно багатства та можливостей, що існують для одних і не існують для інших? Як ми використовуємо медіа, щоб «вирізати» небажане з нашого життя, і зображаємо лише те, що найбільш фотогенічне або ж знаходить відгук у широкій аудиторії? Як часто ми йдемо проти позиції тих, хто думає про нас як про аудиторію, навіть якщо в нас інша точка зору?

Хоча медіаландшафт дуже змінився, критерій оцінки контенту не змінився. Критичний підхід слід застосовувати всім творцям і поширювачам контенту, незалежно від обсягів цього контенту [2].

Заняття 8.

Діаграма Вена

Мета: ознайомити учасників з прийомом аналізу інформації за допомогою «діаграми Вена», розшири уявлення учасників щодо поняття «інформаційна війна»

Час: 20 хв.

Обладнання: фліпчарт, папір, ручки, інформаційне повідомлення «Що таке інформаційна війна».

Хід вправи.

Учасники об'єднуються на групи і ознайомлюються з інформаційним повідомленням «Що таке інформаційна війна».

Після опрацювання інформації на чистому листку малюють 4 кола, що перетинаються (по кількості визначень). У загальному просторі, утвореному шляхом перетину кіл,

записуються всі спільні ознаки, які є у даних визначеннях, а в просторі, що не перетинається, – відмінні ознаки.

По закінченню групи презентують свої узагальнення.

Вправа «Бортовий журнал».

Мета: ознайомити учасників з впливами на масову свідомість, навчити аналізувати інформацію за допомогою техніки «Бортовий журнал»

Час: 20 хв.

Обладнання: фліпчарт, папір, ручки, інформаційне повідомлення «Впливи на масову свідомість», бланк «Бортовий журнал»

Хід вправи.

Бортові журнали – узагальнююча назва різних прийомів аналізу і сприйняття нової інформації. Згідно з правилами учасники під час ознайомлення з інформацією записують свої думки. Зустрівши в тексті ключові моменти, учасники заносять їх у свій бортовий журнал. При читанні, під час пауз і зупинок, учасники заповнюють графі бортового журналу, пов'язуючи досліджувану тему зі своїм баченням світу, зі своїм особистим досвідом.

Ведучий: ми продовжуємо подорож по інформаційному морю. Орієнтуватися у ньому достатньо складно, тому нам на допомогу прийде «бортовий журнал». Сьогодні ми поговоримо про пропаганду, інформаційну війну та способи маніпуляцій за допомогою інформацій.

Перед вам лежить лист поділений на дві частини (вертикально). Під час лекції до лівої частини запишіть усі питання та ключові поняття, а до правої – усе нове, що дізналися, окремо відзначте незрозуміле.

Протягом 5–10 хвилин ведучий зачитує інформацію (лекцію) (*див. матеріали для вчителів*).

Первинна рефлексія. Після лекції пропонується обговорити (в парах, в групах) перші враження. Учасники повинні

попрацювати зі своїм складеним списком питань і понять: уточнити, додати, зафіксувати нове знання. Учасники в парах, а потім - в групі обговорюють зміст своїх журналів, відповідають на питання один одного, а в деяких випадках - звертаються за консультацією до ведучого (5-10 хв.)

Робота з графікою. На даному етапі завдання учасників – відобразити нове знання в графічній формі (таблиці, схеми, малюнки, кластери).

Обговорення побудованих графічних зображень. Тут важливо виявити взаємозв'язок і виокремити головні поняття в темі. Тому обговорення йде в максимально коректній формі: Що означає ця стрілочка? Чому інформація розташувалася по колу? І т.д.

Практичне застосування. На даному етапі ведучий просить учнів співвіднести нове знання з наявними практичним досвідом: в якій життєвій ситуації може стати в нагоді нове знання, як його використовувати на практиці? Можна навести приклади з життя, співвіднести з відомостями з інших уроків, описати свої спогади, які з'явилися під час прослуховування лекції.

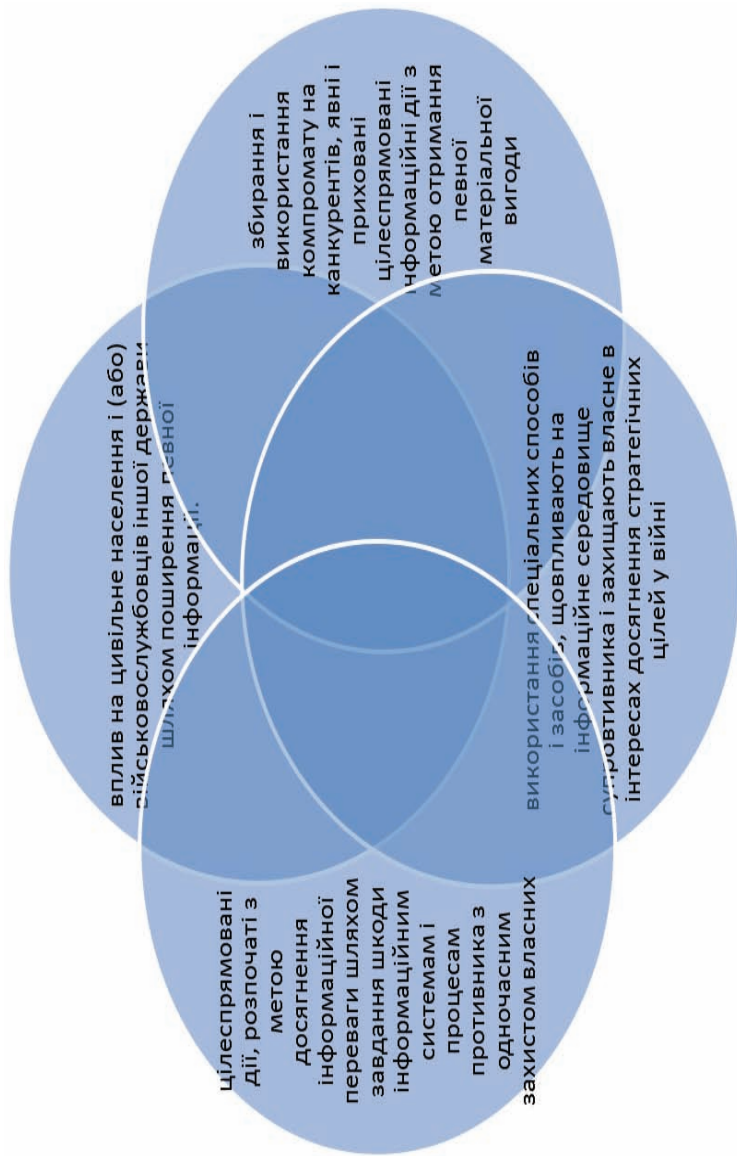
❖ *Обговорення підсумків роботи.*

- Що змінилося у вашому уявленні по темі після ознайомлення з цим матеріалом?
- Які моменти лекції ви можете відзначити як найбільш важливі?
- Що викликало труднощі?
- Які переваги та недоліки досліджень по темі ви можете вказати? **КЛАСТЕР**

ПРИНЦИПИ ОЦІНЮВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПОВІДОМЛЕННЯ

Мал. 3.2. Сутнісний зміст принципів інформаційного повідомлення

Мал. 3.3. Приклад Діаграми Вена «Інформаційна війна».

Заняття 9.

Як громадяни, ми всі зобов'язані втручатися і брати участь, тому що саме громадяни змінюють стан речей.

Хосе Сарамаго

Час: 45 хвилин

Кількість учасників 6+

Мета: розкрити можливості для молоді щодо участі в суспільному житті, розвивати навички організації спільної діяльності, почуття відповідальності за власні дії.

Обладнання: роздатковий матеріал «Драбина участі», роздруковані картки «перепони», «сприятливі умови», «контроль» (2 шт.), «немає контролю» (2 шт.), фліпчарт, маркери, стікери.

Хід заняття

Ведучий: у мене до вас питання: як ви розумієте термін «участь молоді»?

Поради ведучому:

Вислухавши відповіді, ведучий роздає діаграми зі «сходами участі» (за Р. Хардом)

Перед вами модель роздумів щодо різних способів участі.

Ведучий: Участь молоді можна розглядати як форму партнерства дітей та молоді та дорослих. Існують різні ступені залучення молоді або відповідальності, залежно від ситуації, ресурсів, потреб та рівня підготовки. Сходи участі Харта ілюструють різні ступені участі дітей та молоді в проектах, організаціях чи спільнотах. Існує вісім рівнів участі молоді:

Сходинка 8: Спільне прийняття рішень

Проекти або ідеї ініціюються молодими людьми, які запрошують дорослих взяти участь у процесі прийняття рішень як партнерів.

Сходинка 7: Молодь - керує і ініціює

Проекти або ідеї ініціюються та знаходяться під керівництвом молоді; дорослі можуть запропонувати надати необхідну підтримку, але проект може здійснюватися без їхнього втручання.

Сходинка 6: Дорослі ініціюють рішення з молоддю

Проекти ініціюються дорослими, але молоді люди запрошуються взяти участь з повноваженнями і зобов'язаннями у прийнятті рішень як рівноправні партнери.

Сходинка 5: З молоддю консультуються та їх інформують

Проекти ініціюються керуються дорослими, але молодь має право на внесення пропозицій і повідомлені про те, як ці пропозиції сприяють остаточним рішенням або результатам.

Сходинка 4: Молодь виконує запропоновані ролі

Проекти ініціюються і управляються дорослими; молодь запрошується взяти деякі конкретні ролі або завдання в рамках проекту, але вони знають, який вони насправді мають вплив.

Сходинка 3: Символічна роль

Молоді люди отримують деякі ролі в проектах, але вони не мають ніякого реального впливу на прийняття будь-яких рішень. Існує хибна думка (навмисно чи ненавмисно), що молодь бере участь, коли насправді вони не мають ніякого впливу на те що і як робиться.

Сходинка 2: Декоративна роль

Молоді люди потрібні в проекті для того, щоб представляти молодь як групу з обмеженими правами. У них немає значущих ролей (окрім бути присутніми) і, за потреби, їх висувають на перше місце в рамках проекту або організації, так щоб в інших склалося враження участі молоді у проекті.

Сходинка 1: Маніпуляція

Молоді люди запрошуються взяти участь у проекті, але вони не мають ніякого реального впливу на прийняття рішень і на результат. Насправді їх присутність використовується для досягнення певних інших цілей, таких як перемога на місцевих виборах, створення більш чіткого уявлення про заклад або залучення деяких додаткових коштів від установ, що надають підтримку участі молоді.

Далі роботу продовжимо в групах.

Групи об'єднуються за порами року: ті, хто народилися взимку – група «Зима», ті, хто весною – група «Весна», влітку – група «Літо» і ті хто восени – група «Осінь».

Завдання для всіх: згадайте приклади зі свого життя, які б відповідали якомога більшій кількості рівнів участі. Це можуть бути ситуації вдома, в школі, гуртках, таборах відпочинку тощо. У вас на це 5 хвилин.

А тепер поділіться своїми прикладами в групі. Під час обговорення визначте перепони (те, що заважає вас рухатися вверх сходами) і сприятливі умови (те, що допомагає рухатися вверх сходами). Кожну ідею запишіть на окремому аркуші, які будуть розміщені під відповідними знаками.

Поради ведучому:

Поки іде обговорення розмістіть аркуші з символами «перепон» і «сприятливих умови» на стіні(дошці) на відстані 1,5-2 метри одна від одної.

Попросіть учасників пояснити будь які неоднозначні твердження.

Намагайтеся розв'язати будь які суперечності між учасниками щодо місця розташування тверджень. Обговоріть обидва списки тверджень.

Наклейте картки «контроль» і «немає контролю» під першими знаками.

Пропонується поділити кожен список на дві підгрупи, залежно від того, чи маєте ви (можете мати) над ними контроль, або твердження потрапляють під вплив зовнішніх факторів, які знаходяться поза вашим контролем.

❖ Обговорення:

- Чи допомогла вам вправа зрозуміти більш чітко, яку участь ви берете в різних сферах вашого життя? Що здивувало вас найбільше?
- Як ви вважаєте, участь молоді в цілому є високою чи низькою — у вашій школі, місті і суспільстві в цілому? Які причини?

- Чи має значення активна чи неактивна участь молоді люди в житті суспільства? Чому?
- Як ви вважаєте: низький рівень участі — це результат впливу в внутрішніх (психологічних) чинників або зовнішніх чинників?
- Як люди відчувають момент, коли вони реально мають можливість брати участь, тобто, коли їх участь перестає бути символічною?
- Чи хотіли б ви мати можливість взяти участь у більш високому «щаблі», порівняно з тим, як є зараз? Якщо так, то в яких напрямках? Обґрунтуйте відповіді «за» та «проти».
- Чи хотіли б ви мати можливість брати участь на більш низькому «щаблі», порівняно з тим, як є зараз? Якщо так, то в яких галузях? Обґрунтуйте відповіді «за» та «проти».
- Як багато з вас вважають, що вони могли б брати участь в більшій мірі, ніж вони роблять це в даний час, і скільки відчувають, що вони будуть це робити? Якщо так, то як і коли?
- Яким чином право на участь у прийнятті рішень гарантується в документах з прав людини?

Перепони

Сприятливі умови

Контроль

Немає контролю

Заняття 10

Час: 1,5 години

Кількість учасників 8+

Мета: сприяння розумінню зв'язків між правами та відповідальністю, розвиток навичок ведення дискусії та співробітництва, заохочення до громадянської відповідальності.

Обладнання: папір А4, фліпчарт, кольорові маркери, кольорові нитки(4 мотка), скотч, ножиці, роздруковані правила гри.

Хід заняття

Ведучий: сьогодні ми з вами спробуємо скласти карту між чотирма активними учасниками ідеального демократичного суспільства. Це власне уряд, неурядові організації (НУО), засоби масової інформації (ЗМІ) та громадяни.

Зараз ви об'єднаєтесь у групи і кожна отримає свого «персонажа».

Поради ведучому:

Від кожного мотка ниток відріжте по 6 стрічок і роздайте кожній групі – одна група-один колір. Також роздайте папір А4 для записів.

Ведучий: у вас є 10 хвилин для того, щоб скласти характеристику свого «персонажа». Напишіть його призначення та функції (не менше 5).

Далі на фліпчаті кожна група червоним маркером пише назву свого «персонажа» і п'ять його основних функцій.

Презентація та обговорення роботи

Учасники інших груп згодні щодо визначених основних функцій? Щоб ви додали до цих функцій?

Ведучий: тепер визначте, що вашому «персонажу» потрібно від інших для того, щоб виконувати свої функції. У вас на це 10 хвилин.

Дві найважливіші вимоги запишіть зеленим маркером на фліпчарті після функцій вашого «персонажа».

Далі ведучий розкладає листки з функціями та потребами посередині кімнати на відстані один метр таким чином:

Ведучий: ознайомтесь з правилами гри. На кожен раунд у вас буде по 7-10 хвилин.

Правила гри:

1. Мета вправи полягає в тому, щоб кожний «персонаж» змусив інших «персонажів» прийняти свої вимоги.
2. Переговори між парами «персонажів» проходять у три раунди наступним чином:
 - Раунд 1: переговори відбуваються між громадянами і НУО та між ЗМІ і урядом.
 - Раунд 2: переговори відбуваються між громадянами і ЗМІ та між НУО і урядом.
 - Раунд 3: переговори відбуваються між громадянами і урядом та між ЗМІ і НУО.
3. Під час кожного раунду учасники переговорів самостійно вирішують, хто починає, і по черзі висувають один одному вимоги.

4. Вимоги мають бути чіткими і стислими. Ви повинні пояснити своєму «супернику», що ці вимоги передбачають і чому ви висувають саме цю вимогу, чому важливо бути здатним виконувати свої функції.
5. Під час вирішення питання про прийняття вимоги або її відхилення учасники груп повинні вирішити, чи те, що від них вимагається, є справедливим, і чи зможуть вони виконати це.
6. Якщо згоди досягнуто, то групи використовують одну з ниток «заявника вимоги» і зв'язує ними два листки з функціями та потребами, що означає досягнуту згоду. Група, яка погоджується, повинна зробити синім маркером короткий запис у своєму листку запис, що нагадуватиме їм про відповідальність, на яку вони погодилися.
7. Якщо друга група відхилить вимогу, то нитка не використовується.
8. Проводьте переговори, поки не обговорите усі вимоги.
9. Під час кожного раунду процедура повторюється, поки не будуть встановлені зв'язки між усіма чотирма «персонажами».
10. Наприкінці цього процесу буде створено карту, яка відображає відносини між різними «персонажами» у демократичному суспільстві. Кожен персонаж матиме «листок для записів» з переліком своїх функцій (червоний маркер), переліком вимог інших «персонажів» (зелений маркер) та переліком дій, які вони погодилися здійснити, щоб відповідати вимогам інших «персонажів» (синій маркер). Вимоги та дії позначаються кольоровою ниткою.

❖ *Питання для обговорення:*

- Чи важко було визначити функції, які у демократичному суспільстві виконують уряд, НУО, ЗМІ та громадяни?
- Чи були розбіжності в учасників групи щодо того, які вимоги слід прийняти, а які відхилити?
- Які вимоги, висунуті іншими групами, вони не згодні визнати своєю сферою відповідальності? Чому? Ви вважаєте, що такі випадки можуть створити труднощі у реальній ситуації?
- Чи визнала група сферою своєї відповідальності ту, яку раніше відхилила? Що вони думають про це зараз?
- Чи виконання цієї справи відкрило людям про демократичне суспільство щось нове, що вони раніше не знали? Чи були якісь несподіванки?
- Про які права йшла мова у цій справі?
- У статті 29 Загальної Декларації Прав Людини зазначається: «Кожна людина має обов'язки перед суспільством, у якому тільки й можливий вільний і повний розвиток її особи». Які ваші обов'язки на даний момент є найбільш важливими?
- Яку роль відіграють різні «персонажі» у забезпеченні дотримання прав кожного?

Рефлексія

Сьогодні ми з вами закінчили цикл занять, які були присвячені громадянським правам, критичному мисленню, медіа грамотності та можливостям дітей та молоді брати активну участь у різних сферах суспільного життя. Що нового ви дізналися? Що виявилось несподіваним? Як ви зможете використати отримані знання у подальшому житті?

Для підготовки **педагогів** до здійснення соціально-педагогічного супроводу формування відповідальної громадянської позиції можна провести семінари, на яких відбудеться обговорення клю-

чових моментів організації соціально-педагогічного супроводу, змісту таких категорій як громадянська позиція, критичне мислення, медіаосвіта. Під час семінарів можна використати елементи тренінгових занять. Також доцільно організувати консультації з іншими фахівцями, що працюють з дітьми переселенцями.

Матеріали для педагогів

Громадянськість і громадянська позиція

Традиції громадянськості і ставлення до неї змінювалися протягом століть. Як писав Аристотель: «бути хорошою людиною і хорошим громадянином не одне й теж». Статус громадянина, як привілей походить з Давньої Греції. Громадянами були ті, хто мали юридичне право брати участь в державних справах, але участь розглядалася не стільки, як право, а більшою мірою як обов'язок. Громадянин, який не виконував свої обов'язки, розглядався, як людина, що підриває основи суспільства.

Демократичне громадянство передбачає активну участь людей в системі прав та обов'язків. Більшість людей в світі є юридичними громадянами тієї чи іншої держави і це забезпечує для них певні привілеї або права. Статус громадянина також надає людині і певні обов'язки з точки зору того, що держава очікує від своїх громадян. Таким чином, громадяни виконують певні обов'язки по відношенню до своєї держави і можуть очікувати, що держава буде захищати їхні життєві інтереси..

Але громадянськість – це не лише юридичні відносини між людиною та державою. Зокрема, громадянськість – це готовність та здатність людини, громадянина до активної участі у справах, розбудові та вдосконаленні суспільства на основі глибокого усвідомлення своїх прав та обов'язків. За

Р. Вельдхуйсом у відносинах між окремою особою та суспільством виділяють чотири виміри, які співвідносяться з чотирма підсистемами, які існують в суспільстві і які мають важливе значення для його існування:

- політичний (юридичний);
- соціальний;
- культурний;
- економічний.

Політичний вимір громадянськості стосується політичних прав і відповідальності і реалізується через участь у виборах (і як виборець, і як кандидат на посаду), у діяльності політичних партій та організацій, в масових акціях, маршах, страйках тощо. Розвиток цього виміру здійснюється на засадах демократичних цінностей, навичок участі та знання політичної системи.

Соціальний вимір пов'язаний з поведінкою громадян у суспільстві. Для його розвитку необхідні знання соціальних відносин у суспільстві та певні соціальні навички.

Культурний вимір розглядається, як усвідомлення спільної культурної спадщини, знання історії та мови.

Економічний вимір стосується взаємозв'язків між окремою особою та ринком праці та споживання. В першу чергу тут реалізується право на працю та право на забезпечення відповідного рівня існування. Зокрема, це стосується права на професійну освіту.

Кожна людина повинна мати можливість реалізуватися в усіх чотирьох вимірах для того, щоб громадянськість була збалансованою. Кожна людина може брати участь в розвитку суспільства частиною якого вона є [1].

Виходячи з того, що громадянськість – це практична реалізація активної ролі кожним членом суспільства, то можемо говорити про необхідність формування активної позитивної життєвої позиції особистості, складовою якої є відповідальна громадянська позиція. Власне, активна життєва позиція

– це стійка форма прояву, що характеризується орієнтованістю на зміни, що стосуються як власної особистості та й суспільства в цілому. Розрізняють два типи активної життєвої позиції: позитивна і негативна. За умови сформованості стійких моральних принципів виявляється у критично-творчому оволодінні надбаннями людства, прагненні до нових знань, ініціативності, новаторських та реформаторських ідей, проявах лідерських якостей, самостійності та високому рівні відповідальності за себе та ін. У разі негативного або аморального розвитку особистості може виявлятися у прагненні до порушення соціальних норм, запереченні моральних і суспільних цінностей, участі та організації злочинних угруповань. За будь яких умов активна життєва позиція виключає байдуже ставлення до тенденції та процесів власного життя і дозволяє долати труднощі, що виникають, вирішувати різноманітні питання та нести відповідальність за результати своїх дій.

Типи активної позитивної життєвої позиції:

- активна, самостійна поведінка по відношенню до інших індивідів, але підпорядкування лідеру групи;
- підпорядкування нормам суспільства, але прагнення лідирувати в групі, колективі.

Активна позитивна життєва позиція – ознака гармонійно розвинутої особистості, яка самостійно будує власне життя і змінює світ навколо себе.

Повертаючись до відповідальної громадянської позиції зазначимо, що активність є її обов'язковою складовою. Відповідальна громадянська позиція об'єднує можливість брати участь у політичному і культурному житті та обов'язок дотримуватися демократичних принципів під час реалізацій цього права. Поєднання прав та обов'язків є умовою для ефективного демократичного громадянства для всіх людей.

Право на участь є одним з керівних принципів Конвенції про права дитини. В Конвенції зазначено, що всі діти мають

право бути почутими. Тобто коли дорослі приймають рішення, які стосуються інтереси дитини, то думка дитини має бути врахована у відповідності з віком і зрілістю дитини. Діти мають право вільно висловлюватися, отримувати інформацію та ділитися нею. Дітей треба готувати до того, що їхня роль, як активних громадян, полягає не лише в праві брати участь у демократичних виборчих процесах, після досягнення відповідно віку, а й вимагати звітності від обранців за результати їхньої діяльності в період між виборами.

Участь (бути залученим, виконувати завдання та ділити обов'язки) громадян у владі вважається наріжним каменем демократії, і вона може відбуватися через різні механізми і форми на різних рівнях.

Роджер Харт розвинув модель сходів участі Ш.Арнштейн і адаптував її до питання про дітей і участі молоді. Харт наголошував, що участь є одним з основних прав громадянства, тому що це спосіб дізнатися, що означає бути громадянином, і також як бути громадянином. Участь молоді можна також розглядати як форму партнерства молоді та дорослих. Існують різні ступені залучення молоді або відповідальності, залежно від місцевої ситуації, ресурсів, потреб та рівня підготовки. Сходи участі Харта ілюструють різні ступені участі дітей та молоді в проектах, організаціях чи спільнотах (див. *Вправа 9*) [9].

Медіаграмотність, як необхідна складова виховного процесу в умовах інформаційної доби

Розвиток інформаційних (цифрових) технологій наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. призвів до суттєвого збільшення обсягу інформації, яку отримує кожна людина щодня. Разом з розширенням доступу до інформації виникає потреба й в її аналізі на предмет достовірності та відповідності дійсності. Інформаційна доба поступово перетворюється в простір дезінформації. Інформація стає зброєю масового враження

через свою легко доступність і затребуваність. Сьогодні ми маємо нагоду спостерігати масштабні операції з інформаційного (і як наслідок – морально-психологічного) впливу ЗМІ на суспільство.

«Інформаційна війна», «пропаганда», «фейк» – терміни, які стали звичними для більшості з нас. Маніпулятивні інструменти є реальністю наших днів.

Медіаосвіта в Україні потрібна не лише для того, щоб протистояти інформаційній агресії. Вона також покликана формувати медіаграмотність і сприяти розвитку громадянського суспільства. Не ототожнюймо українські медіавиклики з однією лише російською машиною пропаганди. Все набагато складніше, і рівень цієї складності з плином часу лише зростатиме.

Важливо вміти розпізнавати медійну маніпуляцію, на яку наразитися можна будь-де. В оману може вводити і загальнонаціональний телеканал, і місцеве радіо, і районна газета, і улюблена сторінка в соцмережах. Уникнути маніпуляції допоможе критичне мислення та медіаграмотність – ті два життєво необхідних навички сьогодення, яких українцям дуже бракує. Уміння критично мислити в повсякденному житті – визначальне у XXI столітті. Кожному необхідно виробляти в собі інформаційну «імунну систему» [6].

Уміння критично мислити забезпечує науково-технічний і суспільний прогрес і є запорукою демократії. Сучасний світ вимагає постійного вдосконалення навичок мислення. Самостійність мислення неможлива без його критичності.

У світі щодня виробляється більше даних, ніж за весь період з моменту створення ранньої цивілізації до 2003 року, як зазначає виконавчий директор Google Ерік Шмідт. З одного боку, це позитивно, а з іншого – все легше заплутатися в потоках повідомлень, все легше маніпулювати громадською думкою. Тому так важливо бути медіаграмотним у сучасному світі та критично ставитися до інформації [8].

В документах ЮНЕСКО вказується, що медіаосвіта – це навчання теорії та практичним умінням для опанування сучасними мас-медіа, які розглядаються як частина специфічної автономної галузі знань у педагогічній теорії та практиці. Її слід відрізнити від використання медіа як допоміжних засобів у викладанні інших галузей знань, таких, як, наприклад, математика, фізика чи географія. На думку фахівців ЮНЕСКО, медіаосвіта є частиною основних прав кожного громадянина будь-якої країни світу на самовираження і права на інформацію та є інструментом підтримки демократії [5].

Медіа та інші постачальники інформації життєво важливі для демократії і відповідального управління, оскільки вони є платформою для демократичного дискурсу, джерелами інформації і знань. Якщо медіа покликані підтримувати демократію, то громадянам необхідно розуміти, як критично оцінювати медіа, як інтерпретувати отриману інформацію, в т. ч. метафори, іронію і манеру розповіді, які дозволяють передавати прихований смисл. Медіаосвіта вже сьогодні може стати одним з потужних інструментів профілактики асоціальної поведінки молоді, запобігання розповсюдженню шкідливих впливів у молодіжному середовищі [5].

В цілому медіаосвіта у цілісній системі координат представляється як інститут громадянського виховання. Її предметом є взаємодія людини з медіа, система знань та вмінь, необхідних людині для повноцінного сприйняття та аналізу медіатекстів, соціокультурного розвитку творчої особистості.

Результатом медіаосвіти є медіаграмотність. канадським вченим Дж. Пандженте, який вивів вісім ключових принципів медіаграмотності:

1. Будь-який медіапродукт – це сконструйована реальність. Він відображає не реальний світ, а деякі суб'єктивні, ретельно дібрані уявлення про нього. Медіаграмотність дає можливість руйнувати такі штучно створені конструкції та розуміти принципи їх створення.

2. Медіа конструюють реальність. Саме медіа формують більше уявлень про навколишнє середовище та особисте ставлення до того, що відбувається. Ставлення до об'єктів реального світу формується на основі медіаповідомлень, які, своєю чергою, сконструйовані фахівцями, що мають визначені комунікативні цілі. ЗМІ певною мірою формують наше почуття реальності.

3. Отримувачі медіаповідомлення інтерпретують його смисл. Медіа забезпечують свою аудиторію інформацією, на основі якої формується уявлення про реальність. Отримувачі повідомлення інтерпретують та надають смисл, ґрунтуючись на власному досвіді та таких індивідуальних характеристиках, як особисті запити та очікування, актуальні проблеми, сформовані національні та гендерні уявлення, соціальний та культурний досвід тощо.

4. Медіа мають комерційну підтримку. Медіаграмотність дає уявлення про те, хто підтримує будь-який різновид ЗМІ з комерційної точки зору і як комерційний підтекст впливає на зміст медіа-продукту, його якість. Створення медіапродукту – це передусім бізнес, який має приносити прибуток. За будь-яким медіабізнесом стоять конкретні люди зі своїми інтересами, саме ці інтереси визначають зміст того, що дивиться, читає, слухає отримувач медіаповідомлення.

5. Будь-яке медіаповідомлення транслює ідеологію та інформацію про визначені цінності. Будь-який медійний продукт – це певним чином реклама способу життя та тих чи інших цінностей. Явно чи опосередковано медіа створюють в очах аудиторії уявлення про «гарне» життя; формують споживацькі смаки та дають уявлення про загальну ідеологічну позицію.

6. Медіа виконують соціальні та політичні функції. Медіа впливають на політичну ситуацію та провокують соціальні зміни. Телебачення впливає на результати виборів. Електорат обґрунтовує свої рішення на уявленнях про кандидатів,

тобто на сформованому іміджі. Медіа примушують нас замислюватися про події, які відбуваються в інших країнах.

7. Зміст повідомлення залежить від форми медіа. Різні медіа передають повідомлення про одну подію, роблячи наголос на різних його аспектах. Таким чином, аудиторія має змогу ознайомитися з різними точками зору та сформуванати власну позицію.

8. Кожен медіаресурс має власну унікальну естетичну форму. Кожен медіапродукт має бути представлений аудиторії в естетичній формі, що дає можливість певною мірою отримувати задоволення від форми та змісту [4].

Інтернет дає можливість знайти будь-яку інформацію, але разом з тим становить небезпеку для поширення по всьому світу брехливих тверджень, шахрайство, або інші негативи.

Оскільки Інтернет підсилює можливості людини здійснювати свої права або зловживати ними, передбачається, що люди повинні нести значно більшу відповідальність за свої дії і за мир, який вони створюють. Це також необхідно донести до свідомості людей.

Зміст інформації в інформаційних системах досить різний, він буває як позитивний, так і негативний. У зв'язку з цим, а також специфічною формою подання інформації, виникає ряд питань. Наприклад, питання етики, достовірність, надійність інформації, її вплив на психіку і підсвідомість людей і ін. Наприклад, достовірність мережевої інформації – унікальний прецедент в історії, так як перевірити її часто не представляється можливим. На багатьох сайтах немає ніяких даних про авторів, організаціях, що займаються розробкою і наданням інформації, на відміну від книг, у яких завжди є вихідні дані. В основі медіаграмотності – модель, яка заохочує людей замислюватися над тим, що вони дивляться, бачать, читають. Завдання медіаграмотності полягає у трансформації медіаспоживання в активний та критичний процес, допомагаючи людям краще усвідомити потенційну

маніпуляцію, а також допомогти зрозуміти роль мас-медіа і ЗМІ у формуванні громадської думки [8].

Дефіцит медіаграмотності та критичного мислення в суспільства значною мірою сприяє високій популярності різноманітних маніпуляторів.

Медіаграмотність допомагає людям спілкуватися з медіа під критичним кутом зору, з розумінням значущості медіа в їхньому житті. Медіаграмотна людина має бути здатною критично та усвідомлено оцінювати медіатексти, підтримувати критичну дистанцію щодо популярної культури та чинити спротив маніпуляціям.

Навчання медіаграмотності допоможе:

- ✓ розвивати здатність, знання та відношення, необхідні для аналізу способів, за допомогою яких медіа активно конструюють реальність;
- ✓ здобувати знання соціального, культурного, політичного та економічного значення цих конструкцій та цінностей, які вони розповсюджують;
- ✓ розвивати рівень оцінювання та естетичного сприйняття медіатекстів; декодувати медіатексти, щоб розпізнавати та оцінювати культурні цінності, практичну значущість, ідеї, що містяться в них;
- ✓ розпізнавати, аналізувати та застосовувати різноманітність технічного використання та створення медіатекстів;
- ✓ усвідомлювати, що ті, хто створюють (конструюють) медіатексти, роблять це, виходячи з багатьох мотивів (контроль, тиск, тощо) – економічних, політичних, культурних, організаційних, технічних, соціальних;
- ✓ зрозуміти, що кожна людина залучена до селективного та аналітичного процесу дослідження медіа текстів [8].

Таким чином, медіа грамотність є необхідною складовою виховання сучасної підростаючої особистості, яка сприятиме формуванню вміннь аналізу дійсність та незалежного мислення.

ІНФОРМАЦІЙНЕ ПОВІДОМЛЕННЯ

«Деякі факти про пропаганду» (за С. Шпилик)

Пропаганда (лат. Propaganda дослівно – «яка підлягає поширенню (віра)»), від лат. Propago – «поширюю») – форма комунікації, спрямована на поширення фактів, аргументів, чуток та інших відомостей для впливу на суспільну думку на користь певної спільної справи чи громадської позиції. Пропаганда зазвичай повторюється та розповсюджується через різні засоби масової інформації, щоб сформувати обраний результат суспільної думки.

Пропаганда – це систематична діяльність, що передбачає формування потрібного сприйняття аудиторією наданого їй повідомлення, маніпулювання процесом роздумів аудиторії, спрямовування поведінки аудиторії в напрямку, вигідному пропагандисту.

Пропаганду поділяють на «чорну», «сіру» та «білу».

«Чорна» пропаганда – це сфабрикована неправдива інформація (або просто відверта брехня), поширення якої має на меті спровокувати політичний, соціальний, міжетнічний або міждержавний конфлікт. Пропаганда війни, тобто підбурювання до застосування збройної сили проти іншої держави або етнічної групи, розпалювання шовіністичних настроїв на підтримку агресії – один з напрямків такої діяльності. Досить згадати прийоми головного нацистського пропагандиста доктора Й. Геббельса, його людиноненависницькі виступи і такого самого характеру друковану, радіо- та кінопродукцію, що допомогла одурманити мільйони німців.

«Сіра» пропаганда – це повідомлення, джерело й достовірність якого викликають сумніви. Простіше кажучи, у цьому разі маємо справу з напівправдою або ж з її упередженим тлумаченням.

Нарешті, існує «біла» пропаганда, коли джерело інформації повністю ідентифіковане, а інформація є точною й акуратною. Той, хто повідомляє цю інформацію, усіляко намагається виглядати «своїм хлопцем», однак він не обнародує інформацію, яка йому не вигідна.

ІНФОРМАЦІЙНЕ ПОВІДОМЛЕННЯ

«Впливи на масову свідомість» (за С. Шпилик)

Інформаційні впливи на масову свідомість існували завжди. Як технологію його використовували ще шамани і жерці, коли намагалися «конструювати майбутнє» в тому чи іншому напрямку.

Мета інформаційної війни – послабити моральні та матеріальні сили супротивника або конкурента й посилити власні. Вона передбачає заходи пропагандистського впливу на свідомість людини.

Такі війни не призводять безпосередньо до кровопролиття, руйнувань. При їх веденні немає жертв, ніхто не позбавляється даху над головою. Тим часом руйнування, яких завдають інформаційні війни у суспільній психології, психології особи, за масштабами і за значенням є вагомими, а часом і перевищують наслідки збройних війн.

Головне завдання інформаційних воєн полягає у маніпулюванні масами. Мета такої маніпуляції найчастіше полягає у: внесенні в суспільну та індивідуальну свідомість ворожих, шкідливих ідей та поглядів; дезорієнтації та дезінформації мас; послабленні певних переконань; залякуванні свого народу образом ворога; залякуванні супротивника

своєю могутністю; забезпечення ринку збуту для своєї економіки. У цьому випадку інформаційна війна є складовою конкурентної боротьби

Інформаційний вплив на противника має ряд особливостей, що відрізняють його як від інших форм боротьби, так і від комунікацій у сфері обміну інформацією. Розглянемо основні з цих особливостей. На відміну від міжособистісних маніпуляцій свідомістю, об'єктом впливу в інформаційній війні є масова свідомість противника, враховуються колективні особливості великих груп людей, що є об'єктами впливу, а також видові особливості людської свідомості.

Вузький цільовий негативний інформаційний вплив на окрему особистість або незначне коло осіб інформаційною війною не є. На відміну від звичайного інформаційного впливу, у ході інформаційної війни об'єкта впливу нав'язуються чужі йому цілі, прагнення, досягнення яких у результаті завдає шкоди йому самому. Здійснюється спотворення фактів чи подання їх у такому світлі, щоб це викликало неадекватну реальному стану справ поведінку супротивника, а також нав'язування емоційного сприйняття фактів, вигідних стороні, що чинить вплив. Поняттю «інформаційні війни» дуже близьке поняття «маніпуляція громадською думкою» / «маніпуляція масовою свідомістю», тобто придушення волі людей і програмування їхньої поведінки.

Маніпуляція завжди здійснюється потай, «маніпульований» не здогадується про свою об'єктність. Ознаками прихованої маніпуляції серед інших є емоційність, сенсаційність і терміновість, повторення, дроблення цілісної фактологічної картини, вилучення з контексту, «тоталітаризм» («достовірне джерело») джерела повідомлень, змішування інформації та думки, прикриття авторитетом, активізація стереотипів і т.д.

Інформаційна війна – це саме війна, тобто насильство одного суб'єкта людської історії над іншим заради досягнення тих чи інших цілей.

ІНФОРМАЦІЙНЕ ПОВІДОМЛЕННЯ

«Що таке інформаційна війна» (за С. Шпилик)

Вперше термін психологічна війна в 1920 р. застосував британський історик Дж. Фуллер, котрий аналізував першу світову війну. І цей термін взяли на озброєння американці. Вони датують власне використання цього терміну 1940 роком. Відповідний англійський варіант цього терміну – політична війна.

Існує безліч визначень поняття «інформаційна війна». У зв'язку з цим доцільно розглянути найпопулярніші з них і виділити риси, притаманні усім тлумаченням цього явища.

Інформаційна війна – це:

1. вплив на цивільне населення і (або) військовослужбовців іншої держави шляхом поширення певної інформації. Термін «інформаційно-психологічна війна» був запозичений зі словника військових кіл США. Переклад цього терміну («information and psychological warfare») англійською мовою може звучати і як «інформаційне протиборство», і як «інформаційна, психологічна війна», залежно від контексту конкретного офіційного документа або наукової публікації;
2. цілеспрямовані дії, початі для досягнення інформаційної переваги шляхом завдання шкоди інформації, інформаційним процесам та інформаційним системам противника при одночасному захисті власної інформації, інформаційних процесів та інформаційних систем;
3. збирання компромату на конкурентів і його планомірне використання; явні й приховані цілеспрямовані інформаційні дії систем один на одного з метою отримання певного виграшу у матеріальній сфері;
4. нова форма боротьби сторін, у якій використовуються спеціальні способи та засоби, що впливають на інфор-

маційне середовище супротивника й захищають власну в інтересах досягнення стратегічних цілей війни.

Цей матеріал можна використати під час занять з учнями з формування критичного мислення та медіаграмотності

«Мовні прийоми маніпуляції і прихованого спотворення інформації»

Досить часто в інформаційному полі спостерігається цілеспрямоване спотворення інформація, спрямоване на маніпулювання. Такий спосіб подання інформації має складну структуру.

Як показує досвід, в інформаційному полі практикується стратегічне спотворення інформації, спрямоване на поступове маніпулювання. Така подача інформації більш складно організована. Її співвідношення з правдивою інформацією зазвичай заздалегідь розраховане: формуються спеціальні комунікативні комбінації, підпорядковані єдиній маніпулятивній меті. Людина, що використовує несправжні повідомлення, одягає на себе потрібну їй маску, створює образ, привабливий для об'єкта впливу. Для досягнення маніпулятивних цілей використовується цілий ряд прийомів. Психолог Т. Авдулова визначила 14 маніпуляційних прийомів. Пропонуємо ознайомитися з ними.

В житті ми нерідко стикаємося із спотворенням інформації. Буває, що спотворення інформації відбувається не з вини джерела інформації, а в процесі її передачі, тобто джерелом дезінформації служить сам канал передачі. Люди рідко замислюються, наскільки часто причиною нерозуміння один одного служать помилки, що виникають при передачі повідомлення. Вони запам'ятовують в основному зміст повідомлення, а не слова, якими воно передавалося. Якщо сенс неправильно зрозумілий, то надалі виникатимуть по-

милки. Тоді на вході і на виході ми маємо абсолютно різну інформацію.

Інший аспект можливого спотворення інформації – різне тлумачення одних і тих же слів в залежності від інтонації, розділових знаків, контексту або асоціацій, що виникають у різних людей на одні і ті ж слова. Деякі люди так вміють будувати фрази, що, фактично обманюючи свого співрозмовника, формально залишаються правими. Згадаймо хоча б ситуацію з мультфільму: «Стратити не можна помилювати». Залежно від того, де буде поставлена кома, сенс фрази повністю змінюється.

Для того щоб ввести співрозмовника в оману, маніпулятори використовують різні засоби:

- формування відповідної репутації;
- створення іміджу правдивого людини;
- створення певної легенди, яка б забезпечувала некритичне сприйняття з боку жертви;
- лестощі;
- гра на індивідуальних особистісних особливостях;
- формування у потенційної жертви почуття власної значущості.

Ще Дейл Карнегі писав, що майже кожна людина вважає себе в якомусь відношенні вище вас, і ви знайдете вірний шлях до його серця, якщо ненав'язливо дасте йому зрозуміти, що визнаєте ту важливу роль, яку він відіграє в своєму маленькому світі, і визнаєте її щиро.

Розглянемо основні прийоми, які використовуються в маніпулятивних процесах спотворення інформації.

1. *Замовчування (приховування)*. Передача неповної істинної інформації, в результаті чого жертва робить помилку. Індуктор приховує якусь частину інформації. Він не обманює в повному розумінні цього слова. Він просто щось не договориює, про щось замовчує. Всі його слова відповідають дійсності. Тільки ось сама реальність описується частко-

во. З виду упускається щось дуже важливе і значуще. Тут є одна тонкість: більшість людей вважають, що замовчування і брехня – це різні речі. Саме тому, якщо є вибір, як збрехати, люди частіше вважають за краще промовчати, не говорити, ніж відкрито спотворювати факти. Адже у приховування маса переваг в порівнянні з відвертою фальсифікацією. Головне – нічого не потрібно вигадувати. Немає ризику «попастися» через те, що вся «легенда» не відпрацьована заздалегідь. Приховувати легше, ніж підтасовувати факти.

Згодом, якщо такий обман виявиться, можна буде його виправдати: хотів(ла) сказати про це пізніше, але забув(ла) ... В подібних ситуаціях людина не заходить занадто далеко. Говорячи про свою забудькуватість, не потрібно запам'ятовувати цілком легенду. Все, що необхідно пам'ятати – це своє твердження про погану пам'ять. Однак тут важливо не переборщити. На втрату пам'яті можна посилатися лише тоді, коли мова йде про незначні речі або нібито незначних з точки зору обманщика, або ж про щось, що сталося досить давно.

2. *Селекція.* Вибірковий пропуск до жертви тільки вигідної шахраю інформації. Наприклад, у суперництві з діловим партнером часом набагато простіше буває приховати від нього частину інформації, ніж сказати правду, а потім оскаржувати її в полеміці.

3. *Перекручування.* Такий спосіб подачі інформації, коли привертається увага тільки до тих фактів, які вигідні джерелу інформації. Про негативні ж для нього факти навіть не згадується. Сюди ж можна віднести створення відповідного оформлення, яке висвітлює питання під певним кутом зору.

4. *Спотворення.* Цей прийом полягає в зміні пропорцій. Це може бути явне применшення чогось важливого, або навпаки перебільшення незначного. Типовим прикладом цього прийому служать зведення з місць боїв. Психолог Ф. Батлер запропонував простий варіант зовні об'єктивної двосторонньої аргументації: він радив приводити на користь своєї по-

зиції найбільш сильні, переконливі аргументи, на користь ж іншого боку - найбільш слабкі. Так можна показати неспроможність будь-якого опонента, будь-якої теорії. Можна, також порівнювати свідомо нерівноцінні категорії. Неспеціалісти цього навіть не помітять.

5. *Перевертання*. Зміна місцями, заміна «чорного» на «біле». Згадаймо, що писав з цього приводу письменник-гуморист Єжи Лець: «Ніколи не зраджуйте правді! Змінійте правду!» Одним із прикладів цього може бути підміна цілей: коли свій інтерес видається за інтерес іншої людини. Згадайте, наприклад, як фарбував паркан Том Соєр в знаменитому творі Марка Твена («Фарбувати паркан – це круто»).

6. *Дезорієнтація*. Це відверте «забалакування» питання. Маніпулятором повідомляється все, що завгодно, тільки не по суті справи. Його співрозмовнику видається маса інформації, ніяк не пов'язаної з обговорюваною темою. Він буквально тоне в цій непотрібній інформації. Цим його відволікають від суті справи. Саме тому так важливо на переговорах «тримати свою мету».

7. *Напівправа*. Змішування відвертої брехні та достовірної інформації; однобічне висвітлення фактів; неточне і розпливчате формулювання обговорюваних положень; посилення на джерела із застереженням типу: «Не пам'ятаю, хто сказав ...»; спотворення достовірного висловлювання з допомогою оціночних суджень і т.п. Прийом напівправди найчастіше використовується тоді, коли необхідно піти від небажаного повороту спору, коли немає достовірних аргументів, але треба неодмінно оскаржити противника, коли необхідно, всупереч здоровому глузду, схилити когось до певного висновку. Говориться правда, але тільки частково.

8. *Підкидання помилкових доказів*. Відомо, що люди набагато більше довіряють ідеям, які виникають в їх власних головах, ніж тим думкам, які лунають із боку іншої людини. Тому досвідчені комунікатори завжди намагаються уникати

прямого тиску на свої жертви, вважаючи за краще непрямий, ненав'язливий вплив. Наприклад, так: жертві подаються факти таким чином, щоб вони навели його на певний висновок, який потрібен маніпулятору. Висновки ж, засновані на підкинутих фактах, робляться жертвою абсолютно самостійно. В даному випадку дуже важливо, щоб був дотриманий один важливий принцип: докази повинні бути підкинуті начебто випадково, побічно. Тільки тоді вони не викликають підозри. Прикладів тому багато: від подій, які описав Карпенко-Карий у своїй драмі «Мартин Боруля», до шекспірівського Яго, який поступово, крок за кроком, підіграв ревності Отелло.

9. *Створення неіснуючої реальності.* За допомогою дрібних, але виразних деталей навколо жертви створюється область «фальшивого простору», який повинен надати словам і діям маніпуляторів особливу переконливість. Цим прийомом широко користувалися сумно відомі фінансові піраміди.

10. *Маскування.* Являє спробу приховати якусь істотну інформацію за допомогою якоїсь несуттєвою інформації. Є чотири основні варіанти маскування:

- маскування істотної брехні несуттєвою брехнею.
- маскування істотної істини несуттєвою брехнею.
- маскування істотної брехні несуттєвою істиною.
- маскування істотної істини за допомогою несуттєвою істини.

11. *Помилковий висновок.* Ще один прийом, що дозволяє уникнути проголошення неправди. Він полягає в тому, щоб дозволити співрозмовнику зробити висновок зі сказаного самому, але при цьому підвести його до того, щоб цей висновок був помилковим.

12. *Зміна контексту.* Наводиться реальний випадок з життя, але він переноситься в рамки іншого контексту. Це дає можливість зберегти в пам'яті безліч дрібних деталей, що відносяться до даного випадку, що створює ілюзію прав-

дивості розповіді. Відпадає необхідність щось вигадувати і спеціально запам'ятовувати. Наприклад, ви з другом поїхали на шашлики в ліс, а мамі сказали, що ідете в бібліотеку. В бібліотеці ви дійсно були, тільки тиждень тому. Прийшовши додому, ви описуєте мамі весь свій день, коли ви дійсно були в бібліотеці. У вашому оповіданні безліч дрібних деталей, які вам навіть не треба вигадувати, а тільки згадати. Ілюзія правдивості розповіді повна.

13. Хибне пояснення. Якщо людина не може таїти своїх почуттів, вона може збрехати про їх причини. Правдиво визнаючи емоцію, що переживається, людина вводить інших в оману щодо причини її появи. Наприклад, ви обговорюєте вашого друга, і в цей час він входить в кімнату. Ви збентежені. Однак це збентеження можна пояснити чим завгодно.

14. Фальсифікація (підтасовування). Це передача свідомо помилкової інформації. Сюди можна віднести лжесвідчення, фальшиві заяви і спростування, фабрикацію фактів, документів, посилання на неіснуючі джерела і тому подібне. Як правило, до фальсифікації вдаються тоді, коли лише замовчання недостатньо. У цьому випадку людина вже робить наступний крок: вона не лише приховує правдиву інформацію, а й подає неправдиву як справжню. Реальний стан справ приховується, до людини доноситься свідомо помилкова інформація.

Ми розглянули різні способи спотворення інформації. Звичайно ж, в реальності їх модифікацій набагато більше. У будь-якому випадку ключовим пунктом в аналізі, істинності інформаційних повідомлень є визначення мотивів людини, встановлення причин, за якими вона вважає за потрібне промовчати про деякі відомі їй факти або спотворити їх.

На *рефлексивно-оцінному етапі* відбувається оцінка та доопрацювання методично-технологічного інструментарію. Зокрема, коригуються індивідуальні програми залежно від

того, які проблеми і труднощі у дітей були виявлені у процесі роботи. Для практично закріплення отриманих знань також можна запропонувати (підштовхнути до ініціації) дітям реалізувати соціальний проект допомоги вразливим категоріям дітей та/або повести захід в ігровій формі для молодших школярів з метою ознайомлення їх з громадянськими правами та обов'язками.

❖ Питання для обговорення:

- 1. Якими є критерії сформованості відповідальної громадянської позиції?**
- 2. Які форми роботи використовуються у процесі здійснення соціально-педагогічного супроводу формування відповідальної громадянської позиції?**
- 3. Яке значення має набуття навичок критичного мислення для формування відповідальної громадянської позиції?**
- 4. Який зв'язок між медіаграмотністю та відповідальною громадянською позицією?**

Використані джерела:

1. Compass: Manual for Human Rights Education with Young people URL: <https://www.coe.int/en/web/compass>
2. Goodman, S. Social Media Literacy: The 5 Key Concepts. By June 10, 2014 Updated May 30, 2014 URL: <https://ms.detector.media/mediaosvita/post/12500/2015-02-03-sotsialna-mediagramotnist-pyatklyuchovikh-printsipiv/>
3. Бех І. Д. Національна ідея в становленні громадянина-патріота України: (програмно-виховний контекст) / І. Д. Бех, К. І. Чорна. – Київ : ППВ АПН України, 2008. – 40 с.
4. Іванов Ф., Шкоба О. Медіаосвіта та медіаграмотність: визначення термінів // Інформаційне суспільство. Вип. 12. 2012. С. 41-52.
5. Коропатник М. Інформаційно-цифрова компетентність – одна із ключових компетентностей нової української школи. теоретико-практичні орієнтири для медіапедагога : методичний посібник з медійної та інформаційної грамотності. Чернівці, 2018.

6. Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція : метод. посіб. для виховної роботи з учнями з питань протидії торгівлі людьми : 11 клас ; наук. кер. та ред. І. Д. Звереві та Ж. В. Петрочко. – К. : ФО-П Буря О.Д., 2014. – 132 с.
7. Плахта Д. Чому важливо бути медіаграмотними або Як виробляти в собі інформаційну «іммунну систему // День. 3 лютого 2017. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/blog/suspilstvo/chomu-vazhlyvo-butyi-mediagramotnym>
8. Харченко Н. Розвиток критичного мислення. Інноваційні форми роботи для дітей і дорослих / Н. Харченко; Київ : «Видавнича група «Шкільний світ», 2018 – 120 с. (Бібліотека «Шкільного світу»).
9. Харг Р. Участь дітей: від символічності до громадянства, UNICEF Innocenti Research Centre, Florence, 1992.
10. Шпилик С. Інформаційна війна, пропаганда та пр: такі схожі й такі різні / Світлана Шпилик // Галицький економічний вісник – Тернопіль : ТНТУ, 2014. – Том 47. – № 4. – С. 178-188.

4. ТРЕНІНГОВИЙ КУРС З ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ У ДІТЕЙ ВИМУШЕНИХ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ

З досвіду роботи «ШКОЛИ SOCIAL ЛІДЕРСТВА STUDENT»

*для представників молодіжних, неформальних,
волонтерських, громадських та благодійних організацій
в соціальній сфері*

У сучасному суспільстві все гостріше постає потреба у вихованні особистості, здатної по новому мислити й діяти у складних умовах глобалізаційних викликів, соціально-економічних криз, долати в собі позицію споживацтва, інертності та зневіри.

Задля надання допомоги дітям у формуванні готовності бути лідерами не лише особистого життя, а й розуміння ними того, що світ змінюється лише тоді, коли ми маємо достатньо сміливості, розуму та енергії для змін, пропонуємо «Тренінговий курс з формування лідерських якостей у дітей вимушених переселенців», розроблений для запровадження в умовах неформальної освіти, де є всі умови для налагодження цілеспрямованої та структурованої взаємодії його учасників у набутті нових знань, розвитку соціальних та особистісних компетенцій, формування лідерських якостей та, при необхідності, переосмислення своєї позиції щодо власної ролі в успішного життя. Його було зреалізовано у діяльності «Школи Social лідерства – Student» в умовах літнього відпочинку та дозвілля. Головними умовами залучення тренерів до участі у програмі тренінгового курсу було визначено особисту ініціативність, лідерство, бажання отримати безцінний досвід волонтерської і тренінгової роботи; особисте бажання професійного та особистісного розвитку.

Програма тренінгового курсу містить розвивальний та прикладний аспекти.

Розвивальний аспект відображає освітній та самовиховний процес учасників тренінгів щодо формування лідерських якостей та компетенції, творчий підхід представників молодіжних, неформальних, громадських та благодійних організацій в соціальній сфері до вирішення поставлених завдань, їхню ерудицію та фантазію, неординарність та самостійність мислення.

Прикладний аспект відображений у ході проведення тренінгів та інноваційній практичній діяльності, спрямованій на створення інформаційних і просвітницьких матеріалів, залучення до членства соціальних лідерів, пошуку та використанні ефективних способів допомоги дітям справитися з травмою війни у групових формах роботи.

За результатами тренінгового курсу діти повинні:

знати:

- ✓ як і для чого необхідно стати проактивною особистістю;
- ✓ як лідерство залежить від індивідуальних властивостей людини і життєвих ситуацій;
- ✓ в який спосіб можна мотивувати людей до активності;
- ✓ як бути фінансово грамотною особистістю і чи потрібна фінансова грамотність лідерам;
- ✓ як варто використовувати засоби подолання конфліктів, щоб уникати особистісних та суспільних проблем;
- ✓ як максимально розвивати свій потенціал;
- ✓ основні цінності, зорієнтовані на досягнення у майбутньому;

вміти:

- ✓ розкривати в собі потенціал лідера;
- ✓ виявляти лідерські якості;

- ✓ позбавлятися конфліктних проявів поведінки;
- ✓ використовувати ефективні методи виходу зі стресових, конфліктних ситуацій;
- ✓ відкривати свою свідомість новим ідеям та перспективам;
- ✓ підвищувати ефективність команди власною активністю в колективних інтересах;
- ✓ як керувати власними емоціями.

За авторським задумом тренінговий курс також може допомогти зняти у дітей-вимушених переселенців страх майбутнього, створити умови для швидкої адаптації в новому соціумі, надати ефективний інструментарій з формування лідерських якостей, а також збагатити та оновити зміст практичної підготовки майбутніх соціальних працівників, волонтерів ініціативних груп до роботи в літніх таборах та дозвілля дітей.

Таблиця 4.1.

Чому формування лідерських якостей у дітей вимушених переселенців пропонується активізувати саме в умовах літнього відпочинку та дозвілля?

<i>Неформальні атмосфера та соціальне середовище</i>	мають вагомий вплив на формування лідерів
<i>Лідерство</i>	це процес не зовнішній, а внутрішній. Лідерству не можна навчити, лідерству можна лише навчитися
<i>Лідерство</i>	це феномен, що реально існує, на всіх рівнях вивчається, але досягнути й пояснити його завжди складно. Краще відчувати себе у ролі лідера, отримати в цьому свій власний досвід
<i>Лідерські якості</i>	можна розвивати на основі когнітивної обробки процесу взаємодії лідера й послідовників, відпрацювання учасниками інтеракції лідерської поведінки у модельованих ситуаціях та малими тренінговими групами

<i>Нові знання, отримані в ході тренінгового курсу</i>	Мають всі шанси актуалізуватися, активізуватися та отримувати практичне закріплення в майбутньому, слугувати імпульсом для постійного саморозвитку й самовдосконалення
--	--

Загальний опис тренінгового курсу

Мета:

- залучення дітей вимушених переселенців до активного життя в громаді (ровесників, в умовах неформальної освіти);
- сприяння розвитку творчих та інтелектуальних здібностей;
- формування лідерських якостей;
- формування здорового способу життя дітей та молоді;
- профілактика негативних явищ та ризикованої поведінки дітей;

Завдання для майбутніх соціальних працівників, волонтерів ініціативних груп, представників молодіжних, неформальних, громадських та благодійних організацій в соціальній сфері:

- аналізувати ресурси територіальної громади щодо наявності гуртків, клубів в умовах літнього відпочинку та дозвілля;
- допомагати у влаштуванні дітей та молоді з числа вимушених переселенців до гуртків, клубів, інших виховних закладів, з урахуванням їхніх інтересів та здібностей;
- сприяти в організації культурних, просвітницьких, святкових тематичних заходів із залученням вимушених переселенців та членів приймаючої громади;
- проводити тренінгові курси, тематичні зустрічі для дітей та учнівської молоді з питань формування лідерських якостей, усвідомлення авторства власного

життя, можливостей змінити його та взяти за нього відповідальність;

- пропагувати здоровий спосіб життя, здійснювати профілактику негативних явищ та соціально небезпечних захворювань (можна проводити сімейні зустрічі за участі дітей і батьків), труднощів соціалізації, споживацької позиції особистості;
- підтримувати ціннісно активні життєві позиції та самостійність;
- формувати лідерську компетентність.

Мал. 4.1. Логічна структура основних компетенцій тренінгового курсу з формування лідерських якостей у ВПО (внутрішньо переміщених осіб).

Загальна структура тренінгового курсу:

Наш тренінговий курс – це організована подія для представників молодіжних, неформальних, громадських та благодійних організацій в соціальній сфері для роботи з дітьми ВПО, яка включає реалізацію сукупності трьох тренінгових програм:

В основу тренінгового курсу було покладено технологічний підхід, який передбачає поєднання основних структурних елементів (*тренінгових програм*), основних компонентів кожної із тем тренінгу (*інформаційно-смісловий, діагностичний та корекційно-розвивальний компоненти*) та інтерактивних технік, які використовуються для представлення кожного із компонентів. Особливістю *інформаційно-сміслового блоку* є з'ясування сутнісних ознак явища лідерства, аналіз його структури, видів, основних функцій, теоретичне ознайомлення з явищами, які його супроводжують. *Діагностичний блок* передбачає використання низки діагностичних методик для аналізування стану розвитку лідерства. *Корекційно-розвивальний блок* розроблений на допомогу здійснення корекції.

Розроблений тренінговий курс можна використовувати у змісті підготовки майбутніх соціальних працівників. Обсяг такого тренінгу складається із 50 академічних годин. Пропонуємо його структуру (*Табл. 4.2.*).

Таблиця 4.2.

Змістова структура «Тренінгового курсу: тренінг з формування лідерських якостей у дітей вимушених переселенців»

Тренінгові програми	Компоненти тренінгових програм	Навчальні (академічні) години
I. ВСТУПНА ЧАСТИНА ТРЕНІНГУ		
	<i>Блок 1:</i> «Знайомство» <i>Блок 2:</i> «Мета, завдання, структура тренінгу та правила групової роботи» <i>Блок 3:</i> ««Вступ до проблеми: лідерські якості особистості»»	4
II. ОСНОВНА ЧАСТИНА ТРЕНІНГУ		
<i>Тренінгова програма 1.</i> «Займай проактивну позицію»	Вступ до тренінгової програми	2
	<i>Інформаційно-смісловий компонент: введення</i> у простір тренінгу, визначення правил; <i>гра</i> «камінці приємних спогадів»; <i>вправа</i> «календар 90 справ лідера»; <i>гра</i> «знайти лідера»	2
Діагностичний компонент:	інформаційні матеріали – текст до слайдів «проактивність – шлях до успіху лідера»; вправа на активізацію «якісні ініціали»; вправа «моя проактивна позиція»; питання по колу , що ви знаєте про позитивне мислення? вправа «розкрити зміст вислову»; практичне завдання: «визначити проактивність учасників»	2
Корекційно-розвивальний компонент:	вправа створити «календар активності лідерів»; додаткова інформація учасникам: для закріплення навичок проактивності; роздаткові матеріали для учасників тренінгу; тема «займай проактивну позицію»; підведення підсумків , заповнення форм фідбеку; after training – розмова з тренерами у вигляді бліц-сесії для обміну досвідом.	2
	Завершення тренінгової програми	2

	<i>Творче домашнє завдання: «Моя проактивна позиція: у чому вона проявляється і як можна її розвинути?»</i>	4
Тренінгова програма 2. «Фінансова грамотність»	Вступ до тренінгової програми	2
Інформаційно-смысловий компонент:	ознайомлення із тематикою тренінгу. знайомство; обговорення правил роботи та очікувань; інформаційні матеріали. текст до слайдів набуття та розвиток навички щодо профілактики споживацької позиції учасників; інформаційні матеріали – текст до слайдів щоб змінити своє життя потрібно почати проактивного мислення для попередження профілактики споживацької позиції; інформаційні матеріали – текст до слайдів основні мінуси інфантилізму у людини; інформаційні матеріали-текст до слайдів види активної споживацької життєвої позиції	2
Діагностичний компонент:	вправа «мої доходи та витрати»; вправа «я дуже хочу це»; вправа «похід в супермаркет».	2
Корекційно-розвивальний компонент:	вправа «швидкість руху до мрії»; роздаткові матеріали для учасників тренінгу ; тема «фінансова грамотність» «мій фінансовий план»; рухавка (пантоміма); підведення підсумків , заповнення форм фідбеку; after training – розмова з тренерами у вигляді блиц-сесії для обміну досвідом.	2
	Завершення тренінгової програми	2
	<i>Творче домашнє завдання: «Моя фінансова грамотність та її значення для досягнення успіху: можливості й обмеження»</i>	4

<i>Тренінгова програма 3. «Мистецтво вирішення конфліктів»</i>	Вступ до тренінгової програми	2
Інформаційно-смысловий компонент:	<i>ознайомлення</i> із тематикою тренінгу. Знайомство; <i>обговорення</i> правил роботи та очікувань; <i>інформаційні матеріали. текст до слайдів</i> ; основні структурні елементи конфлікту	2
Діагностичний компонент:	<i>тест для підлітків</i> : «сова чи акула? а який ти у конфліктній ситуації?»; <i>вправа – руханка</i> «руки посварилися – помирилися»; <i>презентація «п'ять основних способів розв'язання конфліктів»</i> ; <i>вправа</i> «розв'язання повсякденних конфліктів» <i>гра-руханка</i> «дружнє коло».	2
<i>Корекційно-розвивальний компонент:</i>	<i>групова робота</i> «розгляд конфліктів та їх вирішення»; приклади конфліктних ситуацій; <i>вправа</i> «щоб усім нам пощастило»; <i>додаткова інформація учасникам</i> : для закріплення навичок вирішення конфліктів та їх уникнення; <i>практичне завдання</i> «спостереження»; <i>групова робота</i> : <i>планування діяльності</i> ; <i>роздаткові матеріали</i> «мистецтво вирішення конфліктів»; <i>підведення підсумків тренінгу</i> : обговорення очікувань; <i>вправа</i> : <i>дивлячись у майбутнє, запобігання форм</i> фідбеку; <i>after training</i> – розмова з тренерами у вигляді бліц-сесії для обміну досвідом.	2
Завершення тренінгової програми	Творче домашнє завдання: «Конфлікти в моєму житті: як попередити, контролювати ...»?	2 4
III. ЗАКЛЮЧНА ЧАСТИНА ТРЕНІНГОВОЇ ПРОГРАМИ		
	<i>Блок 1.</i> «Узагальнення та закріплення набутих під час навчання знань, вмінь, навичок» <i>Блок 2.</i> «Підбиття підсумків роботи» <i>Блок 3.</i> «Завершення тренінгового курсу»	4
Загалом		50

ПРОГРАМА ТРЕНІНГУ «ЗАЙМАЙ ПРОАКТИВНУ ПОЗИЦІЮ»

Мета: сформувати корисні навички в ключових сферах особистісної успішності молодого людини та створити мотивацію для проактивного мислення.

Під час заняття учасники тренінгу навчаться:

- розрізнати реактивну та проактивну позицію лідера;
- розуміти, які звички формують особистість, а які її руйнують;
- усвідомлювати, що від активних дій та ціннісних ставлень залежить успіх будь якої справи;
- визначати сильні сторони й якості лідера;
- характеризувати стиль вербалізації проактивної позиції.

ЧАС ПРОВЕДЕННЯ	ЗМІСТ ЗАНЯТЬ
10.00-10.05	ВВЕДЕННЯ У ПРОСТІР ТРЕНІНГУ, ВИЗНАЧЕННЯ ПРАВИЛ ТОЦО
10.00 – 10.20	АКТУАЛІЗАЦІЯ ТЕМИ «ПОЗИТИВНІ АКТИВНОСТІ В НАШОМУ ЖИТТІ»
10.20-10.25	ГРА «КАМІНЦІ ПРИЄМНИХ СПОГАДІВ»
10.25-10.30	ВПРАВА «КАЛЕНДАР 100 СПРАВ ЛІДЕРА»
10.30-10.45	ГРА «ЗНАЙТИ ЛІДЕРА»
10.45-11.00	ІНФОРМАЦІЙНІ МАТЕРІАЛИ. ТЕКСТ ДО СЛАЙДІВ «ПРОАКТИВНІСТЬ – ШЛЯХ ДО УСПІХУ ЛІДЕРА»
11.00-11.15	ВПРАВА НА АКТИВІЗАЦІЮ «ЯКІСНІ ІНІЦІАЛИ»
11.15-11.30	ВПРАВА «МОЯ ПРОАКТИВНА ПОЗИЦІЯ»
11.30-12.00	ПИТАННЯ ПО КОЛУ: ЩО ВИ ЗНАЄТЕ ПРО ПОЗИТИВНЕ МИСЛЕННЯ?
12.00-12.30	ВПРАВА «РОЗКРИТИ ЗМІСТ ВИСЛОВУ» ПРАКТИЧНЕ ЗАВДАННЯ: «ВИЗНАЧИТИ ПРОАКТИВНІСТЬ УЧАСНИКІВ»
12.30-13.00	ВПРАВА СТВОРИТИ «КАЛЕНДАР АКТИВНОСТІ ЛІДЕРІВ»
13.00-13.10	ДОДАТКОВА ІНФОРМАЦІЯ УЧАСНИКАМ: ДЛЯ ЗАКРІПЛЕННЯ НАВИЧОК ПРОАКТИВНОСТІ

13.10-13.15	РОЗДАТКОВІ МАТЕРІАЛИ ДЛЯ УЧАСНИКІВ ТРЕНІНГУ ТЕМА «ЗАЙМАЙ ПРОАКТИВНУ ПОЗИЦІЮ»
15 хвилин	ПІДВЕДЕННЯ ПІДСУМКІВ , ЗАПОВНЕННЯ ФОРМ ФІДБЕКУ.
1 година	AFTER TRAINING — РОЗМОВА З ТРЕНЕРАМИ У ВИГЛЯДІ БЛІЦ-СЕСІЇ ДЛЯ ОБМІНУ ДОСВІДОМ.

Актуалізація теми «Позитивні активності в нашому житті»

Тренер: Пропонує поговорити про:

- те, що дає нам радість;
- які справи та заняття дають радість;
- що діти люблять робити разом з батьками (і заохочує до висловлювання всіх дітей).

Гра «Камінці приємних спогадів»

Мета: активізувати приємні спогади, створити приємну атмосферу і позитивний настрій.

Матеріали: чаша з камінцями (це можуть бути кольорові скляні камінці або звичайна річкова галька, добре помита перед використанням).

Тренер просить дітей сісти колом. У центрі кола він ставить чашу з різними камінцями. Тренер починає перший. Бере один камінчик і згадує якусь цікаву та приємну подію. Камінчик залишає собі. Потім передає слово наступному учаснику по колу за годинниковою стрілкою і кожен бере камінчик та ділиться своїми спогадами (Бажано зробити кілька разів, щоб кожний учасник розповів по три-чотири історії).

Коментар для тренера:

Бажано, щоб учасники могли взяти свої камінці з собою і продовжити цю вправу вдома. Але не завжди є така мож-

ливість, тому ще один варіант – запропонувати в кінці гри вибрати один камінець і залишити собі на згадку.

Тренер: Буває так, що складні емоції та почуття сильно впливають на життя людини та заважають пам'ятати те хороше, що в нас є в житті. Але треба згадувати, що наші почуття залежать від наших думок і від нашої поведінки. Якщо ми будемо робити приємні речі, дуже скоро ми почнемо почувати себе набагато краще. Це дійсно ресурс. Ми можемо заповнити своє життя приємними справами та враженнями і це допомагає справлятися з напругою та труднощами. Зараз ми з вами знову пограємо та створимо план приємних справ на тиждень!.

Вправа «Календар 90 справ лідера»

Мета: активувати мислення з приводу 90 справ лідера і зробити план на тиждень.

Матеріали: аркуші паперу А3 для кожної групи, кольорові олівці, м'яч, таблиця приємних справ.

Опис: тренер пропонує таблицю «90 справ лідера» з заданими колонками: «Вчись! Борись! Дій!». Пропонує до обговорення загальну характеристику лідера.

Лідер завжди:

- Доводить справу до кінця;
- Мислить стратегічно;
- Вчиться кожного дня;
- Знаходить компроміс;
- Дотримується обіцянок;
- Вирішує проблеми з проактивним мисленням;
- Використовує всі шанси в житті.

Кожен учасник додає приклади активних справ лідера, які можна виконувати самому та з іншими людьми і тренер доповнює таблицю (конкретизує). Потім кожному учаснику пропонується створити календар на тиждень з однією

приємною лідерською справою на день. Коли всі учасники створять свої календарі, тренер пропонує гру. Він кидає м'яч комусь та називає день тижня, наприклад «понеділок». Учасник повинен швидко відповісти, яку справу запланував. Гра проводиться в швидкому темпі.

Таблиця 4.3.

Таблиця «90 справ справжнього лідера»
(таблиця наведена до прикладу, може бути творчо опрацьована)

Вчись!	Борись! (зі своєю лінню, з перешкодами)	Дій!
Щодня вчити 20 слів іноземною мовою	Побороти свій найбільший страх	Придумати власний проект. Ознайомити з ним інших, спробувати ним зацікавити
Прочитати біографію чи життєву історію успішної людини	Захищати більш слабких і тих, кого несправедливо ображають	Зробити фотоекскурсію своєї сім'ї і презентувати її у колі родини
Вивчити свої конституційні права	Освоїти нову вмлість	Написати і надіслати листа комусь із рідних, тому, хто живе в іншому місті або людині яка, тебе надихає
Вивчити конституційні обов'язки громадянина України	Привчити себе завжди тримати слово	Стати лідером у малій групі, її авторитетом
Опанувати там-менеджмент (методика керування часом)	Побороти погану звичку за 21 день	Написати власне оповідання, прочитати його тим, чия оцінка для тебе є важливою
Прочитати про маркетинг	Привчити себе завжди тримати речі в порядку	Сходити до бібліотеки
Прочитати нове оповідання (книгу) і зацікавити ним інших	Рік відкладай гроші на власну мрію	Власноруч посадити дерево, доглядати за ним

Вивчити карту України	Привчи себе до режиму сну і харчування.	Розробити ідею мобільного додатку
Продумати маршрут майбутньої подорожі, знайти інформацію про цікаві місця, які хочеш побачити і дізнатися про них більше. Зацікавити своєю ідеєю батьків і друзів.	Спробувати себе у сноубордингу (в чомусь іншому)	Написати, ким ти себе бачиш через 5 років
Запам'ятати всі столиці країн світу	Відмовитися від соцмереж на тиждень	Скласти власний бізнес-план
Навчитися робити 5 асан йоги	Завжди виконувати обіцяне	Розпалити багаття без сірників та запальнички
Розібратися, що таке фандрайзинг	Простояти 7 хвилин у планці	Організувати добродійну акцію у рідному місті
Освоїти платформу дистанційного навчання і спілкування (за вибором), можливості бути організатором різних групових заходів у дистанційній формі	Побувати в 5 замках України	Придумай назву, логотип для своєї майбутньої неурядової організації.
Підготуватися та виступити перед однокласниками з цікавим інформаційним або науковим повідомленням (а ще краще – перед учнями з кількох класів школи)	Перестрибувати у довжину свій зріст	Написати листа собі 22-річному
Подивитись фільм про успішну людину (вченого, політика, бізнесмена)	Поставити власний рекорд з бігу на 100 метрів	Скласти свій маніфест життя

Перевірити свій IQ EQ (самотестування)	Навчитися гарно плавати	Віддати речі, з яких виріс, у притулок або віднеси їх до пункту збору
Вивчити правила етикету. Ознайомся з етикетом публічного виступу перед аудиторією	Освоїти дихальну гімнастику	Зняти промо-ролик свої бізнес ідеї
Прочитати книгу Мег Джей «Важливі уроки»	Спробувати новий для себе вид спорту	Придумати ідею для започаткування сімейної традиції
Взяти участь в олімпіаді, конференції	Якщо у тебе в сім'ї живуть домашні тваринки, візьми на себе обов'язок за ними доглядати	Отримати навички першої невідкладної допомоги
Пройти курс ораторської майстерності	Виявляй ініціативу, пропонуй своїм батькам чи іншим членам родини допомогу по господарству	Стати активним учасником учнівського самоврядування (президентом своєї школи!)
Вивчити і скласти дерево свого роду	Частіше посміхатися людям	Проведи свій майстер-клас, навчи чогось цікаво інших
Пройти курс онлайн-освіти	Взяти за звичку робити зарядку	Створити дошку візуалізації мрій
Ознайомитися з етикою дипломатії	Місяць пропрацювати волонтером	Ініціювати ідею та створити команду (спортивну, волонтерську) за місцем проживання
Скласти промову на задану тему	Прочитати 10 книг за місяць	Організувати бажаних змайструвати лавки та розмістити їх у своєму селі (або поклагодити ту, що є біля під'їзду). Довести справу до завершення.

Створити список 100 своїх майбутніх цілей	Допомогти другу (чи комусь іншому) із втіленням його мрії	Завести блог з актуальної теми
Привчити себе бути уважним до довкілля	Привчити себе більше ходити та пересуватися містом на велосипеді	Стати ініціатором соціального добродійного проекту в школі
Навчитися чути думки інших	Організувати з друзями змагання з фрізбі	Створити постер власного проекту
Записувати цікаві ідеї, мудрі вислови і яскраві афоризми	Вивчити історію та культурні пам'ятки свого міста чи села	Написати бізнес-план для своєї мрії
Навчитися говорити «я тебе люблю» 20 мовами	Навчитись керувати своїми емоціями	Знайти однодумців для власного проекту (шляхом переконання)
Цікавитись різними соціальними проектами, які вже успішно реалізовані або реалізуються іншими	Виробити звичку аналізувати свої дії і слова, як пройшов день	Вести щоденник своїх справ і роздумів

Коментар для тренера:

Фрізбі (Алтимат) – це командна спортивна гра з літаючим диском без контакту з супротивником. Її суть – спіймати диск в гольовій зоні суперника. Кидай і біжи. Рухатися по полю можна вільно без диску, але якщо він у руках, то одна нога має бути на фіксованому місці в межах поля. Рух диску здійснюється через пас. Оскільки суддів немає, то «дух гри» є відповідальністю кожного гравця за чесну гру. Етика гри передбачає вітання суперників з кожним виграним очком, дякувати їх за гру, аплодувати гравцю, якщо він завчасно закінчує гру (з різних причин), не критикувати партнерів по команді та суперників, кричати «кидай мені». У грі кожен гравець рівний з іншими, має право бути почутим. Грати можна на газоні, у критій залі, на пляжі, навіть на снігу. Підходить для всіх вікових груп.

Гра «Знайти лідера»

Мета: розвиток уваги до оточення, емоційна розкутість і згуртування учасників.

Правила гри: попросіть дітей сісти колом. Усі повинні добре бачити одне одного. Тренер вибирає одну дитину, яка має вийти або відійти в сторону, щоб не чути, про що говорять інші. Тренер вибирає лідера з решти дітей. Лідер придумує і показує рух, який всі повторюють, намагаючись не дивитися на нього. Входить експерт (учасник, який виходив), і його завдання – вгадати, хто лідер. У нього є три спроби.

ІНФОРМАЦІЙНЕ МАТЕРІАЛИ

До відеопрезентації навчального матеріалу
«Проактивність – шлях до успіху лідера»

Текст до слайдів

Слайд 1.

Активна життєва позиція – ознака гармонійно розвинутої особистості, яка самостійно будує власне життя і змінює світ навколо себе. Така особистість не чекає пасивно, щоб їй «дали» світогляд, знання, роботу, фінансові можливості тощо – вона активно опрацьовує інформацію і діє відповідно до впливів зовнішніх (середовища) та внутрішніх (мотивів, бажань, почуттів). Необхідно, щоб активна життєва позиція гармонійно поєднувалася з розумністю, бажанням допомогти іншим і почуттям міри.

Активна життєва позиція сприяє самореалізації та успіху, оскільки людина в такому випадку проявляє сміливість, ініціативність і готовність діяти. Щоб ефективно розвинути цю компетенцію, потрібно звернутись до власних бажань.

Саме вони піднімають над труднощами і допомагають досягати цілей.

Людина з активною життєвою позицією може бути лідером і може йти за лідером, однак вона завжди має точку зору і має сили її відстояти!

Слайд 2.

Проактивність – чітке усвідомлення особистих цілей та цінностей та діяльність у відповідності з ними, а не під впливом зовнішніх обставин. При цьому людина здобуває знання, переборює труднощі не спонтанно, а осмислено і сплановано. Робиться тільки те, що допоможе досягнути цілей, не розмінюючись на дрібниці. Проактивність в більшості випадків формується до 30-річного віку і народжується з активної життєвої позиції.

«Я – проактивна особистість»

- ✓ Я відповідальна особистість;
- ✓ Я беру на себе ініціативу;
- ✓ Я обираю, як діяти;
- ✓ Який настрій мати;
- ✓ Я не звинувачую інших за свої неправильні дії;
- ✓ Для того, щоб вчиняти правильно, мені не потрібно, щоб про це хтось попросив, і я вчиняю правильно, навіть якщо ніхто не бачить;
- ✓ Проактивні люди вирішують проблеми, а не говорять про них;
- ✓ Вони шукають рішення, а не виправдання;
- ✓ Вони проявляють ініціативу і роблять все необхідне для виконання завдання;
- ✓ Проактивний підхід полягає в зміні «зсередини назовні».

Проактивність має три складові:

- ✓ Активність
- ✓ Відповідальність.
- ✓ Ініціативність.

Під активністю розуміємо діяльність, направлену на досягнення цілей.

Коли говоримо про **відповідальність**, маємо на увазі ті сфери подій, на які можемо впливати, наприклад: відносини, стан здоров'я, освіта, професійний розвиток, кар'єра.

Ініціативність – це ініціатива того, хто бере на себе відповідальність.

Слайд 3.

Прояви проактивної позиції особистості

- Здатність пропускати неприємні речі повз уха, не ображаючись
- Готовність брати на себе відповідальність за власні рішення
- Думати перед тим, як діяти
- Завжди знаходити спосіб рухатися далі
- Швидко опанувати емоції, коли стається щось зле.

Реактивна позиція, яка руйнує нашу особистість

- немає особистої місії,
- інертність, байдужість,
- відсутня відповідальність за власні вчинки;
- якщо відбувається якась подія, завжди знаходиться причина, щоб нічого не робити;
- у всіх особистих невдачах винні всі навколо.

Практичне завдання для учасників тренінгу:

1. *Заповніть таблицю, спираючись на власний досвід.*

Прояв активності	Прояв ініціативності	Прояв відповідальності
	Впишіть заходи	
Брала (брав) участь...	Які ви ініціювали...	За які ви відповідали...
	Яка це позиція?	

2. *Складіть свій план лідера на найближчі 5 років і презентуйте його.*

Коментар для тренера:

Проактивність означає діяти самому, а не бути об'єктом впливу. Причому під дією розуміється не тільки створення обставин, а й вибір реагування на те, що вже відбулося. Люди з проактивним мисленням ніколи не складають (опускають) руки, коли трапляється якась неприємна або важке подія в їхньому житті, не нарікають на долю і на інших людей, не приймають роль жертви і не кажуть: «Ну, так склалося. Нічого не вдієш...». Якщо обставини складаються не так, як вони хочуть, це не впливає на їх самооцінку і позитивне сприйняття себе. Вони розуміють власну відповідальність за своє життя, що у них завжди є вибір, як відреагувати на цю ситуацію і продовжити діяти виходячи з нових умов, відразу починають шукати можливості рішення завдання, навіть якщо це виявиться складним. Таке мислення виявляється у проактивній поведінці – коли ми самі створюємо події у своєму житті.

5 принципів проактивного мислення (Джон Міллер, 2015):

- Постійне навчання (особисте зростання і постійна самоосвіта). Креативність у досягненні мети (нестандартні рішення).
- Орієнтованість на результат (думати про те, як вирішити проблему, а не про те, хто винен в ній);
- Допомога іншим, навіть тоді, коли це не є прямим обов'язком;
- Довіра і відповідальність за свої вчинки.

Для людей з **реактивним** мисленням характерне звинувачення у своїх проблемах інших людей або ж незалежні від них обставини, у них завжди знайдеться виправдання на те, чого вони не зробили або ж крайній, через якого все зірвалося. Люди з реактивним поведінкою завжди заручники зовнішніх сил, не приймають відповідальність за своє життя і за те, що в ньому відбувається, уникають активності.

Вправа на активізацію «Якісні ініціали»

Мета: створити позитивне уявлення про себе та побачити позитивні якості інших.

Учасникам пропонується утворити коло. Кожен називає своє повне ім'я та прізвище і додає до нього два слова, які характеризують позитивні якості й розпочинаються з тих же букв, що й ініціали (наприклад: *Володимир Симоненко – винахідливий і сміливий*).

Коментар для тренера:

Іноді до ініціалів можна підібрати незначну кількість прикметників, саме тому при потребі слід допомогти дітям, запропонувавши свої варіанти. По завершенню можна поцікавитись враженням від колективного портрету. Що з названого характеризує якості лідера та соціально-успішної людини?

Вправа «Моя проактивна позиція»

Мета. Визначити рівень обізнаності учасників про позитивне мислення.

Питання по колу. *Що ви знаєте про позитивне мислення?*

Висновок за обговоренням. Позитивне мислення – тип мислення, де при вирішенні життєвих завдань людина бачить, успіхи, удачі, життєві уроки, свої бажання і можливості, а не перешкоди, помилки та проблеми.

Позитивне мислення не в тому, щоб не помічати негативу. Позитивне мислення в тому, щоб змусити свій мозок шукати шляхи вирішення проблеми та швидко зосередитися на ресурсах, якими володієш. (Що я можу зробити?). При цьому позитивне мислення має бути реалістичним, конструктивним і відповідальним.

Робота в групах. Об'єднати учнів у дві групи за принципом: оптимісти, песимісти.

Вправа «Розкрити зміст вислову»

Мета: розкрити суть позитивного мислення і показати перевагу його над негативним мисленням.

Завдання для I групи:

- розкрити зміст вислову: «Один не розбере чим пахнуть квіти. А інший з трав гірких добуває мед.»

Завдання для II групи

- розкрити зміст вислову – «Якщо доля підносить тобі лимон, зроби з нього лимонад» (Карнегі).

Підведення до висновку. Позитивно мислити – це значить вирішувати проблеми, орієнтуючись на успіх і шукати шляхи досягнення успіху. І навіть помилки сприймати, як важливі уроки життя і дякувати долі за них. Успішні люди відрізняються від звичайних саме вмінням позитивно мислити і «перетворювати кислі лимони в лимонад» або з гірких трав добувати солодкий мед. Іншими словами, негативне перетворювати на позитивне. Знаходити в усьому якусь

особисту або суспільну користь. Але не слід плутати позитивне мислення і невиправданий оптимізм.

Практичне завдання: «Визначаємо проактивність»

Закінчити наведені нижче фрази та відповісти на питання:

1. Визначимо, яким має бути лідер?

Лідер – це _____

2. Чи подобається Лідеру вчити (повчати, виховувати, навчати, давати поради іншим)?

так

ні

3. До кожної літери потрібно дописати якомога більше слів – асоціацій із поняттям «лідерство»?

Л юб'язний, людяний,

І

Д

Е

Р

С

Т

В

О

4. Подумай та запиши якомога більше характеристик на завдання: «Створити портрет лідера через визначення у 5 іменників, прикметників, дієслів». Хто виконає першим?

5 іменників:

5 прикметників:

5 дієслів:

5. У команді, в спільній справі лідер завжди виступає ініціатором, вигадує що-небудь таке, що цікаве для інших?

так

ні

6. Поміркуй, від чого залежить успіх команди? _____

7. Що для лідера важливіше у грі?

перемога

розвага

8. Які вміння та навички необхідні лідеру, щоб сформувати команду? _____

9. Чи вдається лідеру в розмові, в дискусії переконати, залучити на свій бік тих, хто раніше був з ним не згоден?

так

ні

10. Що таке проактивність?

Проактивність – це _____

11. Лідер вміє приховувати свій настрій від інших?

так

ні

12. Чи подобається лідеру, коли його хвалять привселюдно?

так

ні

13. виправ недоречності і скажи правильно (*познач «стрілочками відповідності»*)

<u>Проактивні вислови</u>	<u>Реакційна мовлення</u>
Я не можу.	Я можу.
Прошу мене вибачити.	Це не моя провина.
Я повинен.	Я обираю.
Давайте розглянемо всі наші можливості.	У нас немає вибору.
Я це зроблю.	Вони мені не дозволять.
Я нічого не можу зробити.	Має бути щось, що ми можемо

15. Чи потрібно Лідеру витримувати критику, не вплутуватись в приватні суперечки, не виправдовуватися?

так

ні

16. Що Лідеру подобається більше під час розмови:
А) проявляти ініціативу, пропонувати що-небудь?
Б) слухати і критикувати те, що пропонують інші?

16. В чому полягає **відповідальність** лідера? _____

17. Чи завжди Лідер негайно і покійрно робить те, що йому кажуть інші, старші?

так

ні

17. Лідер відстоює власну думку, якщо обставини складаються всупереч думці більшості?

так

ні

Поради для тренера:

Бажано обговорити відповіді та розставити необхідні акценти. Відміти відповіді окремих учасників групи. Звернути увагу, в чому відчуваються труднощі і над чим треба попрацювати у процесі самоосвіти.

Вправа «Календар активності лідерів»

Мета: створити умови для виявлення ініціативності, творчої самореалізації учасників тренінгу та практичного закріплення отриманих знань.

Практичне завдання: учасники згідно календаря подій ООН повинні запропонувати: акції, флешмоби, виготовлення газет, створення плакатів, організацію виставок, благодійних акцій, постановки спектаклів, ведення дебатів з проявленням проактивності на основі усвідомлення власних цінностей і смислів.

ДОДАТКОВА ІНФОРМАЦІЯ УЧАСНИКАМ:

Для закріплення навичок проактивності

Учасникам проговорюємо ряд висловлювань, які властиві для реактивної і проактивної людини:

- я нічого про це не знаю – де я можу знайти інформацію про це?
- ось така я людина – я можу вибрати інший підхід...
- мене це дратує – я контролюю свої емоції...
- мене ніхто не послухає – я можу підібрати відповідні аргументи...
- я не вмю – я навчуся...
- я змушений – я вважаю за краще...

✍ **Завдання:** протягом 30 днів виконуйте наступні практичні пропозиції – це може розвинути проактивність і зробити її невід’ємною частиною вашого життя.

1. Згідно прикладів реактивних і проактивних висловлювань – спостерігайте за своєю мовою і постарайтеся прибрати зі свого лексикону деструктивні висловлювання і замінити їх на конструктивні.
2. Давайте собі обіцянки виконати щось корисне для себе. Це може бути вправління в йозі, навчання певній мові тощо. Виконуйте свої обіцянки і приділяйте хоча б 30 хвилин в день на вибране заняття.
3. Перед сном аналізуйте свій день і відстежуйте свої реакції. Якщо в якійсь ситуації ви повелися реактивно, то намалюйте в своїй уяві, що ви реагуєте проактивно. Пообіцяйте собі, що в наступній подібній ситуації ви будете діяти саме так.

ПРОГРАМА ТРЕНІНГУ «ФІНАНСОВА ГРАМОТНІСТЬ»

Мета: профілактика споживацтва і споживацької життєвої позиції учасників.

Під час заняття учасники дізнаються:

- як «розбудити» в собі здібності до фінансової успішності;
- як ефективно управляти своїми коштами, щоб і постійно їх збільшувати, і щоб знизити споживацькі апетити;
- як стати фінансово незалежною людиною у вирішенні власних та по-можливості суспільних, соціальних проблем;
- дізнатися про звички, які характерні для фінансово грамотних людей.
- зрозуміти те, як правильно розподіляти доходи, вести фінансовий облік своїм коштам та перешкодити власному марнотратству.

Час проведення	Назва тем
<i>Інформаційно-смісловий компонент</i>	
10.00-10.20	ОЗНАЙОМЛЕННЯ ІЗ ТЕМАТИКОЮ ТРЕНІНГУ. ЗНАЙОМСТВО
10.20-10.25	ОБГОВОРЕННЯ ПРАВИЛ РОБОТИ ТА ОЧІКУВАНЬ
10.25-10.30	ІНФОРМАЦІЙНІ МАТЕРІАЛИ. ТЕКСТ ДО СЛАЙДІВ НАБУТТЯ ТА РОЗВИТОК НАВИЧОК ЩОДО ПРОФІЛАКТИКИ СПОЖИВАЦЬКОЇ ПОЗИЦІЇ УЧАСНИКІВ
10.30-10.45	ІНФОРМАЦІЙНІ МАТЕРІАЛИ. ТЕКСТ ДО СЛАЙДІВ ЩОБ ЗМІНИТИ СВОЄ ЖИТТЯ, ПОТРІБНО
10.45-11.00	ІНФОРМАЦІЙНІ МАТЕРІАЛИ. ТЕКСТ ДО СЛАЙДІВ ІНФАНТИЛІЗМ. ОСНОВНІ МІНУСИ
11.00-11.15	ІНФОРМАЦІЙНІ МАТЕРІАЛИ. ТЕКСТ ДО СЛАЙДІВ ВИДИ СПОЖИВАЦЬКОЇ ЖИТТЄВОЇ ПОЗИЦІЇ
<i>Діагностичний компонент</i>	
11.15-11.30	ВПРАВА «МОЇ ДОХОДИ ТА ВИТРАТИ»
11.30-12.00	ВПРАВА «Я ДУЖЕ ХОЧУ ЦЕ»
12.00-12.30	ВПРАВА «ПОХІД В СУПЕРМАРКЕТ».

<i>Корекційно-розвивальний компонент</i>	
12.30-13.00	ВПРАВА «ШВИДКІСТЬ РУХУ ДО МРІЇ»
13.00-13.10	РОЗДАТКОВІ МАТЕРІАЛИ ДЛЯ УЧАСНИКІВ ТРЕНІНГУ ТЕМА «ФІНАНСОВА ГРАМОТНІСТЬ. МІЙ ФІНАНСОВИЙ ПЛАН»
13.10-13.15	РУХАВКА (ПАНТОМІМА).
15 хвилин	ПІДВЕДЕННЯ ПІДСУМКІВ. ЗАПОВНЕННЯ ФОРМ ФІДБЕКУ.
1 година	AFTER TRAINING — РОЗМОВА З ТРЕНЕРАМИ У ВИГЛЯДІ БЛІЦ-СЕСІЇ ДЛЯ ОБМІНУ ДОСВІДОМ.

ІНФОРМАЦІЙНІ МАТЕРІАЛИ (до відеопрезентації)

Текст до слайдів

Слайд 1.

Набуття та розвиток навички щодо профілактики споживацької позиції учасників

За гроші щастя не купиш, згодні? І це справді так. Але, водночас, уявити життя в сучасному світі без грошей неможливо. Усі ми ухвалюємо фінансові рішення щодня, а тому гроші – або те, як ми ними управляємо – впливають на різні сфери життя: роботу й відпочинок, здоров'я та стосунки, урешті – й на щастя. Це не повинно вас лякати, а швидше, навпаки – спонукати до того, щоб стати фінансово грамотними, свідомими та відповідальними за свій добробут.

❖ *Питання для роздумів учасників:*

- Що слугувало причинами появи грошей та їх аналогів?
- В чому виявляється фінансова компетенція? Для чого вона необхідна соціально успішній людині?

Слайд 2.

Пропонуємо ознайомитись з кількома прийомами для розвитку фінансової компетенції:

- розглядати невдачі як шанс отримати життєвий досвід, щоб уникнути їх у майбутньому;
- сприймати світ неупереджено;
- займатись справами, які приносять задоволення;
- здобувати максимум користі з кожного дня життя (щоденна ефективність);
- негативні емоції потрібно усвідомити, пережити, відпустити, усміхнутись.

Слайд 3.

Щоб змінити своє життя, необхідно позбутися реактивного мислення – це буде і профілактикою споживацької позиції:

Реактивне мислення означає, що людина залежить від зовнішніх факторів більше, ніж від себе. Вона займає не активну позицію, а пасивну, постійно перекладаючи відповідальність на інших людей і обставини. А проактивне – його протилежність. Ось як зробити мислення проактивним:

- Позбутися фраз, які показують твою пасивність (типу: я не можу, тому що...; мені довелося це зробити; якби у мене була можливість... тощо).
- Змінити мислення, прагнути змінити, поліпшити якість життя.
- Вербалізувати впевнену власну відповідальну позицію (це моє рішення, я відповідальна за це, я знайду компроміс або альтернативу, я цього хочу, я маю ціль і зможу її досягти).
- Візьми відповідальність за своє життя на себе: припини звинувачувати інших у своїх невдачах або проблемах.

- Використовуй виникаючі обставини у досягненні своїх цілей, але не забувай про порядність щодо інших.
- Пам'ятай, коли ти починаєш виправдовуватися (автобус не приїхав вчасно, тому запізнився; на вулиці дощ, тому пробіжки не буде тощо) ти показуєш, що обставини сильніші за тебе. Ніщо не може повною мірою контролювати твоє життя, окрім тебе.
- Рационально використовуй свій час, не витрачай його даремно.

Слайд 4.

Основними проявами інфантилізму людини є:

- Безвідповідальність;
- Безпорадність в прийнятті рішень;
- Проблеми в організації власного побуту;
- Невміння поводитися з грошима;
- Відсутність цілей.

Слайд 5.

Види активної споживацької життєвої позиції

Активна/пасивна споживацька життєва позиція – це міра участі людини у вирішенні власних та суспільних, соціальних проблем.

Виділяють міри участі:

– високу, середню, низьку життєву активність; пасивність.

Людина з активною споживацькою життєвою позицією:

- 1) не вдоволена існуючою дійсністю;
- 2) має уявлення про те, як виглядатиме нове, більш удосконалене буття;
- 3) активно діє, щоб перебудувати реальність.

Ознаки пасивної життєвої позиції:

- немає особистої місії, інертність, байдужість,
- відсутня відповідальність за власні вчинки;

- якщо відбувається якась подія, завжди знаходиться причина, щоб нічого не робити;

Пасивна життєва позиція може проявлятися наступними способами:

- повна бездіяльність – тобто нульова реакція на проблеми, їх «паралізує» при будь-яких труднощах, вони вичікують, а не діють;
- покірність – бездумне дотримання правил і розпоряджень інших людей;
- збудження – хаотична безцільна діяльність;
- руйнівна поведінка і звинувачення в цьому інших, виниклих обставин чи долі.

Слайд 6.

Бюджет складається з двох складових – *доходи та витрати*.

Доходна частина – це грошові надходження.

Витаткова частина – відповідно витрати.

Вправа «Мої доходи та витрати»

Доходи: _____

Витрати: _____

Практичне завдання:

Проаналізуй:

- 1) джерела твоїх доходів.
- 2) Чому тобі дарують гроші?
- 3) Чи обтяжують твої витрати сімейний бюджет?
- 4) Чи раціонально ти використовуєш свої кишенькові гроші?
- 5) Чи міг би ти змінити своє ставлення до грошей? За якої умови?
- 6) Чи можеш ти сам дещо заробляти? У який спосіб?
- 7) Чи знаєш ти законодавство України щодо роботи та оплати праці неповнолітніх?

Вправа «Я дуже хочу це» (Як не купувати непотрібні речі?)

Згадай річ, яку тобі дуже хочеться та з якихось причин тобі її не купують. І постав собі ці питання стосовно такої речі та запиши відповіді.

- 1) Що це за річ і скільки вона коштує?
- 2) Чому мені це хочеться?
- 3) Чи я цього потребую?
- 4) Що зміниться, коли у мене з'явиться ця річ?
- 5) Чи справді це є важливим для мене?
- 6) Чи відповідає це моїм життєвим цінностям і пріоритетам?

Вправа «Похід в супермаркет»

Що я куплю в супермаркеті за певну суму (мої доходи з попередньої вправи)?

Необхідно скласти список товарів з вказанням орієнтовних цін. При нагоді (будучи в магазині), перевірити свою обізнаність у цінових питаннях, щоб на майбутнє більш адекватно планувати витрати.

Вправа «Швидкість руху до мрії»

Завдання: визначте, скільки грошей ви зможеш відкласти на свою ціль.

Поділи загальну суму грошей на кількість грошей, які будете відкладати за день.

Приклад фінансового плану:

Дата	Доходи	Звідки?	Витрати	На що?	Мій залишок
01.09.2019	100	Бабуся подарувала	40 грн	McDonalds	60 грн

Практичне завдання:

Наведіть приклади можливих пасток бюджету.

РОЗДАТКОВІ МАТЕРІАЛИ ДЛЯ УЧАСНИКІВ ТРЕНІНГУ

ТЕМА «ФІНАНСОВА ГРАМОТНІСТЬ»

Завдання: *створення фінансового проекту «Мій фінансовий план».*

1. Від сьогодні, заведи звичку щоденно фіксувати доходи та витрати у твоєму фінансовому плані.

«Мій фінансовий план»					
Дата	Доходи	Звідки?	Витрати	На що?	Мій залишок

2. Спробуй створити фінансовий план задуманого проекту чи твоєї найближчої омріяної покупки.

Поради для тренера:

Завдання 2 можна виконати у процесі роботи у кількох малих групах та презентації варіантів.

ПРОГРАМА ТРЕНІНГУ «МИСТЕЦТВО ВИРІШЕННЯ КОНФЛІКТІВ»

Мета: розкриття основних ознак та структурних елементів конфлікту, визначити шляхи конструктивного вирішення конфлікту.

Очікування:

- підвищити компетентність щодо ділового спілкування;

- сформувати навички ефективної комунікації;
- отримати інструментарій для конструктивного вирішення конфлікту.
- розуміти всі спірні та конфліктні ситуації внаслідок незахищеності та безпорадності;
- визначити правильні рішення для подолання недовіри у вирішенні особистих проблем;
- набути власного досвіду довіри оточенню.

Час проведення	Назва тем
10.00-10.20	ОЗНАЙОМЛЕННЯ ІЗ ТЕМАТИКОЮ ТРЕНІНГУ. ЗНАЙОМСТВО
10.20-10.25	ОБГОВОРЕННЯ ПРАВИЛ РОБОТИ ТА ОЧІКУВАНЬ.
10.25-10.30	ІНФОРМАЦІЙНІ МАТЕРІАЛИ. ТЕКСТ ДО СЛАЙДІВ ОСНОВНІ СТРУКТУРНІ ЕЛЕМЕНТИ КОНФЛІКТУ
10.30-10.45	ОСНОВНІ ПРАВИЛА ПОПЕРЕДЖЕННЯ КОНФЛІКТІВ
10.45-11.00	ТЕСТ ДЛЯ ПІДЛІТКІВ: «СОВА ЧИ АКУЛА? А ЯКИЙ ТИ У КОНФЛІКТНІЙ СИТУАЦІЇ?» ВПРАВА –РУХАНКА «РУКИ ПОСВАРИЛИСЯ – ПОМИРИЛИСЯ»
11.00-11.15	ПРЕЗЕНТАЦІЯ П'ЯТЬ ОСНОВНИХ СПОСОБІВ РОЗВ'ЯЗАННЯ КОНФЛІКТІВ
11.15-11.30	ВПРАВА «РОЗВ'ЯЗАННЯ ПОВСЯКДЕННИХ КОНФЛІКТІВ»
11.30-12.00	ГРА-РУХАНКА «ДРУЖНЕ КОЛО»
12.00-12.30	ГРУПОВА РОБОТА «КОНФЛІКТИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ» ПРИКЛАДИ КОНФЛІКТНИХ СИТУАЦІЙ ВПРАВА «ЩОБ УСІМ НАМ ПОЩАСТИЛО»
12.30-13.00	ДОДАТКОВА ІНФОРМАЦІЯ УЧАСНИКАМ: ДЛЯ ЗАКРІПЛЕННЯ НАВИЧОК ВИРІШЕННЯ КОНФЛІКТІВ ТА ЇХ УНИКНЕННЯ ПРАКТИЧНЕ ЗАВДАННЯ «СПОСТЕРЕЖЕННЯ» ГРУПОВА РОБОТА: ПЛАНУВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ
13.00-13.10	РОЗДАТКОВІ МАТЕРІАЛИ ДЛЯ УЧАСНИКІВ ТРЕНІНГУ «МИСТЕЦТВО ВИРІШЕННЯ КОНФЛІКТІВ»
13.10-13.15	ПІДВЕДЕННЯ ПІДСУМКІВ ТРЕНІНГУ. ОБГОВОРЕННЯ ОЧІКУВАНЬ ВПРАВА: ДИВЛЯЧИСЬ У МАЙБУТНЄ.

15 хвилин	ПІДВЕДЕННЯ ПІДСУМКІВ , ЗАПОВНЕННЯ ФОРМ ФІДБЕКУ.
1 година	AFTER TRAINING — РОЗМОВА З ТРЕНЕРАМИ У ВИГЛЯДІ БЛІЦ-СЕСІЇ ДЛЯ ОБМІНУ ДОСВІДОМ.

ІНФОРМАЦІЙНІ МАТЕРІАЛИ

Слайд 1.

Текст до слайдів:

Конфліктною ситуацією прийнято вважати сукупність обставин (наявність соціальних суб'єктів і протиріч між їхніми інтересами, поглядами, цінностями, намірами), які створюють підґрунтя для протистояння між соціальними суб'єктами. Головною рисою конфліктної ситуації є наявність предмету конфлікту. Конфліктна ситуація вважається першоджерелом конфлікту або умовою його виникнення.

Конфлікт (від лат. *conflictus*) – зіткнення. Це протистояння, умовою виникнення якого є наявність протилежно спрямованих мотивів чи суджень. Під час конфліктів кожна зацікавлена сторона прагне відстоювати та досягати реалізації власних інтересів, завдань. Учасники конфліктів нерідко завдають один одному моральної, матеріальної, фізичної та психологічної шкоди. Конфліктогени – це слова, або дії, які породжують, або розпалюють конфлікт.

Слайд 2.

Основні структурні елементи конфлікту:

1. Сторони конфлікту – особи, які перебувають у стані конфлікту, й ті, хто явно або приховано підтримують їх.
2. Предмет конфлікту – те, через що виникає конфлікт.
3. Образ конфліктної ситуації – відображення предмету конфлікту в свідомості його учасників.
4. Мотиви конфлікту – спонукальні сили, які підштовхують до конфлікту (потреби, інтереси, цілі, переконання).

5. Позиції сторін – те, про що вони заявляють один одному під час конфлікту чи переговорів.

Слайд 3.

Кроки розв'язання конфлікту:

1. З'ясування конфліктної ситуації (у чому суть конфлікту?).
2. Визначення інтересів сторін.
3. Оцінка пропозицій сторін по вирішенню конфлікту (переваги та недоліки).
4. Обговорення рішення.
5. Неухильне виконання сторонами прийнятого рішення

Слайд 4.

Поради щодо уникнення конфліктних проявів для побудови партнерських відносин:

- Не кричи! Кричущого не чути!
- Вибачайся! Люди почнуть тебе поважати! (Вибачайся з достоїнством)
- Промовчи – і всі відчують твою силу!
- Поступися – і будеш переможцем!
- Не захищайся – і знайдеш велич!
- Не бійся помилитися – і почнеш діяти успішно!
- Не намагайся заснути – і безсоння покине тебе!
- Не намагайся зробити враження – і засліпиш чарівністю!
- Пам'ятай, що спілкування – це поле, де виграють не кулаками й лементом, а мізками!
- Намагатися вирішити проблему, а не загострювати конфлікт!
- Не ображати один одного словами/діями!
- Відокремлювати людину від проблеми (обговорювати поведінку, а не особистість, тобто, краще сказати не «ти мені не подобаєшся», а «мені не подобається така поведінка»)!

- Давати один одному можливість висловитися (не перебивати один одного)!
- Зосереджувати увагу на інтересах, а не на позиціях!
- Шукати шляхи до обопільного виграшу!

Слайд 5.

Основні правила попередження конфліктів

Для попередження конфліктів потрібно пам'ятати два основні правила:

1. Намагайтеся не використовувати конфліктогени.
2. Не піддавайтеся на провокацію конфлікту (не відповідайте конфліктогеном на конфліктоген).

Тест для підлітків: «Сова чи Акула? Який ти у конфліктній ситуації?»

Мета: визначити підходи до ефективного вирішення конфліктів.

Інструкція: Уважно прочитайте вислови і прислів'я. Користуючись наведеною нижче шкалою, визначте, наскільки кожне прислів'я відповідає вашим діям під час конфліктів:

- 5 – відповідає в усіх випадках;
- 4 – відповідає у більшості випадків;
- 3 – деколи відповідає;
- 2 – відповідає, але дуже рідко;
- 1 – ніколи не відповідає.

1.	Від суперечки легше утриматися, аніж потім її позбавитися.
2.	Якщо ви не можете примусити людину думати так, як ви робите, то треба примусити її робити так, як ви думаєте.
3.	Теплі слова розтоплюють холодні серця.
4.	Послуга за послугу.
5.	Давай подумасмо разом.
6.	Під час суперечки заслуговує похвали той, хто перший замовкне.

7.	Чия сила, того й правда.
8.	Солодкі слова роблять солодким рух уперед.
9.	Краще синиця у жмені, аніж журавель у небі.
10.	Істина знаходиться в знаннях.
11.	Той, хто б'ється і тікає, доживає до нової битви.
12.	Той перемагає блискуче, хто примушує своїх ворогів тікати врозтіч.
13.	Перемогти ворога можна своєю надмірною добротою.
14.	Чесний обмін думками не приведе до суперечки.
15.	Ніхто не може претендувати на істину в останній інстанції, але кожен може зробити свій внесок у неї.
16.	Краще триматися подалі від тих, хто незгодний з тобою.
17.	Тільки той, хто вірить у перемогу, перемагає на полі битви.
18.	Добре слово мало коштує та дорого цінується.
19.	Зуб за зуб – це чесна гра.
20.	Тільки той, хто готовий відмовитися від власного права на істину в останній інстанції, збагатиться істинами, яких знають інші.
21.	Уникайте сварливих людей – вони зроблять ваше життя нещасним.
22.	Людина, яка не втікає сама, змушує втікати інших.
23.	М'які слова забезпечують гармонію.
24.	Хочеш мати хорошого друга – зроби йому щось приємне.
25.	Відкрито говори про свої конфлікти і йди їм назустріч – тільки це приведе до їх найкращого вирішення.
26.	Найкращий спосіб залагодження конфліктів – уникати їх зовсім.
27.	Займаю тверду, рішучу позицію (на тім стою і не можу інакше).
28.	Лагідність перемагає гнів.
29.	Краще щось, аніж нічого з того, що ти хочеш.
30.	Щирість, чесність і довіра гори звернуть.
31.	Немає нічого важливішого, ніж те, за що тобі треба боротися.
32.	У світі завжди були й будуть переможці та переможені.
33.	Вони на тебе з каменем, а ти до них з прихильністю.
34.	Якщо двоє йдуть на компроміс, то справедливе рішення гарантоване.
35.	Правди можна добитися, воюючи й воюючи.

Підрахунок набраних балів. Чим більшою є загальна сума балів за певною стратегією розв'язання конфліктів,

тим частіше ви схильні застосовувати цю стратегію. Чим менша загальна сума, тим рідше ви користуєтесь нею.

Ключ до тесту:

<i>Ухиляння</i>	<i>Суперництво</i>	<i>Пристосування</i>	<i>Компроміс</i>	<i>Співробітництво</i>
1	2	3	4	5
6	7	8	9	10
11	12	13	14	15
16	17	18	19	20
21	22	23	24	25
26	27	28	29	30
31	32	33	34	35

Вправа – рухавка «*Руки посварилися – помирилися*»
(5 хв.)

Мета: проілюструвати фази перебігу конфлікту.

Матеріали: плакат «Фази конфлікту», набір картинок-коміксів.

Методика проведення: об'єднуються учасники у пари (партнери стають один навпроти одного на відстані близько 1 м. Заплющивши очі, вони послідовно виконуть такі вказівки ведучого: дотиками рук познайомитися з руками свого партнера; спробувати заволодіти його руками, поборотися за домінуючу роль, посваритися; спробувати помиритися руками; попрощатися.

Учасники виконують кожну вказівку протягом 15 секунд, потім ведучий говорить «Стоп» і дає іншу вказівку.

Питання для обговорення:

- Як змінювалися відчуття під час виконання вправи?
- Що відчували, виконуючи вправу?

ПРЕЗЕНТАЦІЯ

П'ять основних способів розв'язання конфліктів

1. Відсторонення

Людина висловлює небажання брати участь у врегулюванні конфлікту і захищати власні інтереси.

2. Поступка

Спроба пом'якшити конфліктну ситуацію та зберегти стосунки, поступаючи тискові опонента.

3. Боротьба

Керування конфліктом через тиск, застосування влади або сили, щоб змусити прийняти свою позицію (нав'язати її іншому).

4. Компроміс

Врегулювання конфлікту через взаємні поступки.

5. Співпраця (переговори)

Передбачає спільний пошук рішення, яке відповідає інтересам усіх сторін.

Правила розв'язання конфлікту:

- З'ясуй, що призвело до конфлікту.
- Відстоюй свою позицію, але не тисни на співрозмовника.
- Стеж за тим, що говориш.
- Стеж за своїми емоціями, не ігноруй їх, але й не дозволяй їм керувати твоєю поведінкою.
- Не бійся йти на поступки.

Вправа «Розв'язання повсякденних конфліктів»

Тренер просить учасників стати в пари обличчям одне до одного.

Вступне слово тренера: «Уявіть ситуацію, що один з вас вважає, що інший тишком забрав його ручку. Пограймо в рольову гру, в якій кожен стоїть на своєму і не поступається. Час виконання 3 хвилини. Потім міняєтесь ролями і продовжуєте. Після гри прохання поділитися враженнями та тими рішеннями, які ви знайшли». (*Розігрується рольова ситуація*).

Тренер підсумовує, що є багато шляхів розв'язання проблем без конфліктів, їх позитивного розв'язання: слухати іншого, бути відкритим, пропонувати компенсацію тощо.

❖ Обговорення питання:

Які потрібні вміння та навички для позитивного розв'язання:

- ✓ уміння слухати, не перебивати, ставити питання;
- ✓ приділяти увагу іншому;
- ✓ Уявити себе на місці іншого;
- ✓ говорити «я», а не «ти»;
- ✓ говорити про свої бажання;
- ✓ намагатися уявляти, чого хоче інший.

Гра-рухавка «Дружнє коло»

Учасники встають зі своїх місць. Під час приспівування виконують зазначені у вірші рухи, які демонструє тренер.

Тренер: Станьмо, друзі, гарним колом (всі стають у коло), як багато нас навколо (озираються по боках). Дружно сіли, дружно встали (присідають), покрутились, пострибали (обертаються, стрибають). Ти мій друг і я твій друг (обіймаються разом). Скільки усмішок навкруг (усміхаються ліворуч, праворуч і вперед).

ІНФОРМАЦІЙНІ МАТЕРІАЛИ

Текст до слайдів:

Модель розв'язання проблем

Тренер розповідає про 4 кроки в розв'язанні проблем та пропонує кожен крок розглянути детально:

Тренер розповідає про 4 кроки в розв'язанні проблем та пропонує кожен крок розглянути детально:

- з'ясувати проблему, її суть та відповідального;
- сформулювати мету;
- брейнстормінг;
- вибір рішення.

Детально кожний крок:

✓ З'ясування проблеми:

- 1) сформулюйте перелік емоцій та можливих турбот;
- 2) розгляньте кожну з турбот разом з учасниками: *Як часто такі проблеми трапляються? Хто в них залучений? Як ти себе через це почуваєш? Як це тебе стосується?*

Для кожної проблеми зробіть стікер з простим описом, наприклад «б'юся з ровесниками», «немає свого комп'ютера», «немає своєї окремої кімнати» та ін. Після цього по-

просить учасників відсортувати наліпки: зверху розмістити найбільш проблемного змісту і важливіші для вирішення.

Рекомендації тренера:

Спочатку можна встановити пріоритети для успішних справ і обрати з них важливі.

- ✓ **З'ясування відповідального:** Учасники можуть стикатися з труднощами в розв'язанні не їхніх проблем. Наприклад, можуть звинувачувати себе в тому, що їхні батьки сваряться або товариш перестав з ним спілкуватися тощо. Їм необхідно пояснити, що коли до ситуації причетні двоє людей, то кожен з них несе частку відповідальності. Якщо одна людина переживає депресію, тоді це не проблема дитини. Це не значить бути байдужим, це означає не грати провідну роль у розв'язанні.

ГРУПОВА РОБОТА

«Розгляд конфліктів та їх вирішення»

Поради тренера:

Варто для обговорення попередньо обрати одну із ситуацій та запропонувати їй конструктивне вирішення.

Приклади конфліктних ситуацій:

1. Олю разом з іншою молоддю запрошує подруга до себе додому, щоб подивитися фільм, коли святкується Хеллоуїн. Перегляд фільму починається опівночі. Оля дуже хоче провести час разом із друзями, але її батьки не згодні з тим, щоб вона так пізно виходила з дому. Вони, з їхніх слів, бояться, що з нею щось трапиться [21, с. 37].

Ваші дії у цій ситуації? _____

2. Олександр і Денис – хороші друзі, які проживають неподалік один від одного. Їхні будинки знаходяться в декількох кварталах від школи. Олександр, зазвичай, їздить до школи на велосипеді, тому він може довше поспати. Це не заважає йому дістатися школи вчасно. Декілька місяців тому він зламав ногу, і батькові довелося відвезити його до школи на машині. На цей час Олександр позичив свій велосипед Денису, щоб той міг їздити до школи. Тепер, коли нога Олександра зрослася, він хоче повернути свій велосипед, але Денис його не віддає, вдаючись до різних пояснень і відмовок [там же].

Ваші дії? _____

3. Аня – школярка-старшокласниця. Вона хоче десь підробляти, наприклад, роздавати перехожим інформаційні листівки чи розносити адресатам замовлення, щоб мати більше кишенькових грошей. Але її мати не хоче, щоб вона працювала, тому що, на її переконання, Аня повинна віддавати всі сили й час заняттям у школі.

Як бути у цій ситуації? _____

❖ **Питання для обговорення:**

- У чому полягала складність виконання завдання?
- Як отримані знання ви використаєте у повсякденному житті?

Вправа «Щоб усім нам пощастило»

Мета: завершити заняття на позитивній ноті.

Методика проведення: Всі учасники і ведучий стають у коло, кладуть руки на плечі один одному, піднімають праву ногу і, стрибаючи на лівій нозі, тричі вигукують «Щоб усім нам пощастило жити без конфліктів».

ДОДАТКОВА ІНФОРМАЦІЯ УЧАСНИКАМ для закріплення навичок вирішення конфлік- тів та їх уникнення

Практичне завдання «Коло чи квадрат?»

Учасники переглядають мультфільм «Фігури та форми 1984р» після перегляду дають відповідь на запитання:

1. У чому полягала суть конфлікту?
2. Чому кожен із героїв бачив різне?
3. Що означає вислів: «Щоб зрозуміти людину, треба взути її чоботи»?

Практичне завдання «Перегляд мультфільму «Про Міст»

Після перегляду відео, учасники дають відповідь на декілька питань:

1. У чому полягав конфлікт між друзями?
2. Який методи вирішення вони використали?
3. Чи можна було тут використовувати іншу техніку? Якщо так, то яку?

Емпатія – це інтуїтивне розуміння психологічного настрою, вміння перебрати на себе роль іншої людини.

Практичне завдання «Спостереження»

Протягом тижня учасники повинні спостерігати за оточенням, яке їх оточує (як проходить у них день, який настрій, як виявляють емоції, як вони думають)

Примітка. Зафіксувати потрібно результати своїх спостережень за 10-ма людьми.

1. _____
2. _____

3. _____
4. _____
5. _____

ГРУПОВА РОБОТА: «Планування діяльності»

Тренер: Іноді, коли почуваємось тривожно чи коли ми налякані й засмучені, важко повертатись до тих занять, якими ми зазвичай насолоджуємось, але для нас корисно залучатись до них настільки, наскільки це тільки можливо. Один зі способів повернути собі свої улюблені заняття – це планувати те, що ми збираємося зробити, а потім дотримуватись цього плану. Ми можемо вести щоденник усіх видів діяльності, до яких ми залучаємось, – це нам дасть змогу озирнутися назад та побачити наші успіхи. Важливо планувати діяльність покровоко і досяжно. Тепер запишемо планування нашої діяльності в наших щоденниках.

Практичне завдання

Запропонувати учасникам тренінгу:

1. Скласти перелік цікавих для них справ, захоплень, якими б хотіли займатись щодня.
2. Обрати із списку тільки одну та записати її собі у щоденник (напр.: бігати, займатись спортом, приймати участь в іграх, займатись музикою, зустрічатись з друзями, грати в комп'ютерні ігри тощо).
3. Подумати і сформулювати цілі такого заняття (заради чого?)
4. Співвіднести графік обраного заняття з іншими щоденними справами (чи все будеш встигати? чи не зашкодить чомусь іншому важливому (напр., виконанню домашніх завдань чи іншим захопленням?) і так далі.
5. Вибрати найбільш доречний час і тривалість.

6. Обміркувати, чи є в тебе все необхідне для такого заняття (взуття, музичний інструмент,
7. Врахувати час на збирання, на дорогу
8. Обговорити своє бажання з батьками.
9. Продумати так, щоб твоє заняття не заважало планам інших членів сім'ї.
10. Враховуючи всі обставини, скласти:
 - 1) план справ на день;
 - 2) план самого заняття

Поради тренеру:

Можна учасників тренінгу поділити на кілька підгруп, в яких будуть розроблятися плани. А потім кожна з них зробить свою презентацію.

Також можна заохотити ініціативу розробити планування діяльності за іншим задумом (виявити творчий підхід).

Домашнє завдання:

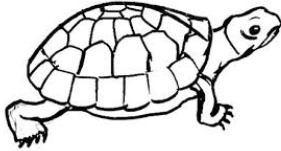
1. Дотримуватись розробленого плану, а також вправлятися у плануванні інших видів своєї діяльності.
2. Потренуйтеся виконувати вправи на поєднання діафрагмального дихання та розслаблення м'язів.
3. Тренуйте свою дихальну систему – це не тільки зміцнить ваше здоров'я, а й допоможе справлятися з хвилюваннями чи екстремальними ситуаціями.

РОЗДАТКОВІ МАТЕРІАЛИ ДЛЯ УЧАСНИКІВ ТРЕНІНГУ

ТЕМА: «МИСТЕЦТВО ВИРІШЕННЯ КОНФЛІКТІВ»

Стратегії розв'язання конфліктів, які визначаються за допомогою різних методик:

1. Черепаха (втеча). Черепахи втікають і ховаються у свій панцир, щоб не постраждати. Люди такого типу поведінки відмовляються від власних цілей та стосунків, тримаються далі від спірних питань, через які виникає конфлікт, та від людей, до якого вони причетні. Вони почувають себе безпомічними. Вважають, що спроби вирішувати конфлікт – справа повністю безнадійна. Переконані, що легше втекти (фізично та психологічно) від конфлікту, аніж зіткнутися з ним.

2. Акула (примус). Люди типу поведінки акули намагаються перемагати опонентів тим, що силоміць примушують їх приймати потрібне їм рішення конфлікту. Для них найважливішими є власні цілі, а стосунки з людиною мають дуже мале значення. Вони будь-якою ціною готові добитися своїх цілей. Потреби інших людей їх не турбують. Їх мало хвилює те, чи вони комусь подобаються, Вони хочуть бути переможцями і переконані, що чи конфлікти вирішуються тоді, коли один перемагає іншого. Намагаються здобути перемогу, приголомшуючи суперників, нападаючи раптово, а також залякуючи або загрожуючи їм з позиції сили. Перемога, на їхню думку, дає людям відчуття гордості та успіху. Поразка викликає почуття безсилля, неадекватності й невдачі.

3. Плюшевий ведмедик (згладжування). Люди типу поведінки плюшевих ведмедиків стосунки – найважливіше, а власні цілі не мають великого значення. Ведмедики хочуть подобатися, хочуть, щоб усі їх любили і цінували. Вони вважають, що краще уникнути конфлікту заради гармонії, і впевнені, що конфлікти не можна обговорювати без шкоди для стосунків. Бояться завдати болю, образити, псувати стосунки під час конфлікту. Щоб зберегти стосунки, вони готові пожертвувати особистими цілями. Плюшеві ведмедики немовби кажуть: «Я пожертвую власними цілями, роби все, що ти хочеш, аби тільки я тобі подобався». Плюшеві ведмедики намагаються не згадувати конфлікт, боячись зіпсувати стосунки.

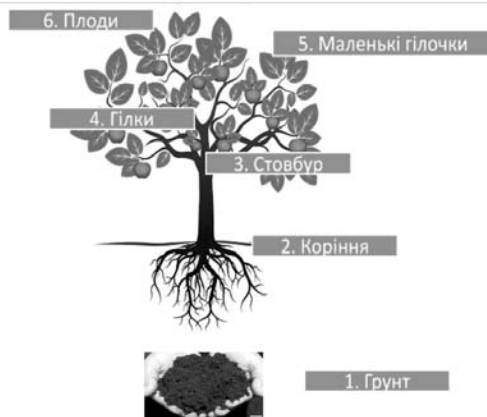
4. Лисиця (компроміс). Люди типу поведінки лисиці невибагливі як у своїх цілях, так і в стосунках з іншими людьми. Лисиці шукають компромісу. Вони жертвують частиною своїх домагань під час конфлікту і переконують іншу особу поступитися теж якоюсь часткою своїх цілей. Вони шукають такого рішення конфлікту, коли б обидві сторони мали вигоду – «золоту середину», між двома крайніми позиціями. Вони готові жертвувати заради досягнення згоди для спільного добра як частиною своїх домагань, так і стосунків.

5. Сова (конфронтація). Люди типу поведінки сови дуже високо цінують власні цілі та стосунки. Вони розглядають конфлікти як проблему, яку потрібно розв'язувати, і шукають таке рішення, яке б задовольнило як їхні власні цілі, так і цілі супротивної сторони в конфлікті. Вони сприймають конфлікти як засіб поліпшен-

ня стосунків шляхом послаблення напруження між двома людьми. Намагаються розпочати дискусію, яка б висвітлила конфлікт як проблему. Шукаючи рішення, які б задовольнили як їх самих, так і іншу особу, вони підтримують стосунки і не заспокоюються доти, доки не буде знайдене рішення, яке б задовольнило і власні й чужі цілі. Вони також не заспокоюються доти, доки напруга не спаде і негативні емоції не будуть повністю зняті.

Могутнє дерево: уособлення успішної людини діяти глобально через цінності сталого світу

Вправа: «Вдивляючись у майбутнє»

Ми наближаємось до завершення нашого останнього заняття. Протягом тренінгового курсу розмовляли з вами про багато подій, які стались у минулому. Тепер пропонуємо подумати про майбутнє за практичним методом – авторським методом **«могутнє дерево – уособлення успішної особистості в майбутньому»**.

Метод «могутнє дерево – уособлення успішної особистості в майбутньому» застосовується в аналізі складних ситуацій і допомагає досягти повного розуміння причин, що призвели до прийняття того чи іншого важливого рішення у минулому та не допустити їх у майбутньому. Його потрібно

метафорично екстраполювати на приклад успішної особистості.

Правила побудови методу «могутнє дерево – уособлення успішної особистості в майбутньому» значною мірою співвідноситься з деревом цілей. В нашому прикладі це графічне зображення «цільовий каркас» організації, явища чи діяльності, спрямованої на досягнення успішного проактивного майбутнього. Щоб дерево розвивалося, його необхідно підживлювати, створювати умови для посилення.

Для кожного дерева критично важливими є декілька елементів.

1. Грунт. В житті грунт – це наше середовище, те що нас оточує і дає нам ресурси для виживання. Адже саме оточення впливає на те, як ми думаємо, на те, на що направлений фокус нашої уваги. Середовище впливає на те, чи віримо ми у свої сили.

Практичне завдання: учасники розділяють аркуш паперу на 2 частини і в правій частині перераховують людей, які їх надихають, після спілкування з якими вони наповнені силою, енергією, можливо новими ідеями, хочеться діяти. А з лівої сторони мінімум 2 людини, які, навпаки, забирають такий ресурс, постійно знаходяться в певній зневірі або ж в негативі. Після того, порівняйте навички цих людей з навичками людей, які для вас є прикладом, кумирами і поставте собі питання: *які люди, з якої частину аркушу, посилюють тебе, люди з якої частини допоможуть тобі стати успішною людиною? Справа чи зліва?*

2. Коріння. В людини – це переконання та цінності. Це як певні знаки, які направляють наш рух. Адже те, у що я вірю буде впливати на те, що я роблю в житті.

Завдання на переконання: учасники сідають з рівною спиною так, щоб подивитися прямо перед собою вперед. Далі правою рукою закривають своє праве око. Але при тому продовжують дивися так само вперед.

- Скажи, що ти бачиш?
- Чи змінилася картинка?
- Чи з'явилося щось нове в твоєму полі зору? Або навпаки ти перестав щось помічати?
- А якщо я скажу, що ти бачиш свій ніс. Бачиш?

Тепер давайте розберемося що тільки що відбулося. Насправді, це щойно спрацювала особливість нашого мозку, адже ми бачимо свій ніс постійно, але наш мозок цю інформацію відфільтровує як не актуальну. Але як тільки ми даємо команду нашому мозку дивитися на ніс, то він його бачить. Насправді така ж історія з нашими переконаннями і цінностями. Ми знаємо, що для нас важливо і у що ми віримо. І постійно наш мозок шукає підтвердження тому, що це істина. А якщо це не так? Якщо поставити свої переконання під питання. Що тоді? Насправді тоді ми починаємо дивитися на світ ширше, тоді ми починаємо дивитися на якісь ситуації по новому.

Висновок: з нашими переконаннями діє проста схема. Якщо в нас є якесь переконання – воно впливає на наші дії, а відповідно наші дії – на результати, які ми отримуємо. І якщо на початку у нас є позитивне переконання, віра в те, що я можу запустити свій проект, досягти 90 справ лідера, то далі наші дії будуть скеровані саме в цьому напрямку, а не в напрямку поразки або в тому, що це неможливо.

Завдання на визначення цінностей: записати в зошит свої цінності по мірі їх найбільшої для вас важливості (в ієрархічному порядку).

3. Стовбур. В нашому житті – це певні принципи та правила, за якими живе людина.

Тренер: Чи потрібні правила в житті людини? Уявіть собі, якби у нас в країні не було правил дорожнього руху. Що було б? Навряд це було б безпечно для всіх учасників процесу. Так сама і в інших сферах нашого життя. Якщо в людини є певні правила та принципи, якими вона не поступається,

яким слідує, то тоді це робить її життя більш організованим, дисциплінованим, і, відповідно, набагато ефективнішим.

Практичне завдання:

До кожної цінності зі списку цінностей, які вже записані в зошит у попередньому завданні, доберіть по 3-5 принципів. *Наприклад:* якщо в мене є цінність «чесність», то моїм принципом буде «завжди говорити правду» або «ні в якому разі не порушувати даного мною слова».

4. **Гілки** – це альтернативні рішення та цілі, які теоретично можуть бути прийняті, а також можливі наслідки прийняття цих альтернативних рішень. Кількість «гілок» не свідчить про якість дерева.

Кожного дня людина, спираючись на свої принципи, приймає якісь рішення або ставить якісь цілі. І якщо мій принцип «бути завжди чесним», «завжди говорити правду» – то я приймаю рішення, що якщо я розумію, що мені хтось бреше, буду говорити про свої відчуття, про те, що я не хочу чути такої брехні.

5. **Маленькі гілочки** – це наші дії, які приводять нас до наших цілей. Таких дій може бути багато.

6. **Плоди** – це результати наших дій, результати, які ми отримуємо в нашому житті.

Поради тренеру:

На «дереві», необхідно відобразити всю інформацію про час, місце, цінність, а також ймовірність прийняття кожного рішення. Після того, як всі рішення й передбачувані результати буде вказано, проводиться аналіз і вибір ймовірного напрямку (шляху) руху заради успішності особистості в майбутньому.

Завершення роботи групи. Дякуємо кожному, хто розмірковував, проявив творчість, був ініціативним, сміливим в обговоренні різних питань.

Практичне завдання для закріплення:

1. Домашнє завдання по закінченню заняття необхідно виконати разом з вашими батьками. Насамперед маєте поговорити з ними про все, чого ви навчилися.

2. Питання для закріплення практичних навичок тренінгового курсу:

- *Чи реагуєте ви на події, що відбуваються навколо, чи проявляєте щодо них свою ініціативу?*
- *До чого ви прагнете у майбутньому?*
- *Чого ви бажаєте для вашої родини у майбутньому?*
- *Як ви уявляєте те, що станеться через 5 або 10 років?*
- *Як би ви могли долучитися до того, щоб майбутнє змінити на краще?*
- *Чи можуть вам бути в нагоді у майбутньому знання, отримані на тренінгах?*
- *Що найбільше сподобалось під час тренінгових занять?*
- *Щоб вам хотілося в них ще доповнити?*
- *Які методи з нашої роботи ви б порадили іншим дітям?*
- *Чи є у вас бажання далі розвивати в собі лідерські якості?*

Рекомендовані джерела:

1. Алексеевко Т. Ф. *Соціалізація особистості: можливості й ризики:* наук.-метод. посіб. К. : Наук. думка, 2007. 152 с.
2. Алексеевко Т. Ф., Кушнарьов С.В. *Ризикована поведінка:* посіб. / Вінниця : Фірма Планер, 2013. 172 с.
3. Алексеевко Т. Ф. *Учитель – Алексеевко Т.Ф. «Я» + «Інші». Виховний потенціал шкільного середовища і добродійної групової діяль-*

- ності школярів : метод. рекомендації. *Шкільний світ*. 2012. № 46. С.3-7.
4. Алексееенко Т. Ф. Соціальна поведінка особистості і групи: мотиви, моделі, особливості розвитку. *Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал* : матеріали звіт. наук.-практ. конф. Ін-ту проблем виховання НАПН України за 2012 рік. – Івано-Франківськ : НАІР, 2013. – Вип. 3. – С. 26–33.
 5. Алексееенко Т. Ф. Профілактика споживацької позиції. *Соціально-педагогічна робота в закладах освіти інклюзивної орієнтації: тези доп. VIII Всеукр. наук.-практ. конф.* – Хмельницький : Хмельницький ін-т соціальних технологій Ун-ту “Україна”, 2013. – С. 259–261.
 6. Алексееенко Т. Ф. Соціальна ініціатива особистості: потенційні можливості й ризики. *Розвиток соціальних ініціатив студентської молоді* : мат-ли Всеукр. наук.-практ. конф., 04.04.2013 р., Дніпропетровськ / під ред. В. В. Вагагіної. – Дніпропетровськ : ДМТ, 2013. – С. 22 – 29.
 7. Алексееенко Т.Ф. Соціальна ініціатива особистості як наукова категорія і як соціально-педагогічне явище. *Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал* : мат-ли звіт. наук.-практ. конф. Ін-ту проблем виховання НАПН України / [За ред. О.В. Сухомлинської, І.Д. Беха, Г.П. Пустовіта, О.В. Мельника]. – Івано-Франківськ : НАІР, 2014. – Вип. 4. – С. 36–39.
 8. Алексееенко Т.Ф. Діти і гроші. Сучасні виміри та осмислення. *Управління освітою*. № 8 (404), серпень 2018. С.17-25.
 9. Алексееенко Т.Ф. *Current Challenges and Perspectives on Community-Based Social Work with IDPs* In: Всеукраїнська науково-практична конференція «Зростаюча особистість у смислоціннісних обрисах» (24 жовтня 2019 року) НАІР, м. Івано-Франківськ, Україна, pp. 11-15. ISBN 978-966-2716-35-1.
 10. Биби́к Д. Д. Специфіка підготовки студентів до впровадження тренінгових технологій з розвитку лідерства у дітей вимушених переселенців. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2019. Вип. 23(1). С.31-42. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tmpvd_2019_23%281%29_5
 11. Биби́к Д. Д. Особливості формування лідерського потенціалу майбутніх соціальних працівників у процесі професійної підготовки. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 11 : Соціальна робота. Соціальна педагогіка. 2017. Вип. 23. С. 142-148. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_011_2017_23_26

12. Биби́к Д. Д. Школа соціального лідерства як інтерактивна форма роботи з майбутніми соціальними працівниками в умовах ВНЗ. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 11 : Соціальна робота. Соціальна педагогіка. 2018. Вип. 24(2). С. 180-188. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_011_2018_24%282%29_27
13. *Виховання соціально-значущих якостей підростаючої особистості* : метод. посіб. [Т. Ф. Алексеєнко, А. П. Данілова, Р. В. Малиношевський, Куниця Т.Ю. та ін.]; заг. ред Т. Ф. Алексеєнко. – Ніжин : ПП Лисенко, 2015. 192 с.
14. *Енциклопедія освіти* / Акад пед наук України ; [гол. ред. В. Г. Кремень]. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / І. Д. Зверева, Т. Ф. Алексеєнко, Т. М. Басюк [та ін.] ; за заг. ред. проф. І. Д. Зверевої. – К. ; Сімферополь : Універсум, 2012. – 536 с.
15. Кови С. *Лидер во мне: Как школы и родители по всему миру помогают детям стать великими* [пер. с англ. М.Мацковской]. 2-е изд. М.: Манн, Иванов и Фербер; Эксмо, 2013. 304 с.
16. Кови С. *7 навыков высокоэффективных людей: мощные инструменты развития личности* / Стивен Р. Кови. 5-е изд. М.: Альпина Паблишер, 2010. 374 с.
17. Нестуля О.О. *Основи лідерства. Тренінг лідерських якостей та практичних навичок менеджера. Уроки видатних підприємців: навч. посіб.* / О.О.Нестуля, С.І.Нестуля, В.В.Карманенко. К.: Знання, 2013. 358 с.
18. Максвелл Дж. *Розвий лідера у собі* / Пер. з англ.. Н.Гербіш. К.: Брайт Стар Паблішинг, 2013. 184 с.
19. *Розвиток життєвих навичок. Навчально-методичний посібник для роботи зі старшокласниками і випускниками інтернатних закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування* / [Л. Дума, Р. Краплич, К. Сіллевіс та ін.]; за заг. ред. І. Зверевої; керів. групи авт. – упоряд. Л. Дума / МГО «Соціальні ініціативи з охорони праці та здоров'я». – К. : ФОП Шарко, 2011. – 160 с.
20. *Соціальна педагогіка : словник-довідник* / [Т. Ф. Алексеєнко, Ю. М. Жданович, І. Д. Зверева та ін.] ; за заг. ред. Т. Ф. Алексеєнко. – Вінниця : Планер, 2009. – 548 с.
21. Global Protection Cluster Working Group. *Handbook for the Protection of Internally Displaced Persons*. Geneva: Inter-Agency Standing Committee, 2010, 545 p.

5. ПРОГРАМА СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ БАТЬКІВ ІЗ СІМЕЙ ВИМУШЕНИХ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ

На основі проаналізованих програм, спроектованої технології підвищення виховного потенціалу батьків, нами розроблена авторська *Програма соціально-педагогічного супроводу батьків з сімей вимушених переселенців (10 год.)*.

Програма соціально-педагогічного супроводу батьків з сімей вимушених переселенців охоплює курс занять для батьків з окресленої проблеми і побудований так, щоб ці заняття спрямовувалися на підвищення виховного потенціалу батьків у відповідності з виокремленими нами складниками поняття «виховний потенціал» (*ціннісно-гуманний* – психологічний клімат, ціннісна єдність членів сім'ї, сприйняття дитини, любов і довіра у взаєминах; *комунікативно-емоційний* – характер внутрішньосімейного спілкування, стиль сімейного виховання; *компетентнісний* – батьківська компетентність як інтегративна характеристика знань, почуттів, дій батьків щодо виховання дитини; *організаційно-діяльнісний* – організація сімейного дозвілля, самоорганізація, спільна діяльність членів сім'ї).

Мета виховних занять полягає у наданні допомоги батькам з сімей вимушених переселенців у підвищенні їхнього виховного потенціалу, а саме: у формуванні ціннісного ставлення до дитини, прагненні створити сприятливі умови для її духовно-морального, емоційного розвитку, вдосконаленні знань щодо психолого-педагогічних закономірностей навчання і виховання дітей молодшого шкільного і підліткового віку, виробленні вмінь вибудовувати конструктивні взаємини з дітьми на засадах гуманізму та взаємодопомоги.

Завданнями занять є:

- ✓ надання батькам можливості отримати необхідну інформацію про сутність виховного потенціалу

сім'ї та його роль у вихованні дитини, достатнього обсягу знань про виховання дитини, особливості молодшого шкільного і підліткового віку у загальному онтогенезі розвитку особистості, поділитися наявними проблемами у взаєминах з дитиною і середовищем та власним досвідом їх вирішення (*інформаційна спрямованість*);

- ✓ надання психологічної допомоги батькам у вирішенні їхніх проблем у взаєминах з дитиною та оточенням, розвиток їхньої рефлексивної позиції та навичок відповідального батьківства, що загалом сприятиме особистісному зростанню кожного учасника (*терапевтична спрямованість*);
- ✓ зростання активності, самостійності і взаємної відповідальності батьків у вирішенні наявних проблем, що стосуються виховання дитини, аж до виходу на створення груп взаємодопомоги (*активно-творча спрямованість*).

Враховуючи те, що найбільш оптимальним у навчанні та вихованні є поєднання теорії з практикою, ознайомлення батьків з теоретичними положеннями доцільно супроводжувати застосуванням практичних тренінгів з проблеми. У кожному занятті доцільно поєднувати три частини: теоретичну, практичну і самостійну у вигляді завдань для батьків; містить рекомендовану літературу для вчителів та окремо для батьків з означеної проблеми.

Короткий опис Програми, який включає тематику виховних занять, форму їх проведення, перелік основних організаційно-виховних форм і методів всередині кожного заняття, орієнтовну кількість годин представлено у *Табл. 5.1.*

Таблиця 5.1.

**Програма соціально-педагогічного супроводу батьків з сімей
вимушених переселенців (10 годин)**

№	Зміст виховних занять	Форма прове- дження	Організацій- но-виховні фор- ми і методи	К-ть
1	ВСТУПНЕ ЗАНЯТ- ТЯ. ЩЕ НЕ ДОРОС- ЛИЙ (ЛА) – ВЖЕ НЕ МАЛЕНЬКИЙ (КА)	ЛЕКЦІЯ З ЕЛЕМЕНТАМИ ТРЕНІНГУ	АНКЕТИ ДЛЯ БАТЬКІВ І УЧ- НІВ, МІНІ-ПРАК- ТИКУМ, ТЕХНІ- КИ ПОДОЛАННЯ ПРОБЛЕМНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДПІТКА	1 год.
2	НАЛАГОДЖУЄМО ЕМОЦІЙНИЙ КОН- ТАКТ З ДИТИНОЮ	ЛЕКЦІЯ З ЕЛЕМЕНТАМИ ТРЕНІНГУ	МЕТОД АКТИВ- НОГО СЛУХАН- НЯ ДИТИНИ, РОЛЬОВІ ІГРИ	1,5 год.
3	СТИЛІ СІМЕЙНО- ГО ВИХОВАННЯ	ПЕДАГОГІЧ- НИЙ ПРАКТИ- КУМ	МЕТОДИКА «ВИВЧЕН- НЯ ВЛАСНОЇ СХИЛЬНОСТІ ДО МАНІПУЛЮ- ВАННЯ В СІМ'Ї», ПРАКТИКУМ, БЕСІДА	1 год.
4	ПІДПІТКОВА АГРЕ- СІЯ, ЇЇ ПРИЧИНИ ТА НАСЛІДКИ	КРУГЛИЙ СТИЛ	ДИСКУСІЇ, МЕТОД «ФО- КУС-ГРУП»	1 год.
5	МЕТОДИ СІМЕЙ- НОГО ВИХОВАН- НЯ: ТРАДИЦІЙНІ МЕТОДИ, ІННОВА- ЦІЙНИЙ ПІДХІД.	ЛЕКЦІЯ З ЕЛЕМЕНТАМИ ТРЕНІНГУ	АВЕРСИВНА ТЕ- РАПІЯ, МЕТОД ВІКАРНОГО НА- УЧІННЯ, МЕТО- ДИКА ОВСВ	1 год.

№	Зміст виховних занять	Форма проведення	Організаційно-виховні форми і методи	К-ть
6	ЗДОРОВИЙ СПОСІБ ЖИТТЯ – ПРІОРИТЕТ ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВОЇ ОСОБИСТОСТІ: ПРАВИЛЬНЕ ХАРЧУВАННЯ, СПІЛЬНЕ ЗАНЯТТЯ СПОРТОМ.	ЛЕКЦІЯ ІЗ ЗАЛУЧЕННЯМ СПЕЦІАЛІСТІВ (ДІЄТОЛОГА, СПОРТИВНОГО ТРЕНЕРА)	ПРОСЛУХОВУВАННЯ АУДІО-ЗАПИСІВ ВІДПОВІДЕЙ ДІТЕЙ НА ЗАПИТАННЯ ПСИХОЛОГА (АНОНІМНІ), КОНСУЛЬТУВАННЯ	1 год.
7	ВАЖЛИВІСТЬ САМООСВІТИ ДЛЯ БАТЬКІВ. ПІЗНАВАЛЬНІ САЙТИ У ВИХОВАННІ ПІДЛІТКА	КРУГЛИЙ СТИЛ	ОЗНАЙОМЛЕННЯ З ПІЗНАВАЛЬНИМИ САЙТАМИ («ІНТЕРНЕТ-ЕНЦИКЛОПЕДІЯ СІМ'І», «УКРАЇНСЬКИЙ СІМЕЙНИЙ РЕСУРС», «ДИТЯЧА ПСИХОЛОГІЯ ДЛЯ БАТЬКІВ»)	1 год.
8	БЕЗПЕКА ДИТИНИ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ В ІНТЕРНЕТІ	ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ	МОЗКОВИЙ ШТУРМ «ЯКІ МОТИВИ ВЕДУТЬ ПІДЛІТКА ДО СУЇЦИДУ ВПРАВА «КВИТКА ЩАСТЯ», «ЗАРАДИ ЧОГО ВАРТО ЖИТИ»	1,5 год.
9	ПІДСУМКОВЕ ЗАНЯТТЯ: ДОСВІД ВИХОВАННЯ ДИТИНИ У РОДИНІ	БАТЬКІВСЬКА КОНФЕРЕНЦІЯ	ІСТОРІЇ Й ДОСВІД БАТЬКІВ	1 год.

У межах впровадження Програми передбачено різні форми роботи з батьками та використання інноваційних методів навчання дорослих.

Ефективними формами і методами є проведення бесід, організація практикумів, рольових ігор, диспутів, «круглих столів», усних журналів, конференцій.

Практика засвідчила, що найбільш доцільними у виховному плані засобами роботи з сім'ями вимушених переселенців є рефлексивні й емоційно насичені форми й методи. Насамперед, це спілкування, яке має ігрові засади і включає різноманітний зміст інформації відповідно до поставлених завдань. З цією метою застосовували різноманітні технології спілкування для практичного вирішення проблем сімейного виховання, дискусії, метод «фокус-груп», аверсивну терапію, метод вікарного наочіння, методику ОВСВ (оцінка власного стилю виховання) та ін.

У роботі з батьками з сімей вимушених переселенців з метою покращення їхнього виховного потенціалу також застосовувалися профілактичні бесіди, обговорення ситуацій, вправи, психологічні етюди, різноманітні дискусії, творчі завдання, ігрові вправи, обговорення проблемних ситуацій, інтерактивні лекції, інформаційні дискурси, електронне листування, прослуховування аудіозаписів відповідей дітей на запитання психолога (анонімні), прослуховування й активне обговорення аудіолекцій, радіопрограм («Сім'я – фортеця моя», «Батьківські години», «Школяда»), перегляд телепередач («Говорить Україна», «Кохана, ми вбиваємо своїх дітей»), ознайомлення з пізнавальними сайтами («Інтернет-енциклопедія сім'ї», «Український сімейний ресурс», «Дитяча психологія для батьків»), проведення групових та індивідуальних консультацій і т. ін.

Технологія підвищення виховного потенціалу батьків із сімей вимушених переселенців передбачала також розробку і проведення рефлексивного тренінгу, метою якого було під-

вищення виховного потенціалу батьків (законних представників) через вироблення вмінь вибудовувати конструктивні взаємини з дітьми на засадах гуманізму та взаємодопомоги.

Під час проведення рефлексивного тренінгу для батьків дітей молодшого шкільного віку використано різноманітні форми і методи. Найбільш ефективними формами роботи виявились діалогічні взаємодії, різноманітні активні та ігрові вправи, вправи для контролювання негативних емоцій («активне слухання дитини», «Я-повідомлення»), групові дискусії тощо; методами: вирішення проблемних ситуацій, заміна негативних установок на позитивні, «методика АСВ», конструктивний метод вирішення конфліктних ситуацій.

ОРІЄНТОВНІ РОЗРОБКИ ВИХОВНИХ ЗАНЯТЬ ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ ВИХОВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ БАТЬКІВ ІЗ СІМЕЙ ВИМУШЕНИХ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ»

Виховне заняття: «Ще не дорослий (ла) – вже не маленький (ка)»

Завдання заняття: розширити уявлення батьків щодо фізіологічних і психологічних особливостей підліткового віку; звернути увагу батьків на власну поведінку в цей період; обговорити певні правила поведінки дорослих у стосунках з підлітком.

Форма проведення: лекція з елементами тренінгу.

Питання для обговорення: статистика проблеми; ставлення до неї батьків; значення сімейних взаємин у період статевого дорослішання; шляхи можливої допомоги школярам у цей період.

Підготовча робота: узагальнення різноманітного статистичного матеріалу з обговорюваної проблеми; організація анкетування батьків і учнів; розробка положень для колективного обговорення; розробка пам'ятки для батьків.

Анкета для батьків

- 1) Чи можете Ви підтвердити або спростувати з допомогою відповідей «так» або «ні», що Ваша дитина стала більше цікавитись:
 - А. Своєю зовнішністю
 - Б. Своїми вагою і зростом
 - В. Гігієною власного тіла
 - Г. Протилежною статтю
- 2) Чи вона стала більше:
 - А. Спілкуватися з друзями телефоном
 - Б. Гаяти час біля дзеркала
 - В. Проводити час з друзями поза домом
 - Г. Звертати увагу на своє вбрання
- 3) В особистісному плані вона стала:
 - А. Більш утаємниченою
 - Б. Менше реагувати на батьківську увагу та ласку
 - В. Більш гостро реагувати на зауваження на свою адресу
 - Г. Менш відповідальною у навчальній діяльності

Анкета для учнів

Шановний друже! Із запропонованих відповідей обери ту, яка більшою мірою ближча до твоєї думки, зазнач її «хрестиком» [х]

- 1) Останнім часом тобі більше подобається проводити час:
 - А. У колі сім'ї
 - Б. З друзями
 - В. На самоті
- 2) Зміни у твоїй зовнішності, зрості, вазі:
 - А. Радують
 - Б. Засмучують
 - В. Дратують і озлоблюють

- 3) Тобі більш за все хотілось би бути:
- А. Розумним
 - Б. Гарним
 - В. Товариським і компанійським
- 4) Якби ти перебував у центрі уваги завдячуючи своїй зовнішності тебе б це:
- А. Радувало
 - Б. Засмучувало
 - В. Було б байдуже
- 5) Якби ти помічав увагу до себе протилежної статі, тебе б це:
- А. Радувало
 - Б. Засмучувало
 - В. Було б байдуже

Хід заняття

Класний керівник: Шановні батьки! Підлітковий вік, отрочество – це вік, перш за все, статевого дозрівання, коли за декілька місяців змінюється зовнішній вигляд – дитина стає вищою, тіло набуває нових пропорцій. У хлопчиків збільшується маса м'язів, вони зміцнюються; змін зазнає і обличчя. Дівчата швидко наближаються до жіночого типу, однак розвиток не завжди і не в усьому йде рівномірно. Зокрема, у підлітків часто мають місце порушення діяльності серцево-судинної системи – ріст судин відстає від росту серця. Ця невідповідність виявляється і в роботі головного мозку: збудження превалює над гальмуванням, у неврівноваженості нервових процесів. Мозок швидко виснажується, часто на зміну підвищеної рухливості та розумовій активності приходить апатія, млявість, втома.

Середній шкільний вік, а до нього відносимо шестикласників, в цілому характеризується зростанням довольності, однак не можна не помічати окремих спалахів стихійної поведінки, коли підліток немовби перестає управляти собою і вдається до таких вчинків, які йдуть всупереч його

справжнім устремлінням. Пояснити це можна, звичайно, і проявами недисциплінованості, але насправді поясненням тут слугує ще незбалансована у підлітковому віці діяльність головного мозку. В цілому ж можна констатувати, що чим вищий досягнутий у вихованні школяра рівень саморегуляції і самодисципліни, тим більше шансів, що подібні спалахи недисциплінованості, агресії, невмотивованої люті, брутальності будуть зведені до мінімуму.

У підлітковому віці відбувається стрибок у розвитку логічного мислення, коли школяр вперше оволодіває процесом утворення понять переходить до нової і вищої форми інтелектуальної діяльності – до мислення в поняттях. Стосовно психіки підлітка, жадібне прагнення до опанування логічними формами – одна з характерних рис цього віку.

Підлітки цінують обґрунтований і доказовий виклад навчального матеріалу відтворюють аргументи вчителя у своїх відповідях, але їх власний логічний апарат ще недостатньо гнучкий і це провокує необґрунтовані, категоричні висновки учня.

У сімейному вихованні дитини підліткового віку слід враховувати таке:

- ✓ підлітковий вік характеризується високим рівнем тривожності, стурбованості та невдоволенням своєю зовнішністю;
- ✓ у цей період до негативних рис характеру школярі відносять фізичні характеристики;
- ✓ 30% хлопчиків і 20% дівчат у віці 11-12 років відчувають стурбованість з приводу свого росту;
- ✓ 60% дівчат у віці 11-12 років переймаються проблемою зайвої ваги, хоча насправді лише 16% від цього числа схильні до гладкості або ожиріння;
- ✓ хлопчикам та дівчатам, які раніше з інших досягли фізичної зрілості, притаманний більш високий соціальний статус у дитячому колективі;

- ✓ дівчата з пізнім фізичним дозріванням частіше страждають заниженою самооцінкою у колективі ровесників і потрапляють до групи ізольованих дітей за результатами соціометрії;
- ✓ досвід першої закоханості дівчат – 11 років (60%), досвід першої закоханості хлопців – 13 років;
- ✓ у підлітковому періоді дівчата більше прагнуть особистої свободи і незалежності. Саме в цей час, починаючи з 11 років, збільшується конфліктність підлітків;
- ✓ більшість дітей у цей період віддаляється від батьків, віддаючи перевагу спілкуванню у групі ровесників.

Як видно з наведених даних, один з типових проявів віку – виникнення почуття закоханості, дівчата вступають у цю фазу перших захоплень раніше, ніж хлопці. Сім'я не вправі ігнорувати ці особливості підліткового віку. Від того, наскільки тактовними будуть дорослі з дитиною, дуже великою мірою залежать їх подальші взаємини. І батькам, і вчителям не слід недооцінювати силу цього почуття, тим більше ставитись до нього іронічно. Слід розуміти, що почуття першої закоханості настільки інтимно, що неможливо розказати про нього навіть найближчій людині.

Те, що підліток залишається сам на сам зі своїми переживаннями, може сприяти як зміцненню його самостійності, так і деякій відчуженості. Спостережливі батьки можуть швидко помітити її ознаки: взаємини з дорослими приймають формальний характер, підліток не поспішає виконувати навіть ті прохання і вказівки, які раніше не викликали у нього відразу. В цей час дитина перестає ділитися з батьками своїми думками, міркуваннями, почуттями, стає замкненою, відлюдькуватою, відмовляється навіть від найдоброчивих контактів із близькими. Для багатьох батьків таке відчуження стає тяжким і незаслуженим випробуванням.

Батькам слід створювати в сім'ї такий мікроклімат, який не штовхає підлітка на ізоляцію від дорослих, на духовний відхід від них. Навпаки, слід, аби контакти зміцнювались, аби зв'язок підлітка і близьких йому дорослих став більш багатим і змістовним. Для цього слід надавати тактовну підтримку, визнавати самостійність дитини.

Важливо, аби підліток не на словах, а на ділі зрозумів, що і в родині, і в класі його поважають, що від його позиції, поведінки, манери спілкування залежить благополуччя його рідних і друзів. Життя підлітка в сім'ї має наповнюватись позитивними переживаннями, завдання родини приносити підлітку радість, задоволення, захищеність, впевненість у собі. Якщо дитина є активним членом сім'ї, тоді в неї виникає потреба у постійному спілкуванні з батьками, дослуховуванні до їх думок.

Аналіз результатів анкетування дітей і батьків.

Класний керівник доводить до відома батьків результати анкетування, нагадуючи, що питання, запропоновані школярам і дорослим, майже співпадали. Інтерес для присутніх виявляється у ступені спільності поглядів батьків і дітей на обговорювану проблему.

Практикум

Батьки розбиваються на підгрупи, кожна з груп одержує заздалегідь підготовлені класним керівником тези для колективного обговорення. *Завдання:* за допомогою прикладів з життя довести правильність/хибність тез.

Теза для обговорення 1.

Дитина не повинна відчувати постійний контроль з боку батьків і намагатися вирватися з-під опіки на вулицю. Для цього дорослі мають заохочувати домашні заняття та ігри дитини, миритися з гаміром і безладом, дозволяти запрошу-

вати до себе друзів. Слід намагатись правильно планувати час дитини, забезпечити її розвагами і організувати дозвілля. Слід уникати командного тону, наказів і зверхності у розмові з підлітком, аби у нього не сформувалось почуття образи на дорослих, і він не рвався з-під їх контролю.

Теза для обговорення 2.

Якщо підлітки проводять багато часу на вулиці у компанії випадкових людей, вони звикають до подібного згаєння часу і починають отримувати насолоду від такої «свободи» і такого «спілкування», оскільки за ними, їхньою поведінкою ніхто не слідкує і ніхто не знає як вони поведуться. Підлітки звикають до неробства вдома і в школі, не замислюються над своїм майбутнім. У подальшому такі діти йдуть на повідку своїх бажань, ігноруючи батьків і вчителів.

Теза для обговорення 3.

Батькам необхідно цікавитись, з ким спілкується їхня дитина, знати імена та інтереси її друзів. Дорослі повинні вести з підлітками розмови щодо наслідків дружби з випадковими людьми у поганих компаніях, допомагати розбиратися в людях та їх вчинках.

Техніка подолання проблемної поведінки підлітка: наздогнати – приєднатися – відвести (перевести) на безпечний шлях.

Крок перший. «Наздогнати».

Головне завдання – налагодити емоційний контакт з дитиною, тому:

- *не бійтеся відкрито виражати співучасть дитині.* Дуже часто батьки обмежуються епізодичним спілкуванням і всі проблеми діти вирішують самі. При цьому батьки забувають, що вони – найближчі для дитини люди, які можуть допомогти дитині «тут і зараз», бо фізично перебувають поруч з нею;

- *«співчуйте безоцінно»*. Інколи батькам вкрай важко втриматися від зауважень: «Ось бачиш, якби ти не ...». Отже, він співчуває з «виховною метою», що суперечить самому змісту співчуття. «Безоцінно» виражати співчуття можна з «констатації» відчуття дитини: «Звісно, неприємно, боляче..., коли...» (не вдається, чуєш від...) або «Мені шкода, що...» Також слід пам'ятати, що з якої причини дитина не переживала б (з власної вини чи ні), вона гідна того, щоб їй співчували.

Крок другий. «Приєднатися».

Головне завдання – продемонструвати підліткові: «Я тебе розумію, я з тобою». Це дуже важливо у всіх «гострих» випадках, таких як, наприклад:

Сльози: чим старша дитина, тим серйозніша причина для сліз, і говорити на болючу тему складно. Можна використати «метод перелічування»: «Ти плачеш, тобі неприємно з... (перелічуємо школу, однокласників, сім'ю...). Часто за дуже сильних почуттів підліток просто не може говорити. Постійте поруч – ваша присутність допомагає й без слів. Якщо дитина добре реагує на гумор (особливо у молодшому підлітковому віці), можна спілкуватися у співчутливому гуморі: «Сльози – річ, звісно, непогана, проблему в них утопити можна (особливо, якщо вона плавати не вміє). Тільки давай краще висохнемо (пропонуєте носовичка) й поговоримо...»

Інколи підлітки 10-13 років (особливо хлопчики) бурхливо реагують на спроби співчуття, виливаючи свою образу на того, хто співчуває. При цьому реакція може бути агресивною, грубою («А я тебе не просив... Тобі що до цього... Відчепись»). Це не свідчить про те, що дитина хоче вас образити і не потребує допомоги. Навпаки, дуже потребує і при цьому не вірить у можливість розв'язання проблеми чи справедливості. «Приєднатися» у цей момент можна, якщо:

а) не зважати на свої неприємні відчуття після того, як дитина відмовилася від допомоги. Недопустимо звинувачувати її у відповідь. Слід пам'ятати, що відповідь дитини зараз адресована насправді не вам, а кривднику. Можна трохи помовчати, дати підлітку заспокоїтися і вже потім починати розмову;

б) використати «парадоксальне» приєднання. Почніть фразою: «Оце так довели тебе!», після того, як правило, дитина заспокоюється. Далі продовжуємо спокійно й доброзичливо: «Вибач, що «чіпляюся» до тебе, але я не можу, коли когось так ображають. Може, спробуємо якось впоратися з неприємністю?»

Якщо підліток і після цих спроб не йде на контакт, не засмучуйтесь. Дитина має право на самостійне вирішення проблеми, а дорослому в такому разі важливо продемонструвати їй, що вона не залишається сам на сам з проблемою і що є підстраховка. У такому разі можна використати «відхід з приєднанням»: «Поважаю людей, які вирішують свої проблеми самостійно. Гадаю, з твоєю рішучістю в тебе все буде добре. Але якщо захочеш поговорити на цю тему (маємо на увазі проблему дитини), дай мені знати».

Підведення підсумків заняття.

Підсумовуючи результати обговорення тез «Круглого столу», класний керівник дякує всім присутнім за активну, зацікавлену участь у батьківських зборах і пропонує їм пам'ятку, підготовлену за допомогою членів батьківського комітету.

Пам'ятка для батьків

1. Намагайтесь вести розмову зі своєю дитиною щиро і відкрито з найделікатніших тем.
2. Стережіться, аби Ваша дитина не отримувала інформацію з чужих вуст.

3. Розкажіть про свої переживання у тому віці, в якому зараз Ваш підліток.
4. Будьте відкриті для спілкування з дитиною. Якщо навіть Ви чогось не знаєте або сумніваєтесь, не соромтеся сказати їй про це.
5. Не висловлюйтесь негативно про ті переживання, які були пов'язані з Вашим дорослішанням. Дитина буде їх переживати з Вашої позиції і сприймати так, як сприймали Ви.
6. Намагайтесь зробити так, аби Ваші діти не сприймали сексуальні взаємини як щось брудне і сороміцьке. Від цього багато в чому залежить фізіологічне дорослішання Вашого підлітка.
7. В період статевого дозрівання хлопчикам важливо отримувати підтримку і схвалення з боку матері, а дівчатам – з боку батька.
8. Виявляйте ласку до своїх дітей, демонструйте їм свою любов.
9. Будьте особливо уважні й спостережливі, звертайте увагу і реагуйте на будь-які зміни у поведінці Вашого підлітка.
10. Намагайтесь захистити свою дитину усіма можливими засобами, якщо вона цього потребує.

Виховне заняття «СТИЛІ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ»

Мета: ознайомити батьків зі стилями сімейного виховання; показати можливі варіанти вирішення сімейних проблем за рідних стилів сімейного виховання.

Форма проведення: педагогічний практикум.

Питання для обговорення: особливості сучасного сімейного виховання, спеціальна класифікація стилів сімейного виховання, характеристика окремих стилів сімейного виховання.

Підготовча робота: напередодні зборів проводиться опитування батьків за методикою «Вивчення власної схильності до маніпулювання в сім'ї».

Методика для батьків «Вивчення власної схильності до маніпулювання в сім'ї»

Шановні батьки! Користуючись нижче поданою таблицею, визначте власний стиль виховання за такими запитаннями:

1. Яка з цих моделей властива вам?
2. Де порушена рівновага у вашій сім'ї?
3. Ознайомтесь з порадами фахівців, як повернути цю рівновагу.
4. Запропонуйте власні практичні поради, які потрібно виконати, щоб налагодити баланс у вихованні дитини.

№ п/п	Негативні моделі батьківського виховання	Характеристика моделей виховання	Причина застосування даних моделей батьками	Як відновити втрачену рівновагу
1	Вседозволеність	Підлітку все дозволено немає ніяких заборон і обмежень. Те, що дитина огидно себе веде – не варте уваги	Хибне уявлення батьків про те, що обмеження дитини в діях заважають її вільному розвитку; сподівання того, що відповідальність за вчинки і самоконтроль з'являться потім, самі по собі; головне – свобода в діях	Правильна позиція вихователя – поєднання любові і вимогливості до дитини. Поступово дайте зрозуміти підлітку, що саме ви від нього вимагаєте; метод застосування поведінки підлітка поєднуйте з уважним ставленням до його гідності; перевага морального повчання над фізичним (для підлітка фізичне покарання не підходить), недопустимість фізичної розправи

2	Надмірна опіка	Батьки контролюють кожен крок дитини, повністю відгороджуючи її від життя	Причина – страх за дитину або ж турбота про власний спокій. Батьки оберігають дитину не стільки ради неї, скільки ради самих себе. оскільки не бачать в підліткові досить дорослу людину, яка здатна самостійно приймати рішення. Інша причина – бажання любою ціною зберегти емоційний зв'язок з дитиною, страх втратити її любов	Якщо у вашій сім'ї присутня така модель виховання – чесно признайтесь собі у цьому. І починайте поступово давати підліткові свободу – спочатку в ситуаціях, де наслідки йдуть за діями відразу, потім – у тих ситуаціях, які потребують самостійного вирішення підлітком проблеми.
3	Надмірне повчання («буркот-ливі» батьки)	Батько чи мати увесь час «пилять» підлітка, кожен наказ повторюють багато разів. У результаті дитина звикає не звертати увагу на зауваження і вказівки батьків до тих пір, поки вони	Причина – невірна думка батьків про те, що виховання полягає насамперед у безкінечному повчанні.	Сказати підлітку: «Починаючи з сьогоднішнього дня, ми спілкуємося інакше. Або ти слухаєшся одразу, або ж я вважаю, що ти відмовляючись підкорятися і приймаю певні міри». Слова батьків не повинні розходитися з ділом, інакше відновиться та ж ситуація.

		не перейдуть на крик		
4	Батьки – «маніпулятори»	Найпоширеніша маніпуляція – гра на почуттях: «Я для тебе... а ти!» або: «Я більше не буду тебе любити!» Підліток замикається у собі, стає невпевненим або ж агресивним	Егоїстичні мотиви батьків, незрозуміння ними того, що любов – це фундамент, на якому стоїть сім'я, його не можна підірвати	Усвідомити небезпеку маніпулювання почуттями. Виховувати, не використовуючи гру на почуттях. Не провокувати в підлітка хибне почуття вини, краще попередити його відразу про наслідки непослуху. Любити дитину без всяких умов, такою, якою вона є.
5	Батьки-«диктатори»	Слово такого батька – закон, він завжди правий, навіть якщо це і не так. Між ним і дітьми – стіна відчуження. Підлітка переслідує вічний страх, у нього занижена самооцінка	Боязнь батьків допустити вседозволеність в сімейний уклад, втратити владу над дітьми	Спробувати відновити емоційний зв'язок з дитиною. Зрозуміти різницю між авторитетом і авторитаризмом. Добиватися довіри підлітка, бути готовим його вислухати, відповісти на його запитання
6	Непослідовність в своїх діях	Непослідовні батьки кидаються від однієї	Причина – у невпевненості самих батьків, вони самі добре не знають, як	Мудрі батьки повинні разом вирішити, якої ж тактики виховання їм притримуватися.

		<p>системи виховання до іншої, сьогодні дитині дозволяється все, завтра правлять залізною рукою. Підліток в розгубленості, що від нього вимагають, йому, як правило, властива невпевненість в собі</p>	<p>виховувати дитину. Часто вони – «раби» свого настрою</p>	<p>Правила встановлюються раз і назавжди і мають дотримуватись обов'язково. Якщо підліток порушив правила, перш ніж сварити його, переконайтесь – він знав, що робив.</p>
7	<p>батьки – «квочки»</p>	<p>Центром життя батьків є лише дитина, в яку вони стараються вкласти якнайбільше. В жертву зазвичай приносяться стосунки між подрузями. Підліток звикає бути центром уваги, росте егоїстичним і невдячним</p>	<p>В основі цього лежить хибне переконання – чим більше уваги (навіть і надмірної) батьки приділяють дитині і чим більше жертвують заради неї собою, своїм життям, тим краще для неї.</p>	<p>Признати свою помилку і переглянути свою систему цінностей. Налагодити, якщо це потрібно, свої стосунки з дружиною (чоловіком). Дати зрозуміти підліткові, що у батьків також має бути свій вільний час, своє життя. Створювати такі виховні ситуації, коли від підлітка вимагається прояв турботи про інших, залучати його до участі в добродійній діяльності.</p>

Оформлення класного приміщення: плакат-пам'ятка для батьків.

Пам'ятка для батьків

Дев'ять засобів, як змінити людину, аби не образити її і не викликати обурення:

1. Починайте з похвали і щирого визнання достоїнства людини.
2. Звертаючи увагу дітей на їх помилки, робіть це опосередковано.
3. Перш, ніж критикувати іншого, скажіть про свої власні помилки.
4. Ставте питання, замість того, аби наказувати.
5. Давайте можливість дитині «врятувати обличчя».
6. Заохочуйте дитину за кожний, навіть скромний успіх і будьте при цьому щирими у своїх визнанні і похвалах.
7. Створюйте дитині добре ім'я, аби вона жила з ним.
8. Користуйтеся заохоченням, зробіть так, аби недолік, який Ви хочете виправити у дитини, виглядав як такий, що легко виправляється, а справа, якою Ви хочете захопити її, як така, що легко виконується.
9. Робіть все так, аби дитині було приємно виконувати те, чого Ви прагнете.

Хід заняття

Вступне слово класного керівника. Шановні батьки! Наші батьківські збори присвячені особливостям виховання дітей в родині, характеристиці стилів сімейного виховання, аналізу їх змісту.

Під стилем сімейного виховання в науці розуміють найбільш характерні типи ставлення батьків до дитини, певні засоби та методи педагогічного впливу на неї, які знаходять

своє відображення у своєрідній манері словесного звертання і тактильної взаємодії, моральної підтримки.

У науковій психолого-педагогічній літературі визначають наступні стилі сімейного виховання: потуральний, змагальний, поміркований, попереджувальний, контролюючий, співчувальний, гармонійний.

Стили сімейного виховання формуються під впливом об'єктивних і суб'єктивних факторів і генетичних особливостей дитини. На вибір стилю виховання впливають:

- тип темпераменту батьків, їх сумісність;
- моральні засади родини, її психологічний клімат; сімейні традиції, на яких виховувались самі батьки;
- освітній ценз батьків, рівень їх психолого-педагогічної культури, схильність до самоосвіти.

Напередодні зборів було проведено опитування ваших дітей за методикою АСВ. Певним чином ви також брали в ньому участь. Ми обробили отримані відповіді, проаналізували їх, зробили висновки.

ПРАКТИКУМ

Шкільний психолог коротко ознайомлює батьків з типовими стилями сімейного виховання (потуральним, змагальним, поміркованим, попереджувальним, контролюючим, співчувальним, гармонійним).

Проведення практикуму. Батьки поділяються на три групи. Класний керівник пропонує кожній групі придумати або згадати реальну конфліктну ситуацію, пов'язану з вихованням дітей у сім'ї. Потім групи повинні обмінятися ситуаціями, висунути пропозиції щодо їх вирішення.

Якщо в групах батьків виникають труднощі із запропонованими конфліктними ситуаціями, класний керівник може запропонувати інші, а саме:

- Ви повертаєтесь ввечері з роботи додому, втомлені і роздратовані. У квартирі – друзі вашої дитини, гамірно, грає музика тощо. Як ви вчините?
- Вам необхідна допомога дитини у хатніх справах, але вона зайнята своїми, більш цікавими, справами. Як ви вчините?
- Ваша дитина повідомляє вас, що в неї проблеми у школі і вас викликає класний керівник. Якою буде ваша реакція?

Підведення підсумків батьківських зборів.

Підсумовуючи результати обговорюваної теми, класний керівник дякує шкільному психологу і присутнім за участь у зборі і пропонує батькам пам'ятку-домашнє завдання.

Пам'ятка-домашнє завдання для батьків

1. Протягом чотирьох днів після зборів ні за яких обставин не підвищувати голос на дитину. Намагатися добитись виконання ваших розпоряджень іншими засобами. Головне – не кричати.
2. Протягом двох днів після зборів намагатись замінити усі директивні вказівки вільним вибором. Наприклад, замість «йди спати негайно» питання «Спати ляжеш зараз чи хвилину через п'ятнадцять?», «з школи повернешся зразу після уроків чи на півгодини затримаєшся?».
3. У хвилину сильнішого роздратування на дитину сядьте проти неї та уважно протягом хвилини роздивляйтесь від маківки до п'ят, прагнучи віднайти у неї свої риси. *Як ви вважаєте, чим закінчиться така справа?*

Матеріали для практикуму

Потуральний стиль сімейного виховання. Цей стиль сімейного виховання характеризується наступним. З раннього дитинства батьки надають дитині повну безконтрольну свободу дій. Дорослі в таких сім'ях зайняті собою, власними справами. Їх не хвилює душевний стан дитини, вони не цікавляться її потребами й запитами, на вважають за потрібне звернути увагу на дитячі проблеми.

Непослідовно та невміло такі батьки використовують методи покарання і заохочення. Вони можуть покарати дитину та зразу вибачити, аби вона їм не заважала. Головний метод виховання – „батога і пряника”. Батьки вибудовують свої взаємини з дитиною таким чином, що мимохіть культивують у неї формування найбільш вигідних форм взаємодії з навколишніми, стимулюючи прояв таких якостей, як догодження, підлабузництво, лукавство. Батьки демонструють дитині зразки двоєдушності у взаєминах з навколишніми: друзями, родичами, сусідами. У таких сім'ях у присутності дитини, а потім і за її участі обговорюють інших людей. Діти рано опановують науку вигоди, користі: корисні люди, вигідні стосунки, вигідне для сім'ї розв'язання проблем.

У колі сім'ї така дитина вільна в доборі форм поведінки, але серед інших людей від неї вимагають формального дотримання правил пристойності. Життя дітей у цих родинах сповнене таємниць, які вони мають приховувати від сторонніх, а відтак – постійно бути насторожі. Як результат потурального стилю виховання в дитини формується конформний соціально-психологічний тип особистості.

Змагальний стиль сімейного виховання. Застосовуючи змагальний стиль сімейного виховання, батьки з раннього дитинства вишукують у дитині дещо незвичайне, визначне. Вони постійно заохочують активність сина чи доньки, часто

не лише морально, а й матеріально. Батьки постійно порівнюють дитину з її однолітками і дуже переймаються, якщо порівняння не на її користь. Аби розкрити здібності дитини, дорослі надають їй можливість випробувати себе в різних видах діяльності. Іноді це призводить до того, що дитина стає аж надто впевненою у власній вищості. Якщо ж вона раптом зазнає поразки, це може спричинити депресію та апатію. Участь дитини у безлічі гуртків і секцій породжує проблеми зі здоров'ям, хронічну перевтому.

Для виховного впливу на дитину батьки можуть використовувати методи і заохочення, і покарання. Однак, якщо дитяча поведінка протирічить узвичаєній у родині, покарання може бути не лише жорстке, а й жорстоке.

У своїй залюбленості батьки часто нехтують моральними якостями дитячої особистості. На перше місце вони ставлять захист від зауважень і претензій інших, не звертаючи уваги на те, права їхня дитина чи ні. Такі батьки не зважають на конфліктні ситуації, що виникають з будь-якого приводу. Вони завжди стають на бік своєї дитини.

Як результат змагального стилю виховання формується пошуковий соціально-психологічний тип особистості дитини.

Поміrkований стиль сімейного виховання. У сім'ях, де панує цей стиль виховання, батьки намагаються надати дитині максимум свободи дій, аби вона набувала особистого досвіду шляхом власних спроб і помилок. Вони прагнуть вилучити зі свого педагогічного арсеналу окрики і докори, оскільки вважають, що активність малюка повинна мати природний вихід. Батьки впевнені, що дитину не варто заохочувати за те, що вона й так робить з насолодою. У сім'ях із поміrkованим стилем виховання не вдаються до фізичних покарань і примушувань. Батьки вважають, що дитина може сама обрати діяльність, яка їй подобається, варто лише дати їй пораду чи рекомендацію. У таких сім'ях у дорослих

і дітей налагоджуються теплі й дружні стосунки, дитина на рівних з батьками бере участь у сімейних справах, у вирішенні різноманітних родинних проблем і ситуацій. Батьки прагнуть, аби дітей ніколи не принижували ні сторонні, ні близькі.

Як результат поміркованого стилю виховання у дитини формується сенситивний соціально-психологічний тип особистості, для якого характерні шанобливе і приязне ставлення до навколишніх, толерантність, відкритість. Якщо ж такі діти вчиняють недобре, їхні батьки не поспішають з покаранням. Вони надають дитині шанс обміркувати вчинене, усвідомити провину, поглянути на проблему з позиції іншої людини, втягнутої у конфліктну ситуацію.

Попереджувальний стиль сімейного виховання. Вибір цього стилю зумовлений зазвичай певними причинами. Це може бути хворобливість дитини чи деякі характерологічні особливості дорослих. У результаті формується інфантильний соціально-психологічний тип особистості дитини.

Найчастіше такі діти змалку часто хворіли і батькам притаманні помисливість і надмірне хвилювання за здоров'я дитини, хворобливі реакції на найменші прояви її нездоров'я. Дитина у такій сім'ї практично позбавлена самостійної активної діяльності: батьки визначають у що і з ким їй гратися і дружити, чим цікавитись у позаурочний час, який обсяг інтелектуального і фізичного навантаження брати на себе.

Такі батьки бояться порушити раз і назавжди заведений ними порядок, їх лякають будь-які прояви ініціативи з боку дитини. Вони намагаються забезпечити дитину від зауважень і покарань інших дорослих.

Попереджувальний стиль сімейного виховання характерний для батьків, чиє дитинство було важким і матеріально незабезпеченим. Тому для власних дітей вони роблять усе

можливе і неможливе, аби лише позбавити їх будь-яких труднощів і випробувань.

Контролюючий стиль сімейного виховання – важливо враховувати причини, які зумовлюють застосування саме цього стилю:

- дитина виховується в жорстких умовах. Її батьки самі виростили в родині, де до дітей ставилися жорстко-вимогливо, переважав авторитарний тип дитячо-батьківських взаємин і вони автоматично перенесли в свою сім'ю аналогічний стиль виховання з батьківської домівки;
- батьки вважають значущою для себе думку інших людей щодо виховання і вважають її головною у контролюванні та регламентації життєдіяльності власних дітей;
- дитина з якихось причин тривалий час перебувала поза домівкою, наприклад, у лікувальному закладі чи у родичів, де до неї ставилися недобррозичливо або жорстко. Вона при цьому відчувала дискомфорт, перенесла стресову ситуацію, стала злою, агресивною.

У дітей, які виховуються в сім'ях з контролюючим стилем виховання, формується тривожний соціально-психологічний тип особистості. У таких сім'ях свобода дитини чітко регламентується і контролюється. Батьки жорстко вказують дитині, з ким їй дружити, у що вдягатися.

У таких родині поширені методи покарання, які виявляються у командному тоні спілкування з дітьми, криках, образах, приниженні, фізичних покараннях. Деякі батьки використовують фізичні покарання досить жорстко, виправдовуючи себе тим, що в сім'ях їхніх батьків також використовувались аналогічні методи і вони виростили хорошими людьми. У деяких випадках батьки демонстративно карають дитину, аби показати ступінь своєї влади над нею.

Якщо такі батьки помічають і відзначають позитивний вчинок дитини, то одразу знаходять привід вказати на щось негативне, що їм не подобається. Батьки не вважають за потрібне дослухатися до думки власної дитини, вважаючи її малою, нерозумною.

Метою батьківського виховання в таких сім'ях є намагання, аби дитина завжди вчиняла «правильно», аби це стало її звичкою. Однак, оскільки батьки завжди невдоволені поведінкою дітей, ті зростають невпевненими, не знають, де і як саме слід поводитися.

Ці діти відрізняються від інших навіть зовні. Вони недовірливі, похмурі, схильні до конфліктів, навіть якщо для цього немає підстав. Учні цього типу дуже нерішучі та замкнені, але високо цінують приязне ставлення до себе, дружбу, заради підтримання якої здатні на багато що.

Через те, що вдома такі діти недоотримують тепла, доброту, співчуття, вони стають брутальними і безпощадними стосовно інших людей.

Співчувальний стиль сімейного виховання. Умовою формування такого стилю виховання є невеликі матеріальні статки родини, погані побутові умови, відсутність одного з батьків. Дуже часто співчувальний стиль виховання спостерігається у багатодітних сім'ях.

У таких сім'ях дорослі, як правило, багато працюють і діти самі опікуються собою. Відсутність іграшок, книжок, ігрового матеріалу призводить до того, що дитина в своїх іграх програє побутово-трудова операції, які здійснюють близькі їй люди. Вона пильно вдивляється у світ дорослих, рано залучається до дорослого життя і трудової діяльності, активно допомагаючи батькам. Діти із сімей зі співчувальним стилем виховання дуже жаліють своїх батьків за важку й активну працю, однак замикаються на родині та її житті. Вони стають малоактивними, безініціативними. Ставши учнем, така дитина поводить себе насторожено, довго придивля-

ється до навколишніх, до ровесників, причому уникає розмов про себе, батьків, родину.

У сім'ях зі співчувальним стилем виховання не застосовують ані методів заохочення, ані методів покарання. Діти тут доволі рано дорослішають, вони бачать і розуміють труднощі і радощі, якими живе їхня родина. Потреби у цих сім'ях задовольняються відповідно до можливостей батьків. Діти це розуміють, оскільки бачать, що батьки роблять для них все, але в межах розумного, тобто вони їх люблять, та не розбещують.

Батьки з таких родин усвідомлюють, що їхня мета – навчити дитину жити у реальному світі, переборюючи труднощі і радіючи кожній, хоч і маленькій та власній перемозі.

У сім'ях із співчувальним стилем виховання дитину намагаються відгородити від батьківських переживань і негараздів, у її присутності не обговорюють проблеми на роботі, вчинки колег, тим більше не засуджують інших людей, з якими виникають певні непорозуміння і конфліктні ситуації. Проте діти все добре бачать і розуміють власних батьків, намагаючись підтримати їх. При цьому поведінка батьків є для них еталоном, орієнтиром і прикладом. Іноді у педагога може скластися враження, що дитина позбавлена будь-яких емоцій, проте це не так: просто вона живе у своєму світі, в якій впускає лише дуже близьку людину.

Гармонійний стиль сімейного виховання. Суть цього стилю – в його назві. За цього стилю формується гармонійний соціально-психологічний тип особистості.

У таких сім'ях дитина є завжди бажаною. Батьки задовго до її народження розмірковують, яку людину вони хочуть виростити і виховати. Дитина народжується, виховується і зростає в теплій та дружній атмосфері. Батьки в сім'ях гармонійного стилю виховання плекають звичаї і традиції своїх пращурів і приділять багато уваги, часу і сил, аби створити

власні родинні традиції, що в свою чергу формує у дитини почуття своєї значущості, вміння жити серед людей.

Діти такого стилю виховання демонструють розсудливість і умотивованість своїх вчинків, виявляють чуйність до ровесників і уважність до звернень дорослих людей. Завжди говорити правду – характерна особливість цих дітей. Але, якщо з якихось причин вони хочуть її приховати, ніколи не проговоряться.

Такі діти вміють вірно дружити, у спілкуванні – відверті та правдиві, а відкрито діляться своїми проблемами, не приховують власних почуттів і бажань.

Для них однаково значущі як фізичні, так і розумові навантаження. На всіх уроках такі діти намагаються бути активними, творчими, цілеспрямованими. Вони із задоволенням ставляться до будь-якої діяльності, не бояться зізнатися у наявності труднощів, у тому, що чогось не розуміють. У них дуже розвинена самооцінка на рівні адекватності. Вони дають слово і тримають його, що б не сталося, навіть на шкоду собі.

(Після виступу-характеристики стилів сімейного виховання шкільний психолог знайомить батьків з результатами діагностичного опитування. Запрошує їх на індивідуальні консультації).

Виховне заняття «ПІДЛІТКОВА АГРЕСІЯ, ЇЇ ПРИЧИНИ ТА НАСЛІДКИ»

Мета: обговорити з батьками причини агресивності та її вплив на взаємодію підлітка з оточуючими людьми; формувати у батьків культуру поведінки з агресивним підлітком; окреслити можливі шляхи подолання підліткової агресії.

Форма проведення: лекція з елементами практикуму.

Питання для обговорення: причини проявів агресії; батьківська влада, її види і засоби впливу на особистість підлітка; можливі засоби подолання агресивності.

Підготовча робота: діагностика дітей і батьків; класна година «10 моїх Я»; проведення творів учнів «Зі мною щось відбувається...»; аналіз дослідження, проведеного шкільним психологом у класі по проблемі підліткової агресивності.

Діагностування учнів та їх батьків

А. Діагностика учнів за методикою «Незакінчені речення»

- Частіш за все я радіуюсь, коли _____
- Частіш за все я сміюсь, коли _____
- Частіш за все у мене гарний настрій, коли _____
- Частіш за все я плачу, коли _____
- Частіш за все я злюсь, коли _____
- Частіш за все я ображаюсь, коли _____
- Мені добре, коли мене _____
- Мені погано, коли мене _____

Б. Тест для учнів

Перед тобою 10 виразів, які характеризують людину. Випиши ті якості, які, на твою думку, притаманні тобі. Таких якостей має бути не менше п'яти.

Я – добрий	Я – байдужий
Я – злий	Я – хороший друг
Я – терплячий	Я – розумний
Я – нетерплячий	Я – помічник
Я – впертий	Я – уразливий

Опісля семикласники працюють у групах і парах, аналізуючи відповідні риси свого характеру, які, на їх думку, є превалюючим. Також школярі обговорюють особливості власної поведінки в різноманітних життєвих ситуаціях, акцентуючи на проявах агресії, намагаючись сформулювати своє ставлення до них.

В рамках підготовки до класних батьківських зборів учні пишуть твір «Зі мною щось відбувається», прагнучи проаналізувати причини власних проявів негативних емоцій й почуттів у різноманітних родинних ситуаціях.

В. Анкетування батьків

Шановні батьки! Спробуйте дати відповіді на поставлені питання. Дякуємо за Ваші щирість і активність.

Класний керівний і батьківський комітет класу

1. Чи змінилась поведінка Вашої дитини останнім часом?
2. Чи виявляє Ваша дитина агресивність і брутальність?
3. Проти кого спрямовані такі прояви?
4. Якими засобами Ви намагаєтесь подолати агресивність Вашого підлітка?
5. Чи знаходите Ви порозуміння у членів сім'ї у цьому?
6. Чи вважаєте Ви за необхідне обговорити цю тему на батьківських зборах?

Г. Тест для батьків

Шановні батьки! Пропонуємо Вам 10 рис характеру. Будь ласка, оберіть ті якості, які найбільш притаманні вашій дитині, і проранжуйте їх за ступенем прояву у поведінці підлітка. Заздалегідь вдячні.

Класний керівний і батьківський комітет класу

За моїми спостереженнями, в характері моєї дитини частіш за все виявляються:

– доброта	– агресивність
– байдужість	– терплячість
– співчуття	– нетерплячість
– впертість	– співпереживання
– поступливість	– егоїзм

Хід зборів

Вступне слово класного керівника. Шановні батьки! Сьогоднішню зустріч присвячено проблемі підліткової агресії. Ця розмова не є випадковою. Щоденно ми зустрічаємо прояви агресії не лише у суспільстві, але й спостерігаємо пропаганду агресії та насильства з екранів телевізорів, дисплеїв комп'ютерів. Вік проявів агресивності явно помолодшав. Практично в кожному класі є забіяки і грубіяни, задерики і лихослови, які постійно нападають на однолітків, ображають, обманюють їх. Це агресивні діти, але причина такої поведінки – не тільки в них самих, оскільки агресія – це відображення внутрішніх проблем дитини, які виникають частіш за все через жорстокість і байдужість дорослих.

Якщо проаналізувати причини прояву негативних емоцій та почуттів дитини, то стає очевидним, що вони в першу чергу пов'язані з сім'єю.

Постійні сварки батьків, фізичне і психологічне насилля батьків стосовно один до одного, грубощі і брутальність щоденного спілкування, приниження, сарказм та іронія, бажання постійно бачити один в одному погане і підкреслювати це – щоденна школа агресії, в якій формується і отримує уроки агресії дитина.

Що можуть зробити дорослі для таких дітей, чим їм допомогти, як боротися з проявами підліткової агресивності? На ці та інші питання спробуємо дати відповідь у ході батьківських зборів.

Шкільний психолог. Аналіз результатів діагностування дозволяє зробити висновки, що частіш за все причиною агресивної поведінки підлітків є бажання наслідувати поведінку значущих дорослих і кумирів. Крім цього, школярі засвоюють навички соціальної поведінки

близьких і авторитетних людей.

Якщо в своїй родині підліток стикається з хамством і грубощами дорослих, якщо батьки утвердили таку поведін-

ку як еталон спілкування у сім'ї, то дитина просто не може бути іншою.

Якщо батьки постійно демонструють негативні якості своєї дитини, особливо перед чужими людьми, то дитині вже немовби нема чого й втрачати, поріг сором'язливості та відповідальності подоланий, і можна продовжувати вчиняти негоже.

Батькам слід зрозуміти, що однією з головних умов попередження проявів агресивної поведінки підлітків є вимогливість батьків стосовно себе і стосовно власної дитини. Вимогливі до себе батьки ніколи не очікуватимуть від своєї дитини того, що ними в дитині не було закладено. В першу чергу, вимогливі до себе батьки здатні аналізувати методи власного, сімейного виховання і коригувати їх з урахуванням ситуації, яка складається.

Однак батьки мають пам'ятати, що вимогливість – це не тиранія. Тиранія породжує тиранію. Вимогливість має бути розумною і доброзичливою. Дуже часто підліткова агресивність пов'язана саме з тим, що батьки виявляють нічим не обґрунтовані та безглузді вимоги, абсолютно не виявляючи при цьому ані приязні, ані підтримки.

Вимогливість стосовно дитини має бути розумною. Виявляючи її необхідно рахуватися з обставинами, фізичним і душевним станом підлітка.

Вимогливість виправдана тоді, коли перед підлітком ставляться посилені задачі та надається допомога в їх вирішенні. Навіть найсправедливіша і нескладна вимога, якщо вона не пояснюється і ставиться в ультимативній та деспотичній манері, викличе спротив будь-якого підлітка, навіть найпоступливішого. Різниця тільки в тому, що поступлива дитина буде протестувати, гніватись у скритій формі, а дитина йоржиста – у різкій, відкритій формі. У методах сімейного виховання батьки повинні бути єдині та послідовні. Як тільки в родині виникає втаємниченість, щезає довіра батьків один

до одного, це дає можливість підлітку міркувати, брехати, вдаватися до шантажу в родині. Якщо така ситуація буде зберігатись певний час, а потім прийде момент, коли батьки вдадуться до заборон, то підліток обов'язково проявить агресію стосовно дорослих.

Шкільний психолог доводить до відома присутніх виявлений в ході діагностування стан скритої та відкритої агресії серед учнів класу і надає батькам корисні рекомендації щодо подолання підліткової агресії.

Що можуть зробити дорослі?

- Навчати агресивних дітей виражати свій гнів іншими, більш придатними засобами.
- Навчати таких підлітків умінню володіти собою і розвивати в них здатність контролювати себе в різних ситуаціях, які провокують агресію.
- Формувати в агресивних школярах здатність до довіри, співчуття; вчити їх співпереживати іншим людям.

Підведення підсумків.

Підводячи підсумки, класний керівник запрошує присутніх до обміну думками щодо почутого, висловлення побажань та зауважень. Далі він дякує батькам за участь у зборах і пропонує їм пам'ятки з попередження підліткової агресивності.

Пам'ятка для батьків

Шановні батьки!

Уважно прочитайте цю пам'ятку! Візьміть олівець і викресліть ті пункти, які не стосуються виховної системи вашої родини. Уявіть обличчя вашої дитини, будьте чесними перед ним і собою. Після поміркуйте, чи можна щось змінити.

Агресія підлітка проявляється, якщо:

- ✓ дитину б'ють;
- ✓ над дитиною знущаються;
- ✓ з дитини зло кепкують;
- ✓ дитину змушують відчувати незаслужений сором;
- ✓ батьки свідомо брешуть;
- ✓ батьки п'ють і бешкетують;
- ✓ батьки сповідують подвійну мораль;
- ✓ батьки невимогливі та неавторитетні для своєї дитини;
- ✓ батьки не вміють однаково любити своїх дітей;
- ✓ батьки дитині не довіряють;
- ✓ батьки налаштовують дитину один проти одного;
- ✓ батьки не спілкуються зі своєю дитиною;
- ✓ двері дому зачинені для друзів дитини;
- ✓ батьки живуть своїм життям, в якому немає місця дитині;
- ✓ дитина відчуває, що її не люблять.

Аби подолати підліткову агресію, батькам слід мати в своєму виховному арсеналі:

– увагу;	– відкритість;
– співчуття;	– обов'язковість;
– співпереживання;	– доброту;
– терплячість;	– ласку;
– вимогливість;	– турботу;
– чесність;	– довіру;
– щирість;	– сердечність;
– розуміння;	– дружелюбність;
– почуття гумору;	– вміння дивуватись;
– відповідальність;	– надію;
– такт;	– любов.

ТРЕНІНГ З ПІДВИЩЕННЯ ВИХОВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ БАТЬКІВ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ СІМЕЙ ВИМУШЕНИХ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ

Мета: підвищення виховного потенціалу батьків (законних представників) через вироблення вмій вибудовувати конструктивні взаємини з дітьми на засадах гуманізму та взаємодопомоги.

Заняття 1.

Гра «Візитна картка».

– Ми сьогодні зібралися з вами перший раз. Щоб наша робота була продуктивною, приносила нам усім задоволення, сприяла підтримці наших дітей, давайте ближче познайомимося. Для цього пограємо у гру „Візитна картка”.

Кожному учаснику пропонується заповнити невелику анкету-візитку і приколоти її до свого одягу. Анкета-візитка може містити такі пункти: 1.Ім’я. 2.Прізвище. 3.Ім’я дитини. 4.Професія. 5.Хобі. 7.Інше.

Після цього учасники прогулюються по класу і розглядають „візитки” один в одного. Якщо якийсь пункт збігається, вони потискають один одному руки.

Гра «Чи добре ми знаємо свою дитину».

Батькам пропонується подумати і у письмовій формі дати відповіді на такі запитання:

1. Улюблена страва дитини.
2. Чим вона найбільше любить займатися?
3. Що насамперед робить, коли повертається зі школи?
4. Які якості найбільше поціновує в людях?
5. Її найулюбленіше свято?
6. Найулюбленіший колір?
7. Який навчальний предмет подобається найбільше?
8. Що її може порадувати?

Поради тренеру:

Заздалегідь можна провести аналогічне опитування дітей і під час заняття порівняти одержані від дітей та батьків відповіді. Обговорити з батьками можливі розбіжності.

Робота в групах

Батьки поділяються на три групи (за стилями виховання – авторитарний, демократичний і ліберальний). Протягом 10 хвилин учасники груп мають визначити й занотувати на аркуші паперу позитивні й негативні сторони того стилю сімейного виховання, який представляє їхня група. Для більш успішної роботи кожній групі можна дати картки з узагальненими характеристиками означених стилів.

Після завершення роботи кожна група презентує свої результати.

Загальне обговорення:

– Чи впізнаєте ви у представлених характеристиках елементи стилю виховання у вашій сім'ї?

– Яким чином на вас вплинув стиль сімейного виховання ваших батьків?

– Як ви вважаєте, чи може один стиль виховання бути однаково ефективним для всіх сімей?

Рефлексія: Що нового для себе ви дізналися під час сьогоднішнього заняття? Що виявилось найбільш цікавим? Чому? Що викликало труднощі? Чому?

Заняття 2.

Вправа «Звернення»

Батьки сідають у коло.

Інструкція: Зараз у кожного з вас буде півтори хвилини для того, щоб звернутися до групи. Мета звернення: допомогти кожному відволіктися від проблем, що не стосуються

нашої роботи, зосередитися на ситуації „тут і тепер”, повністю включитися в роботу.

❖ *Обговорення в групі за запитаннями:*

– Чиє звернення подіяло на вас найбільш сильно, допомогло включитися в ситуацію „тут і тепер”, відволіктися від проблем, що не стосуються групової роботи?

– Чим ви можете це пояснити?

Вправа «Прийоми активного слухання»

Нагадування прийомів активного слухання:

а) уточнення – звернення до співрозмовника з проханням доповнити, розтлумачити щось з того, що він говорить, для того, щоб більш точно зрозуміти його («Поясніть, будь ласка, як ви розумієте слова...», «Що ви маєте на увазі, кажучи...?»);

б) переказ-викладення своїми словами того, що сказав співрозмовник на початку бесіди більш повно, далі – виділяючи і зберігаючи те, що здалося слухачу головним;

в) подальший розвиток думок співрозмовника – приговорювання підтексту висловлювання співрозмовника.

Учитель читає різні висловлювання, батьки – записують відповіді, використовуючи спочатку уточнення, потім переказ, а потім – подальший розвиток думок співрозмовника.

Після завершення роботи батьки зачитують записані відповіді.

❖ *Ситуації для обговорення:*

*

– Тату, мене сьогодні Ніна Петрівна похвалила: я вивчила вірш швидше за всіх! Хочеш розповім?

– Краще розкажи мені про свою поведінку, що ти накоїла вчора! – суворо каже батько. Обличчя в дівчинки стає сум-

ним. Даремно вона цілий день плекала в собі заряд радості. Донька робить ще одну спробу.

*

– Мамо, хочеш розкажу вірш?.. Це про ялинку...

– Мені зараз не до ялинки...

Рефлексія: Що нового для себе ви дізналися під час сьогоднішнього заняття? Що виявилось найбільш цікавим? Чому? Що викликало труднощі? Чому? Про що б ще ви хотіли дізнатися?

Заняття 3.

Вправа «Схожість і відмінність».

Батькам пропонується подумати і записати в таблицю по три різні види схожості й відмінностей, які існують між ними та їхньою дитиною.

<i>Схожість між моєю дитиною і мною</i>	<i>Відмінності між моєю дитиною і мною</i>

Поради батькам

✓ Якщо ваша дитина агресивна. Спробуйте зрозуміти причину цієї агресивності. Пам'ятайте, що існує різниця між агресивністю і самоствердженням. Важливо, щоб ваша дитина також зрозуміла цю різницю. Навчіть її ввічливо просити те, чого вона хоче, цінують її думку. Покажіть, як одержати бажане, не засмучуючи інших.

✓ Якщо ваша дитина постійно каже неправду. Діти часто брешуть, щоб захистити себе від осудження і критики. Допоможіть їм зрозуміти, що можна говорити правду, не побоюючись наслідків. Дитина має бути впевнена в

тому, що батьки завжди допоможуть подолати побоювання, розв'язати проблему, пояснять усе незрозуміле.

✓ Якщо ваша дитина сором'язлива. Спробуйте проникнути у внутрішній світ своєї дитини, поговоріть з нею, дізнайтеся, чим можете допомогти, щоб вона почувалася комфортно серед інших людей. Але не намагайтеся втягти дитину в ситуації, до яких вона не готова. Щоб подолати дитячу сором'язливість, необхідно робити маленькі кроки, кожний з яких надаватиме дитині більшої впевненості у власних силах і можливостях.

Робота в групах.

Батьки поділяються на три групи, кожній з яких пропонується ситуація:

1 група. Дитина прийшла додому з поганою оцінкою. Ваша модель поведінки в цьому випадку? Розробіть правила, які допоможуть у подоланні неуспішності дитини.

2 група. Дитина не виконує домашні завдання. Класний керівник утомився робити записи щодо цього в щоденнику, а ви втомилися їх читати. Що необхідно зробити в цьому випадку, щоб допомогти дитині з виконанням домашніх завдань?

3 група. Дитина не любить читати і погано читає, від чого виникає багато проблем. Як прилучити дитину до читання? Спробуйте скласти програму або розробити прийоми прилучення дітей до читання.

Після обговорення кожна група пропонує своє вирішення ситуацій, яке можна оформити у вигляді пам'ятки.

Пропозиції щодо вирішення завдання 1-ої групи

1. Не треба карати дитину за погану оцінку, адже оцінку своїх знань вона вже одержала, а двічі за одне й те саме не карають. Дитина очікує від батьків допомоги, а не звинувачень.

2. Покажіть, що вас засмучує її оцінка, щоб дитина зрозуміла, що змусила вас переживати.

3. Розпитайте дитину про причину одержання поганої оцінки. Вислухайте всі її пояснення. Не виявляйте недовіри до її версії одержання поганої оцінки, але водночас спробуйте переконати її, що в цьому все ж таки більшою винна вона сама, а не вчитель, не сусід за партою.

4. Попрацюйте разом над питанням (вправою, завданням, задачею, параграфом), за яке одержана погана оцінка. Спробуйте пояснити дитині це завдання. Якщо не зможете зробити це самостійно, знайдіть можливість звернутися до вчителя, щоб він надав вам допомогу.

5. Обов'язково контролюйте виконання домашніх завдань, особливо з цього предмету. Робіть це систематично.

6. Пам'ятайте, що не треба забувати схвалювати дитину. Немає такої дитини, яку не було б за що похвалити. Зверніть увагу на маленьке досягнення серед невдач, щоб у дитини з'явився «острівець безпеки», з якого розпочнеться виправлення поганих оцінок.

7. Ніколи не намагайтеся взяти з дитини обіцянку, що вона більше не буде отримувати поганих оцінок. Вона не зможе відразу виправити десять помилок у диктанті або вивчити всю таблицю множення. Звідси наступне правило.

8. Висувайте перед дитиною конкретні завдання, які вона може вирішити.

Пропозиції щодо вирішення завдання 2-ої групи

1. Чітко визначте час виконання початку занять. Завдяки цьому в дитини буде вироблятися звичка у цей час сідати за виконання домашнього завдання.

2. Помірковано визначте співвідношення часу, який відводиться на уроки, прогулянку, домашні обов'язки, щоб одне не шкодило іншому.

3. Визначте постійне місце для приготування уроків. Тут не повинно бути ані іграшок, ані картинок, ані інших сторонніх предметів.

4. Виконання домашніх завдань не повинно перевищувати 1 годину.

5. Необхідно робити перерву в роботі.

6. Не звільняйте дитину від домашніх обов'язків. Крім навчання, в неї мають бути й інші справи. Це допоможе виробити поцінування часу, вмінь планувати роботу.

Пропозиції щодо вирішення завдання 3-ої групи (як прищепити інтерес до читання).

1. Нехай діти бачать, що ви самі читаете із задоволенням.

2. По черзі читайте один одному невеликі твори або смішні історії.

3. Купуйте книжки, даруйте їх дитині.

4. Нехай діти самі вибирають собі книжки (в бібліотеці, в магазині).

5. Створюйте разом з дитиною дитячу бібліотечку. Збирайте книжки на теми, які спонукають дітей на подальше читання.

6. Частіше розпитуйте дітей про те, що вони читають.

7. Заохочуйте читання дитиною будь-яких матеріалів періодичної преси, навіть гороскопів, коміксів тощо.

8. Розгадуйте з дітьми кросворди і даруйте їх дітям.

9. Давайте дітям читати короткі, а не великі твори. Вони зможуть дочитати їх до кінця, і в них з'явиться відчуття завершеності і задоволення.

10. Заохочуйте читання вголос, коли це можливо, щоб розвинути в дитини навички читання і впевненість у собі.

Рефлексія: Що нового для себе ви дізналися під час сьогоднішнього заняття? Що виявилось найбільш цікавим? Чому? Що викликало труднощі? Чому?

Заняття 4.

Вправа «Емоція»

Батьки сідають у коло.

Інструкція від тренера: Я роздам декому з вас картки, на яких позначені ті чи інші емоційні стани. Ті, хто отримав картку, прочитають, що на ній написано, але так, щоб напис не бачили інші, потім, за чергою, покажуть цей стан. Ми будемо дивитися і спробуємо зрозуміти, який стан зображено.

У ході вправи вчитель дає учасникам можливість висловити свої думки щодо зображуваного стану, потім називає його. Кожного разу після того, як стан викликано (наприклад, радість), можна запитати спочатку тих, хто знав правильну відповідь, потім і в решти учасників, на які ознаки вони орієнтувалися, визначаючи цей стан.

Таке обговорення дає можливість сформулювати „банк” тих невербальних проявів, на які можна орієнтуватися, визначаючи стан дитини.

Вправа «Прийняття дитини»

Правила прийняття дитини, якщо її поведінка викликає у вас негативні емоції:

1. Можна виявляти своє невдоволення окремими діями дитини, а не дитиною загалом.

2. Можна засуджувати дії дитини, але не її почуття, якими б небажаними вони не були. Якщо вони в неї виникли, для цього є причина.

3. Невдоволення діями дитини не повинне бути систематичним, інакше воно перетвориться на її неприйняття.

Ситуація: *Дитина порізала палець і плаче.*

Виберіть один з варіантів можливої вербальної реакції:

а) «Ну, це ж зовсім не страшно!»

б) «Припини рюмсати! Ти ж не вмираєш!»

в) «Любий мій! Тобі так боляче!».

Ключ: вибір реакцій (а) і (б) свідчить, що батьки намагаються диктувати дитині, як вона має чинити або що має відчувати, тобто виражають схвалення чи заперечення, симпатію або неприйняття. Подібні реакції рідко допомагають дитині. Вона швидше починає відчувати, що батьки не хочуть втручатися в її справи, не цікавляться її почуттями. Третя реакція (в) є прикладом активного слухання. Заохочуючи дитину виявляти свої емоції вільно, дорослий допомагає їй розслабитися і відчути себе комфортно.

Поради батькам щодо використання поведінкових стратегій, на які діти зазвичай реагують позитивно:

1. Якщо можете, ігноруйте негативну поведінку і зосереджуйте увагу на позитивних рисах дитини. Діти потребують уваги. Відзначаючи їхні позитивні риси, ви мотивуєте їх поводитися таким чином якомога частіше.

2. Мотивуйте гарну поведінку заохоченнями. Це може бути вага увага або заохочувальні слова.

3. Критикуйте поведінку, а не дитину. Наприклад: «Битися не можна, тому що ...», а не «ти поганий, тому що б'єшся».

4. Створюйте умови для навчання. Наприклад: «Ти розбив чашку. Будь ласка, не неси наступного разу стільки чашок, адже ти бачиш, що їх легко розбити». Спонукайте дитину до розуміння того, що вона може помилятися, і це не є загрозою для ваших відносин з нею, вони не припиняються через те, що сталося.

5. Будьте твердими. Дітям необхідно почуватися в безпеці – частково ця безпека з'являється завдяки знанню „правил”.

6. Не доводьте ситуацію до загострення. Краще не допустити конфлікту, ніж вирішувати його.

7. Чітко проговорюйте, чого ви очікуєте, і що трапиться у випадку, якщо зробити не так. Не думайте, що діти розуміють, що ви від них хочете, тому пояснюйте, «чого саме» ви від них очікуєте. Наприклад, не кажіть „не робити безлад”, а поясніть, що саме ви називаєте «безладом».

8. Використовуйте конкретні вказівки. Наприклад, замість «не став туди чашку», скажіть: «Постав чашку на стіл, а не на тумбочку». Таке спілкування дозволяє дитині взаємодіяти в позитивній ситуації, підвищує її самооцінку.

9. Будьте справедливими, давайте дитині змогу розповісти свої історії. Діти часто почуваються не вислуханими, їм ні з ким поділитися своїми думками.

10. Мотивуйте дитину позитивними словами. Помічайте речі, які діти роблять добре. Позитивні реакції на сильні сторони дитини підвищують її самооцінку.

11. Давайте дитині змогу брати відповідальність на себе. Це підвищує значущість її досягнень і самооцінку.

12. Підвищуйте в дитини почуття контролю. Давайте їй можливість робити вибір, ухвалювати рішення (хоч і не завжди варто залишати за дитиною останнє слово). Це посилює в неї почуття відповідальності за своє життя й зменшує безпорадність. Завдяки цьому дитина краще розуміє, що вона може одержувати те, що їй необхідно, без «сцен».

13. Слухайте і співчуйте почуттям/думкам, які виражає дитина (або як, на вашу думку, вона переживає), навіть якщо ви не погоджуєтесь. Це дає дитині змогу зрозуміти, що ви цікавитесь нею і що ви справедливі.

14. Не перебільшуйте з покараннями. Запитайте себе (тільки чесно), якби ви були дитиною, чи здалося б вам це справедливим.

15. Просіть вибачення у випадку, якщо ви помилилися; якщо це доречно – поясніть, чому ви повелися саме так. Це показує дитині, що помилятися – нормально, а також те, що на помилках треба вчитися. Така поведінка сприяє встановленню довіри і поваги.

❖ *Обговорення запропонованих порад* (з якими погоджуються, чому; які вважають недоречними, чому; можливі способи дотримання порад; обмін досвідом).

Рефлексія: Що нового для себе ви дізналися під час сьогоднішнього заняття? Що виявилось найбільш цікавим? Чому? Що викликало труднощі? Чому?

Заняття 5.

Вправа «Дитина»

Завдання: подумати і записати якнайбільше визначень слова «дитина». Початок першого речення обов'язково має включати такі слова: «Дитина – це ...». Кожен дописує речення так, як вважає за потрібне.

Зачитування записаних визначень. Обговорення з наголосом на позитивних визначеннях.

❖ Ситуація для обговорення:

Якось мама, звертаючись до сина, сказала: „Ой, як у тебе незграбно виходить, ти б спочатку навчився...”. Це був день народження сина і він весело танцював з усіма – як умів. Після цих слів він сів на стілець і насуплений просидів увесь вечір. Мати ж образилася на його образ.

– Які Ви знаєте методи сімейного виховання?

– Яким методам у вихованні Вашої дитини надаєте перевагу? Чому?

– Чи досягаєте Ви запланованої мети за допомогою цих методів?

(Під час обговорення уточнюються й конкретизуються всі абстрактні відповіді, щоб батьки мали змогу якнайповніше висловити свою думку).

Психологічний етюд «Мене слухають»

Мета: вироблення вміння утримувати увагу співрозмовника (дитини) протягом 1-3 хвилин мовлення.

Батьки розподіляються парами.

Попередній інструктаж:

1. Слід утримувати свій погляд, дивлячись в очі співрозмовникові, а не відводити їх убік, на інший предмет або, що

найгірше – втуплювати в підлогу або черевики того, до кого Ви звертаєтесь. Це однак не означає, що погляд мовця має бути незворушно-некліпаючим.

2. Утримування погляду має збігатися з вимовленим словом, фразою, певним закінченим циклом говоріння.

3. Заключний етап утримання погляду на очах співрозмовника має дати відповідь на запитання: можна продовжувати говоріння, розпочинаючи новий його мікроцикл, чи співрозмовник виявляє бажання припинити слухання: сказати щось у відповідь, подякувати й піти, заперечити, запитати.

Після цього батькам (одному із учасників кожної пари) пропонується розпочати розмову. Потім учасники міняються ролями.

❖ Обговорення результативності проведеної справи. Визначення виявлених недоліків та шляхів їх подолання.

Рефлексія: Що нового для себе ви дізналися під час сьогоднішнього заняття? Що виявилось найбільш цікавим? Чому? Що викликало труднощі? Чому?

Заняття 6.

Вправа «Ідеальна дитина»

Батьки поділяються на три групи. Їм пропонується протягом 20 хвилин створити образ ідеальної дитини, а також поміркувати над запитанням: «Яка вона ідеальна дитина?», записуючи відповіді на аркуші паперу.

Після завершення роботи представники від груп презентують створені ними образи (опис: яка вона зовнішньо, який у неї характер, якими можуть бути вчинки, відносини з батьками і друзями тощо).

❖ *Обговорення:*

– Які ваші враження від створених Вами образів ідеальної дитини?

– Що об'єднує представлені образи і чим вони відрізняються?

– Чому всі створені образи відрізняються, в то час як завдання було для всіх однакове: одне завдання, однакові умови, а образи дітей різні?

Висновок: Ми хотіли отримати образ ідеальної дитини. І всі образи мали б бути однакові. Але вийшли зовсім не схожі, неідеальні, різні. Отже, як би ми не намагалися зробити дитину ідеальною, вона залишиться самотньою, не схожою на інших, але все ж таки чудовою. Кожна дитина, якою б вона не була, заслуговує на добрі слова, чекає на такі слова від дорослих, чекає на безумовне прийняття і любов, незалежно від того, якою вона є.

Індивідуальна вправа «Який я батько (мати)»

Існує серія тренувальних вправ, які допомагають батькам краще усвідомити власний «образ». Так, приміром, на їхню думку, він (вона гарний батько (мати), досить комунікабельна людина, любить своїх дітей, намагається якомога краще виховувати їх. Але контакти з ними, їх змістове наповнення і наслідки не завжди Вас задовольняють, а іноді викликають і негативні почуття. Чому це відбувається? Може якісь особливості Вашого характеру, особисті риси і якості певним чином впливають на ці стосунки? Спробуйте з'ясувати це.

Практичне завдання.

Заповніть картки. Подумайте і проаналізуйте свої відповіді

Картка 1.

Які мої якості (рис) необхідні для успішної взаємодії з дитиною, її виховання?	Які мої якості (рис) негативно впливають на наші взаємовідносини з дітьми?
1. 2.	1. 2.

Картка 2

Які мої якості (риси), що виявляються у контактах з дітьми, мені подобаються?	Які мої якості (риси), що виявляються у контактах з дітьми, мені не подобаються?
1. 2.	1. 2.

Проаналізуйте свої відповіді. Подумайте, що треба зробити, щоб позбутися наявного негативу і набути побільше позитивних емоцій від контактів із дітьми, досягти належних результатів у їх вихованні.

Психологічний етюд «Образ співрозмовника»

Інструкція для батьків: уявіть вираз обличчя дитини, коли Ви збираєтесь звернутися до неї. Спробуйте якомога точніше відтворити його за допомогою міміки. Скажіть і покажіть:

1. Про що, на Вашу думку, дитина розмірковувала до Вашого звернення?

2. Якою має бути її перша реакція на Ваше звертання?

3. Способи попередження негативної або неприємної відповіді (назвати).

4. Образ дитини, якщо Ви будете на її місці (розказати і показати).

5. Вияв приємних для Вас наслідків звернення:

а) якщо дитина бажала поспілкуватися, але не наважувалася зробити це першою;

б) якщо Ваше звертання виявило спільність інтересів, бажань;

в) якщо дитина сама ввійшла у Ваше становище і виявила зацікавлену увагу й шанобливість.

Рефлексія: Що нового для себе ви дізналися під час сьогоднішнього заняття? Що виявилось найбільш цікавим? Чому? Що викликало труднощі? Чому?

Заняття 7.

Вправа-привітання.

Батьки розміщуються по колу.

Інструкція: Один з учасників говорить привітання або комплімент приблизно в такій формі: «Я вітаю всіх, у кого в цей момент гарний настрій!» Ті, кого стосуються ці слова, хором відповідають: «Вітаємо!». А якщо був сказаний комплімент, ті з учасників, які вважають, що він стосується їх, хором говорять: «Дякую».

Вправа повторюється декілька разів, а потім правила змінюються. Тепер привітання мають звучати так: «Здрастуйте всі, хто добрий і справедливий!», або комплімент: «Чудово виглядають усі хитрі і передбачливі!». Фраза має містити якусь характеристику стану, рису характеру тощо. Ті учасники, як, на їхню думку, мають названу якість, повинні хором говорити «привіт» чи «дякую» залежно від того, що це було – привітання чи комплімент, а решта учасників – мовчати.

❖ *Обмін враженнями.*

Вправа «Спілкування в малих групах»

Батьки об'єднуються у пари.

Інструкція: Кожен з партнерів за чергою буде розповідати про якусь свою проблему. Завдання другого – зрозуміти суть проблеми, використовуючи при цьому прийому активного слухання: безсловесне слухання, уточнення, переказ, подальший розвиток думок співрозмовника.

Для підсилення об'єктивації поведінки і, внаслідок цього, зростання тренувального ефекту, можна дати учаснику, який слухає, картки, на яких написані назви перерахованих прийомів активного слухання. Кожного разу, перш ніж вступити в бесіду, він має вибрати і показати своєму співрозмов-

нику картку з назвою прийому, який він збирається використати.

Вправу можна проводити в „трійках”. У цьому випадку двоє розмовляють так, як це описано вище, а третій виступає у ролі „контролера”, його завдання – після висловлювання першого учасника пари (тобто того, хто розповідає про свою проблему) показати другому учаснику картку з назвою того прийому, який він має використати, відповідаючи співрозмовнику.

❖ *Обговорення:*

- Які враження виникли у вас в процесі бесіди?
- Які прийоми ви використовували частіше? Які рідше?
- Використання яких прийомів викликало у вас труднощі?
- Що давало використання прийомів?

Вправа «Правила хорошого слухання»

Інструкція: Зараз ми будемо виконувати вправу, в ході якої нам будуть потрібні правила хорошого слухання. Запишіть їх, будь ласка (можна роздати учасника картки з надрукованими правилами).

Правила хорошого слухання:

1) повністю концентруйте свою увагу на співрозмовнику. Звертайте увагу не лише на слова, але і на поставу, міміку, жести;

2) перевіряйте, чи правильно ви зрозуміли слова співрозмовника;

3) не давайте порад;

4) не давайте оцінок.

Вправа виконується в парях. Партнери розподіляють між собою ролі: один оповідає, інший – слухає.

Вправа «Спогад»

Батькам пропонується сісти так, щоб їм було зручно, заплющити очі й пригадати все, що вони робили під час за-

няття у зворотному порядку. Пригадувати треба якомога детальніше все, що відбувалося.

❖ *Обмін враженнями після завершення виконання вправи.*

Рефлексія: Що нового для себе ви дізналися під час сьогоднішнього заняття? Що виявилось найбільш цікавим? Чому? Що викликало труднощі? Чому?

Використана література:

1. Гончар, Л. В. *Формування гуманних взаємин батьків з дітьми молодшого шкільного і підліткового віку*. (Монографія). Київ: ТОВ «За друга». 2017.
2. Повалій, Л. В. Батьки і діти: як досягти взаємоповаги і взаєморозуміння. В Постовий, В. Г. (Ред.). *Консультування сім'ї: методичні поради для консультування батьків*. Київ: ДЦССМ. 2003. С.182-207.
3. Повалій, Л. В., & *Соціально-педагогічні засади профілактики насильства в сім'ї: Науково-методичний посібник* [Повалій Л.В., Постовий В. Г., Доукіна О.М., Кравченко Т.В., Хромова О.Л. та ін.] Київ: Педагогічна думка. 2011. С. 3-45.
4. Хромова, О. Л. Батьківські збори у 5-9 класах: методичні розробки для занять з батьками учнів 5-9 класів. Київ, *Шкільний світ*. 2010 (Грудень). (с. 2-12).
5. Цуркан, Т. Г. *Ключові ідеї виховання успішної дитини: методичні рекомендації студентам, учителям, батькам*. Чернівці, Друк ФОП Варвус В. В. 2016.

Навчальне видання

*Тетяна Федорівна Алексєєнко,
Дар'я Дмитрівна Бибик,
Людмила Вікторівна Гончар,
Тетяна Юріївна Куниця*

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД ДІТЕЙ ВИМУШЕНИХ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ

посібник

Технічний редактор *О.М. Корнілов*
Комп'ютерна верстка *В.М. Яценко*
Оформлення обкладинки *А.С. Дудник*

Формат 60x84 ¹/₁₆.
Обл. вид. арк. 9,0. Зам. № 753.

Поліграфічно-видавничий центр ТОВ «Імекс-ЛТД»
Свідоцтво про реєстрацію серія ДК № 195 від 21.09.2000.
25006, м. Кропивницький, вул. Декабристів, 29
тел./факс (0522) 32-08-32, 32-17-05
E-mail: design@imex.kr.ua